30

સંગોષ્ઠી :

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન

તારીખ : ૨૩, ૨૪, સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૧

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ–૩૮૦૦૧૪.

સંગોષ્ઠી :

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન

તારીખ : ૨૩, ૨૪, સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૧

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ–૩૮૦૦૧૪.

૨૩, ૨૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૧ના રોજ યોજેલ ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન ઉપરની સંગોષ્ઠીનો કાર્યક્રમ

૨૩ સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૧

(૧) સવાર ૯-૦૦ થી ૯-૩૦ આગમન અને નોંધણી

(૨) પહેલી બેઠક : ઉદ્‌ઘાટન : ૯.૩૦ થી ૧૧.૩૦

(૧) પ્રાર્થના શ્રીમતી નિર્મળાબેન પટેલ

(૨) આવકાર ડો. ઠાકોરભાઈ નાયક
નિયામક, આ.સં.તા. કેન્દ્ર
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

(૩) મુખ્ય મહેમાન સાથે પ્રતિનિધિઓ અને મહેમાનોની ઓળખવિધિ

(૪) સંગોષ્ઠી વિષની પ્રસ્તાવના જી. એલ. ભગત
નિયામક, સમાજકલ્યાણ ખાતું, ગુજરાત રાજ્ય

(૫) મુખ્ય મહેમાનનું પ્રવચન માનનીય મંત્રીશ્રી અમરસિંહભાઈ ચૌધરી
મંત્રી, આદિવાસી વિકાસ, સિંચાઈ જંગલ
ગુજરાત રાજ્ય.

(૬) પ્રમુખશ્રીનું પ્રવચન માનનીય શ્રી ડાહ્યાભાઈ નાયક
કુલનાયક, ગુજરાત વિદ્યાપીઠ

(૭) આભાર શ્રી રાસ બિહારી લાલ
ચૂડાપાણી

સવાર ૧૧.૩૦ થી ૧૧.૪૫

બીજી બેઠક

(૩) બપોર ૧૧-૪૫ થી ૧૨-૩૦

(૧) સંગોષ્ઠી ઉપરના મુખ્ય વિષય ઉપર પેપર વાચન ડો. ઠાકોરભાઈ નાયક

(૨) અન્ય પેપર વાચન

(૩) પેપરો ઉપર ચર્ચા.

બપોર ૧૨-૩૦ થી ૨-૩૦ ભોજન અને આરામ

..પાછળ

ત્રીજી બેઠક :

બપોરે ૨-૩૦ થી ૫-૩૦ ૪-૦૦ વાગે બેઠકમાં ચહા અપાશે.

(૪) (૧) પેપર વાચન

(૨) ચર્ચા

૨૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૮૧

ચોથી બેઠક :

(૧) સવારે ૯-૩૦ થી ૧૧-૩૦

(૧) પેપર વાચન

(૨) ચર્ચા

સવારે ૧૧-૩૦ થી ૧૧-૪૫ ચહાપાણી

(૨) પાંચમી બેઠક :

(૨) બપોરે ૧૧.૪૫ થી ૧૨.૪૫

(૧) પેપર વાચન

(૨) જૂથ ચર્ચા

બપોરે ૧૨-૪૫ થી ૨-૩૦ ભોજન અને આરામ

છઠ્ઠી બેઠક : પૂર્ણાહુતિ

(૩) બપોરે ૨-૩૦ થી ૫-૩૦

(૧) જૂથ ચર્ચાનો અહેવાલ

(૨) ચર્ચા અને ચૂથનો

(૩) પૂર્ણાહુતિ

- ડેટલાડ પ્રતિનિધિઓનું વકતવ્ય
- મુખ્ય મહેમાનનું પ્રવચન — શ્રી ભૂપેન્દ્રસિંહ, સંયુકત સચિવ, જનજાતિ કલ્યાણ, ગૃહમંત્રાલય, ભારત સરકાર, નવીદિલ્હી
- પ્રમુખશ્રીનું પ્રવચન
- આભાર — સિધ્ધરાજભાઇ સોલંકી

(૪) ચહાપાણી : ૫-૩૦ સાજે

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન વિષયક સંગોષ્ઠી

ક્રમ.	વિષયનું નામ	લેખકનું નામ
૧.	આદિવાસી વિષેના અથવા અન્ય સામાજિક સંશોધનોનું મૂલ્યાંકન	ડો. ઠાકોરભાઇ નાયક
૨.	સમાજમાનવશાસ્ત્રીય અથવા આદિવાસી સબંધી આર્થિક સાંસ્કૃતિક અહેવાલ	ડો. ઠાકો રભાઇ નાયક
૩.	આદિવાસીઓના શોષણ વિષયક અભ્યાસો	ડો. સિધ્ધરાજ સોલંકી
૪.	ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહાદેવ દેસાઇ સમાજ સેવા મહાવિદ્યાલય દવારા આદિવાસી પર થયેલા સંશોધનો	શ્રીમતી ભારતીબેન દેસાઇ
૫.	ગુજરાતનાં આદિવાસીઓ માં જાતિપ્રથા (આદિવાસી સંશોધનનું એક વણ ખેડાયેલું ક્ષેત્ર)	શ્રી ગૌરીશ પંડયા
૬.	આદિવાસી સંશોધન - ડેટલાડ ક્ષેત્રો	શ્રી રમેશભાઇ શ્રોફ
૭.	અર્વાચિન શિક્ષણમાં સંશોધન	શ્રી રિખવભાઇ શાહ
૮.	ગામોદના ભીલોમાં સગાઇ વ્યવસ્થા	શ્રી અરવિંદ ભટ્ટ
૯.	આદિવાસીઓ માં આર્થિક સંશોધન - ડેટલાડ ક્ષેત્રો	શ્રી મુન્નાભાઇ મકવાણા

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH : AHMEDABAD - 380014

SEMINAR ON TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT

LIST OF PAPERS

Sr.No.	Title	Author
1.	Problems and Necessity of Tribal Research	Dr. T. B. Naik Vikas Centre
2.	Technology for the Tribals	
3.	A Note on Tribal Research in Gujarat with reference to social structure and belief systems	Dr. Harshad R.Trivedi
4.	Relative backwardness of Scheduled Tribes in Vadodara distric	M. M. Dadi
5.	The Scope and used for research on"Tribal Women"	Mrs.Kokila Shah
6.	The Scope and need for research on Nutritional status and dietary habits of Tribals of Gujarat	Mrs.Kokila Shah
7.	Media and communication in Agriculture attention to tribals	H. R. Patel
8.	Tribals: Their setting and Anthropology of Project Area of Bansda	Dr. D.H. Kopper
9.	A Brief review of studies conducted by org in Tribal Areas	S. N. Mooankar
10.	Felt needs and developmental inputs	S. C. Jain
11.	"Poverty, work participation and educational level of scheduled Tribes"	Y. O. Parikh
12.	Project report on tribal sub plan	Valera
13.	Tribal Areas and their problems A different perspective	P. M. Patel ~~Abak~~a Dave Alka
14.		

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE,
GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380014.

SEMINAR ON 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'.

PROBLEMS AND NECESSITIES OF RESEARCH AMONG TRIBAL COMMUNITIES OF GUJARAT; THE FRAME WORK .

- T. B. NAIK
and
R. B. LAL

Twenty eight communities are represented in the Scheduled list of tribes in the Gujarat State. More than half of this number are very small in numbers. The most important tribal groups are :

(i) Bhils (More than 15 lakhs);
(ii) Dublas or Halpatis (more than 4 lakhs);
(iii) Dhodias (about 4 lakhs);
(iv) Gamits (about 3 lakhs);
(v) Naikas, Naikdas (more than 2½ lakhs);
(vi) Choudharys (more than 2 lakhs);
(vii) Rathwas (more than 2 lakhs);
(viii) Dhankas (nearly 2 lakhs);
(ix) Konkmas (nearly 2 lakhs);
(x) Warlis (more than 1½ lakhs);
(xi) Patelias (more than 50 thousand and
(xii) Kanbis (more than 45 thousand.

These may be considered as the major tribes in the State on the basis of their linguistic cultural and

:::::

demographic characteristics. Some of the minor tribes such as :

(xiii) Kolgha (more than 30 thousand);
(xiv) Kotwalias (more than 15 thousand);
(xv) Siddis (more than 6 thousand);
(xvi) Kathodi (more than 3 thousand) and
(xvii) Padhars (more than 5 thousand);

have been recognised as primitive tribal groups in the State because of their extremely poor and shocking economic existence. The remaining minor tribal groups such as :

(xviii) Rabaris (more than 6 thousand);
(xix) Vaghris (more than 5 thousand);
(xx) Pardhi of Kutch (more than 3 thousand);
(xxi) Phanse, Pardhi (more than 3 thousand);
(xxii) Bavcha, Bamcha (more than 2 thousand);
(xxiii) Charan (nearly 2 thousand);
(xxiv) Bhils of Kutch (nearly 2 thousand);
(xxv) Bharwad (more than 5 hundred);
(xxvi) Gonds, Rajgond (nearly 5 hundred);
(xxvii) Pomla (more than 4 hundred); and
(xxviii) Barda (nearly 1 hundred - are little known tribes in this State. These little known tribes are so unknown that sometimes it becomes even difficult to know their exact location and distribution in the State. Almost no attention has been given to these little known tribes for

::::

the purpose of their socio-economic development.

In case of those small tribal groups which have been given the status of primitive tribal groups in the State, now special development programmes have been or are being devised only after they acquired the label of primitiveness.

Thus till now only the major tribes were considered for purposes of development. Again, even among the major tribal groups, there is a great disparity in the level of socio-economic development. Among some of the tribes, such as Dhodias, Choudharys; Patelias and Dungri Garasias (a sub-group of Bhil tribe as indicated in the list of Scheduled Tribes otherwise having a separate entity) the process of social and economic changes appear to be of such magnitude that they may lead to rapid deculturation. In fact, they appear to be clear cases of tribal groups in the process of detribalization. This word is being used here in the sociological sense which implies the dropping or the rejection of tribal modes of behaviour and adoption of standards of behaviour other than tribal. In clear contrast to these tribal groups, some of the tribes or sub-groups of major tribes such as Bhils of Dangs, Kathodis, Kolghas, Kotwalias and Naikda of Panchmahals continue to have a primitive existence. Other tribes of the State are by and large, in between these two socio-cultural levels. Obviously then, tribal life in this State is at various levels of culture. The large ethic

::::

and cultural variety prevailing tribals of this State naturally provide a fertile field of anthropological and ethuographical studies. It also provides the greatest challenge to researchers to make the results of their research available for the improvement of the quality of life of the tribal people.

The various tribal groups in this State whose population would be now in the vicinity of 4.5 million are distributed in the entire eastern strip of the eastern belt and in some pockets in western and north-western regions of the State. Their percentage to the total population of the State is nearly 14 percent. In matter of tribal population Gujarat State occupies fourth position in the Country. Out of the nineteen districts, eight districts, (viz. Dangs, Valsad, Surat, Bharuch, Vadodara, Panchmahals, Sabarkantha and Banaskantha) in the State have sizeable tribal population. The district of Dangs, Valsad, Surat, Bharuch and Panchmahals have respectively 93.46, 54.53, 46.32, 43.88 and 38.55 percents of tribal population out of the total population in these districts. A great majority of them inhabit the hilly and forest areas lying on the eastern border of the State. In fact, with only some exceptions, the tribal regions in the State are coterminous with the hilly and forest regions of the State.

:::

Besides the eight districts which are usually referred as tribal districts, there are some small tribal pockets in Junagadh, Kutch, Jamnagar, Surendranagar and Ahmedabad districts. In these districts majority of the little known tribes are distributed. The population of these little known tribal groups is not of much significance but culturally it is of much importance as the different tribal groups living in these pockets display a very colourful and rich heritage. As pointed out earlier, the development of these tribal groups have been neglected so far as only those eight districts of the eastern belt have been included in the area under tribal sub-plan for the purpose of planning development programmes for the tribal population in the State. Thus, only the twelve major tribes (as indicated earlier in this paper) get all attention from the official agencies. Ofcourse, now those communities, which have been designated as primitive ones, too are being given serious concern for development. This is true, however, that the major tribes account for more than 90 percent of the total tribal population in the State and hence it is officially argued that the vast majority of the tribal population in the State is being covered for implementation of specific tribal development schemes. But it does not seem to be a plausible and sensible argument for the total neglect of the little known tribal groups.

:::::

For ascertaining the exact distribution of the majority of the tribal groups it will be worthwhile to divide the entire eastern belt into three zones - northern, central and southern. These are, of course, arbitrary divisions needed for pinpointing and specifying the studies needed to be undertaken on the tribal life, culture and their problems. In the northern zone, comprising of Banaskantha and Sabarkantha districts,the major tribes found are Bhil and its sub-groups - Garasias, Dungri Garasias, and Bhil Garasias. In one pocket, one primitive group - Kathodi is also found. In the Central Zone, cmprising of Panchmahals and Vadodara districts, the major tribes found are Bhils, Patelias, Dhankas, Naikdas, and Rathwas. In the vast tribal tract of the southern Gujarath the major tribes found are Vasava Bhils (a sub-group of Bhils), Dublas, Gamits, Konkuas, Dhodias, Warlis, Bhils, Naikas and Choudharys. Apart from these some tribes identified as primitive groups are also found in this tract. These are Kathodis, Kolghas and Kotwalies. This tract comprises of Dangs, Valsad, Surat and Bharuch districts. Looking to the taluka-wise concentration of different tribal groups, following picture emerges out :

::::

District	Taluka	Percentage of tribal population (approx.)	Main tribes
(1)	(2)	(3)	(4)
Banaskantha	Danta	45	Garasia, Bhil Garasia, Bhil.
	Palanpur (Amirgadh region)	9.00	Garasia, Bhil Garasia.
Sabarkantha	Khedbrahma	60	Dungri Garasia, Bhil Garasia, Bhil.
	Vijaynagar	72	Sokla Garasia, Dungri Garasia.
	Bhiloda	59	-do-
	Meghraj	33	-do-
Panchmahals	Santrampur	60	Bhil, Patelia, Naikda.
	Jhalod	85	Bhil
	Dohad	70	Bhil, Patelia.
	Limkheda	59	Bhil, Patelia, Naikda.
Vadodara	Chhotaudepur	60	Rathwa, Dhanka.
	Nasvadi	70	Tadvi Bhil, Rathwa.
Bharuch	Valia	74	Vasava Bhil, Gamit.

::::

(1)	(2)	(3)	(4)
Bharuch	Sagbara	90	Vasava Bhil, Gamit, Dhanka.
	Nandod	65	Vasava Bhil.
	Dediapada	95	Vasava Bhil, Dhanka.
	Jhagadia	63	Vasava Bhil
Surat	Vyara	89	Choudhary, Dhodia, Gamit, Kokna, Kotwalia.
	Valod	73	Choudhary, Dhodia, Dubla, Gamit.
Bardoli		50	Dubla, Choudhary.
Mahuva		80	Choudhary, Dhodia, Dubla, Naika.
Nijhar		75	Vasava Bhil, Dhanka, Gamit.
Uchhal		97	Vasava Bhil, Gamit.
Mandvi		77	Choudhary, Dubla, Gamit, Kotwalia.
Mangrol		68	Vasava Bhil, Choudhary, Gamit, Dubla.

(1)	(2)	(3)	(4)
Surat	Songadh	93	Gamit, Vasava Bhil, Choudhary.
Valsad	Umbergaon	54	Warli, Dubla, Dhodia.
	Pardi	58	Dhodia, Dubla, Naika.
	Dharampur	92	Konkna, Warli, Dhodia, Naika, Kolgha.
	Bansda	90	Konkna, Dhodia, Warli, Naika, Kolgha.
	Chikhli	66	Dubla, Konkna, Naika, Kolgha.
Dangs	Dangs	95	Konkna, Kunbis Bhil, Warli. Gamit, Kathodi, Kotwalia.

Of the other primitive tribal groups, Pardhis are located in the Dholka taluka of Ahmedabad district, Limdi taluka of Surendranagar district and Viramgam taluka of Ahmedabad District. The Siddis are found mainly in Talala taluka of Junagadh district.

There is great diversity of cultures and social circumstances amongst the present tribal population of Gujarat which offers a rich mine for

social science research. Not only one tribal group differ from another in the socio-economic conditions, cultural life, economic development, educational achievement and political participation but even within a tribal group diversity is found because of geographical separation. For instance, the worlis living in the Umbergaon taluka have a different style and quality of life when compared to Warlis settled in the hills of Dharampur Taluka and Dangs district. Similarly one observes differences between the Dhodias of Chikhli taluka and Dhodias of Umbergaon taluka. Again, if we consider the tribals of Gujarat State according to variation in their ecological setting, we find that those who live in hilly and somewhat inaccessible areas have a different style and quality of life than those who live in plains. Many of the tribal groups in the former category have still shocking and sub-human conditions of existance. While among those who live in plains and in close affinity with the non-tribals, culture change has occured with far greater intensity. This has resulted in their having different level of aspirations, world-view, and orientation towards development from those living in plains. Their experience of alien impact has not been uniform. They are in various phases of culture contact. The over all impact of the development to each one. Even those tribes which have

::::

received more impact in certain aspects of their life. There have been definite and steady change while in other aspects there have been little change. However, they all are moving in the directions of closer identification with the dominant society and typically the tradition traits are gradually disappearing. Undoubtedly there is an increasing pressure on them toward assimilation or absorption into the wider community. Thus, in whatever way we look, the opportunities of research work among tribals of this state are tremendous. Such research works are not only necessary from the point of view of preserving a great store of invaluable records of their social and culture life, but also to exploration and analysis of the problems tribal development. This is a subject which constitutes a challenge not only to the intellect of social scientists but also the conscience of the State Government. Research studies on these complex problem of tribal development are necessary to guide as to right ways for solving their problems. It is our solemn duty to ensure that they are not disappointed by the superficiality and inadequacy of our scientific data and field records. We should know a great deal more than we do about the problem of variation within tribal societies in Gujarat and their cultures, the degree to which choice for development and change operates for each of them. In much of

::::

our work which has been done on tribal people of the State, we know something about what should happen in certain situations, and what people say does happen but not so much about what is actually occuring there. There is certainly a vast gap in our knowledge of them.

At this juncture it will be appropriate to scan briefly the nature of research works which have been or being carried out on them. Like other parts of India, some British administrators were the earliest ones to do ethnographical studies of some tribal groups of Gujarat. One name who is considered to be pioneer and whose work is still the only work in respect of several communities is that of R. E. Enthoren. His monumental publication 'The Tribes and Castes of Bombay (1922) gives an competent ethnographic account, though of short nature, of the important tribal communities and caste groups of Gujarat region. The famous work of Grierson - 'Linguistic Survey of India ' also provides adequate information about the linguistic affinities of the tribal people as well as of caste Hindus. Apart from them, ethnographic accounts of some tribes is also available in Forbe's 'Rasmala' and in 'Annals and Antiquities of Rajasthan' by James Tod. The earlier Gazetteers of Bombay Presidency, Baroda State, Census reports and several administrative reports also contain informations,

::::

ofcourse of fragmentory nature, regarding various tribal communities of this State. Most of the work of the British administrators were of descriptive nature but nevertheless provide invaluable informations about the life and culture of the tribal groups of this State. A few missionary workers also attempted to provide useful insight into tribal life and culture of this State.. One, Rev. C. S. Thonson wrote in 1895 - 'Rudiments of the Bhili language'; which also contains a useful map of the then Bhil country and a historical sketch of the Bhils.

The first evidence of work on a tribal group of this State by Indian research workers is perhaps that of N. M. Pathak and K. S. Vakil who published a book - 'Ballads of the Bhils' in 1915. Later in 1937, B. H. Mehta worked among the Choudhary tribe of South Gujarat. This work was carried out under the auspices of Bombay University. In 1936, the formation of Gujarat Research Society was decided at a preliminary meeting of about 25 scholars interested in the cultural progress of Gujarat. This meeting had been convened by Mr. P. G. Shah on 30th August, 1936 at the Forbes Gujarati Sabha Mandir. A Committee was appointed at that meeting to draft the constitution of the proposed Research Society was approved at a general meeting held on 30th September, 1936 when the first council

::::

of management was elected. The organization of research and allied activities was entrusted to Standing Committee on different subjects. In his presidential address on 5th February, 1938, Hon'ble Mr. H. V. Divaki stated that - "every province requires a bond of research workers to tackle its own problem and like all provinces, Gujarat and its people (including tribals) have their own problems. Gujarat is one of the most, probably the most, caste ridden province, in the country.' There is good deal of scope of research work into the religious sects that have established themselves in our province from very early times,on malnutrition, economic conditions of people and from the sociological stand-point of the different communities."

This remarkable organization could attract several research workers and for several decades carried out many studies, although mainly of descriptive nature and not in the strict tradition of anthropological research. P. G. Shah, who remained its President for quite a long period himself made several studies; The Dublas (1958), The Naikas - Naikdas (1959); Vimukta Jatis (1967); Tribal life in Gujarat (1964); Although he was not a professional anthropologist, his contributions to put the tribals of Gujarat region in focus, so far ethnographic work is concerned, is remarkable.

::::

During the same time another gentleman, Mr. Save, did a remarkable study of warlis. Both Shah and Save were, however, not trained anthropologists. But their works enthused some scholars to undertake anthropological studies among tribals of Gujarat. Notable among them is T. B. Naik who after assisting D. N. Mazmudar, the doyen of Indian anthropologists, in his monumental work 'Race realities of Cultural Gujarat, made a study on the Bhils (1956). This still is the only authentic work on this community living in south Gujarat. Several other studies on Bhils of other regions have been made after Naik's study. The German anthropologist also did a remarkable work among the Bhils which has recently been published in english language : Y. V. S. Nath of Baroda University also made a comprehensive study on the Bhils of Ratanmals in Panchmahals District. Another scholar, trained by Gujarat Research Society, has been Dr. D. H. Kopper who worked on the Konkna tribes. Later, he also undertook a study of 'Tribal Art of Dangs.' A couple of studies were also conducted by Scholars of Bombay University. B. H. Mehta, as mentioned earlier studied the Choudhary tribe in greater detail, with special reference to their religious belief system. Another scholar, A. N. Solanky, conducted a study on ethnography of Dhodias (1955).

With the establishment of Department of Sociology at Gujarat University in 1960, a few

::::

enthnographic studies on some tribal groups were attempted such as Bhils of Rajkot by P. S. Jethwa, Kinship System of Rabaris of Gir Forest by Asha Solanki and Kinship System among Dungri Garasias of Shamlaji region by Siddhraj Solanki. As these have been written in Gujarati language, these works have not received much publicity.

After the establishment of first department of Social Anthropology at Gujarat Vidyapith in 1965, several studies on various aspects of tribal life and culture were made by the students of department. Of course these studies were of little consequences as these had been made by the students as a part of their initiation in the art of field work. One of the teachers of the department, Arvind Bhatt, has completed an analytical study on social and culture change among the Choudharys. In the last couple of years, a number of M. Phil students have completed research on several tribal groups. And for the first time in Gujarat, the little know tribes of the State are being given attention for the purposes of anthropological studies. Two students enrolled for M. Phil have completed their studies on Pomla and Bavcha. Earlier, one student had made a detailed study of the Padhar tribe. This department also made a pioneering effort in undertaking a study on Tribal Women in Chhotaudepur

::::

region. A study of migrating tribals was also completed by a student of M. Phil.

The Tribal Research Institute at Gujarat Vidyapith was established in 1962 and by now more than 70 research studies have been completed. But majority of the research works in the Institute are very much of applied nature i.e. specific problem oriented for accommodating to the demand of administration. During the last 2 - 3 years, the Institute has also conducted planning exercises for tribal areas. A special planning and evaluation Cell has been created at the Institute for this purpose. The Institute has conducted studies on a wide variety of topics on different tribal groups. We refrain here from going into details of the research activities of the Institute as these have been enumerated in the note on its functioning.

During the later half of the last decade, there has been sudden a spurt in the research works on tribal communities of this State. Several institutions and University departments have started gearing their research activities on tribal communities. The Indian Institute of Management did an ambitious study - Rural Development for Rural Poor : Dharampur Project and also conducted some studies in tribal areas of Panchmahals district. Dr. (Mrs.) Nirmal Moorthy of the Institute wrote on 'Tribal Demography of Gujarat.' The Gujarat Institute of Area Planning conducted some research

::::

projects in tribal areas such as (i) identification of service centres in tribal talukas, (ii) Health survey in a tribal taluka, (iii) Rural seasonal migration. Sardar Patel Institute of Economic and Social Research Undertook a study in Chhotaudepur on the subject of Backward area development planning. It also conducted Block Level Planning exercise in a taluka of tribal area. Centre for social studies, Surat has made several studies on tribal people covering a wide range of subjects. In fact the research activities of the centre are largely oriented to tribal situation. Recently it completed a project on re-study of Choudhary tribe, and another on weekly markets in tribal areas. In the past, it also undertook studies on (i) problem of migration, (ii) social stratification among the tribals, (iii) problems of small farmers in the tribal areas, (iv) cultural assimilation among the tribals, (v) growth of primary schools in tribal areas, (vi) slogan of demand of separate State, (vii) Vedchhi movement, (viii) Rehabilitation of uprooted tribal families, etc. It may be mentioned here that this centre does attempt to make serious in depth studies.

Among the university departments, the Deptt. of Sociology, Gujarat University did undertake a study on problem of higher education among scheduled tribes

::::

a few years back. More active in conductive research activities on tribal communities is Department of Economics, M. S. University, which has done more such studies than any other University department. Agro-economic Research Centre and Department of Economic of Sardar Patel University have also been conducting researches in tribal areas, particularly the former one. The Department of sociology of M. S. University, which had pioneered ethnographical and ethnological studies in Gujarat in sixtys has become practically inactive so far tribal research is concerned. The Department of Sociology of South Gujarat University has undertaken a couple of sociological studies on tribal communities. It recently completed a study on the tribals living in the urban areas of Surat City. Bombay University's Department of Sociology also conducted a few studies on tribal communities of South Gujarat. School of Planning, Ahmedabad have also conducted a couple of studies on tribal people. Apart from these University departments, some scholars from foreign universities also made some studies among tribal people of this State. Notable among them are : (i) Patronage and exploitation by Jan Breman (1974); (ii) Contributions to the ethnology of the Choudharys by Augusta Glatter (1972) and; (iii) The Rathwas by Heggal (1969). In recent years, some private research agencies such as operational Research Group

::::

and Jyoti Consultant of Baroda, Indian Research Society for the Backward Classes, Vikas Centre for development and Institute of Urban and Social Anthropology in Ahmedabad, Indian Research Society for Backward Classes has recently completed a study on 'Female labour participation rates in tribal areas.'

From the foregoing discussion, it becomes very much apparent that there are not many institutions and university departments which are actively engaged on a continuous and substained basis in research activities on tribal people. More aggravated is the problem of small number of persons having the right expertise to conduct research on tribal people. If a list is prepared of the institutions and university departments presently concerned with research on tribal people in Gujarat, the following would be included :

(1) Tribal Research & Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.

(2) Centre for social Studies, Surat.

(3) Indian Institute of Management, Ahmedabad.

(4) Gujarat Institute of Area Planning, Ahmedabad.

(5) Sardar Patel Institute of Economic and Social Research, Ahmedabad.

:::::

(6) Agro-Economic Research Centre, Vallabh Vidyanagar.

(7) Department of Economics, Baroda University.

(8) Department of Economics, Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar.

(9) Department of Social Anthropology, Gujarat Vidyapith.

(10) Department of Sociology, Gujarat University.

(11) Department of Sociology, South Gujarat University.

(12) School of Planning, Ahmedabad.

(13) Department of Sociology, Bombay University.

(14) Operation Research Group, Baroda.

(15) Jyoti Consultant, Baroda.

(16) Indian Research Society for Backward Classes, Ahmedabad.

(17) Vikas Centre for Development, Ahmedabad.

(18) Institute of Urban and Social Anthropology.

(19) Bureau of Economics & Statistics, Gandhinagar.

(20) Directorate of Evaluation Studies,

(21) Gujarat Rural Development Corpn. Gandhinagar.

::::

Apart from these research bodies existing within the State, the Authropological survey of India also undertakes studies among tribal communities of this State. With the establishment of its Western India Station at Udaipur some six years ago, the research activities of the survey among tribals of this State has been accelerated. This organization has conducted studies in tribal areas of Gujarat on the following subjects :

(i) Customary laws among tribals of Gujarat.

(ii) Ethnographic studies on Dublas, Bhils, Siddis, Kutch tribes and Dhodias.

(iii) Urbanization among Dhodias.

Although the list given above looks little bit impressive, majority of the institutes and University Departments only occasionally conduct research on Tribal people. Only one institute in the State i.e. Tribal Research & Training Institute is fully devoted and committed to research on tribal people.

Thus, when taking into account the vast population of the tribunal people in this State, the large number of tribal groups and also ethic variation found among them, it is not difficult to see that the number of institutes and university departments actively conducting researches on tribals

::::

is quite inadequate. It then requires to do something to make the departments and other Institute more deeply interested in research on tribal people. It is not the question of non-availability of funds in those departments or institutes but rather paucity of scholars who have the requisite training and necessary aptitude of carrying out research on tribal people. It becomes obvious that the tribal communities in the State have not attracted a great deal of interest in so far as actual field research is concerned. The rapid disappearance of the traditional culture of the different tribal communities requires the urgent need to study-these societies before it is too late. Further, if we wish to make the process of change among them less destructive and to avoid disintegration of their culture, a series of indepth studies of these societies is needed to be done on urgent basis. The best help which can be given to them is the objective study description and analysis of their culture, only through which a concrete basis, to establish and orient development plans, can be made. In this sense, there will have to be a much greater and more coordinated effort of developing meaningful research. At the same time, there is an imperceptible and unmistakable link between the quality of research and the quality of tribal development. While taking up research projects, it will be necessary for the researchers to keep the objective in mind about

:::::

what and how the contributions of research on tribal people can be to the total process on tribal development. With this end in view we should lay down the pattern of research for the tribal people of Gujarat.

Let us briefly see what is further needed to be done in different aspects of tribal life and culture.

PROBLEMS CONCERNING ECONOMIC LIFE AND ECONOMIC DEVELOPMENT :

Of all the aspects claiming attention, the problems concerning economic life of the tribals and their economic development require to be given top priority. By and large, the occupational pattern among the different tribal groups remains practically same as it was before the development programmes were started. Exceptions of course may be made in case of a few tribal groups. It is, therefore, urgent to understand why the changes needed in the occupational pattern and in consequence their economic development in the desired result is not taking place inspite of the massive efforts being made. This question needs to be thoroughly examined in respect of each tribe.

Secondly, the traditional economy of the tribals is very heavily based on primary production. Greater and most fundamental part of their economic activities takes place in the subsistence sector. The overall picture that emerges is that of a low income population

:::::

in which virtually the entire population is dependent upon agriculture, either as cultivators of agricultural labourers. It will be pertinent to know why the monetory sector of economy is not being pushed among them in a big way. Qualitative research is needed to understand about the reasons for persistence of subsistance sector of economy.

Accompanying this problem is problem of land alienation, indebtedness, and poverty. We all are aware about these but there are not enough studies to pin-point the mechanism by which tribals still are forced to undergo innumerable sufferings. Indepth studies of the sort which give clear picture on which concrete actions can be taken are very much needed. Why the cooperative movement has not succeeded to improve the quality of life although we claim that our State has performed much better in this respect. Careful deep probing of the nature of critical assessment is of utmost necessity.

PROBLEMS CONCERNING SOCIAL AND CULTURAL LIFE :

This is one area which to our mind has been sadly neglected. One reason which appears to be us for this state of affairs is that undertaking this sort of studies require a sound knowledge of authropological and social psychological research techniques. Very few competent expertise is available in the State for this. This sort of studies should actually be taken on regular basis

:::::

by the university departments. There is urgent need to know the stresses and strains of different socio-culture changes through which the various tribal groups are passing. Their attitudes and aspirations have been vastly modified but in absence of means of attainment, there are, in general, facing a crisis of social, cultural, political and economic values. The stigma of aboriginality given to them by non-tribals and blaming their individual inadequacy or inferiority for their low socio-economic status has become social barrier for their integration into main stream of society. This needs to be thoroughly studied with an aim to find out concrete solution for removing the barriers. Research of this kind naturally requires that the non-tribal population in the tribal regions should also be covered.

With the increasing urbanization and industrialization, how the social and cultural life of the tribals are being affected. We have a couple of studies on this but much more is needed for getting a total picture.

PROBLEMS CONCERNING EDUCATION :

Although expansion of educational facilities have been phenomenal in tribal areas, the rate of participation of tribals is still far from adequate. Why this apathy persists ? Why the problem of wastage and stagnation persists on a large scale ? What problems students from tribal community face ? We

::::

have a couple of studies on this aspects but again they lack the rigours of qualitative research and total comprehension of the situation. There has not been any thorough examination of curricula, syllabus, orientation of teachers and administration concerned with tribal education. The gap in our knowledge is indeed great.

PROBLEM CONCERNING HEALTH AND SANITATION :

We practically know little on this which is based on thorough and careful research work. There are two areas which need to be given full attention. First to what extent the tribal pharmacopea had been effective for them, how it sustained them all these centuries when they have no access to modern medical practices ? secondly, how far the modern medical practices have been accepted by them ? A thorough evaluative research is needed on this score in each of the tribal areas, covering both the receivers and givers. Connected with this is the problem of food and nutrition of these people. At this Institute, we have planned a comprehensive survey on this.

PROBLEM OF DEVELOPMENT :

This takes us to a vital but woefully neglected branch of social research. Nothing is more important to the actual success of development programmes than

::::

that we know whether or not they work. Social scientists have shown little interest in evaluative studies. Evaluative studies is then an important aspect of planned change and must be considered as a phase of systematic programme of development efforts. So numerous are the schemes under implementation that a series of evaluative studies can be planned to be undertaken. But it is necessary to warn here that field work for evaluative studies should not be left to the raw or immature field-workers. Since the outcome of such evaluative studies will have serious repercussion, these need to be handled by mature and competent persons.

RESEARCH ON DANCE, MUSIC, FOLK LORE AND FOLK ART :

Research activities on these topics are virtually nil in this State. Under the impact of modernization dances of the tribals are vanishing away, tribal music is being replaced by film music and the number of persons well versed in folk-lore and folk art is gradually declining sharply. It is high time that concerted efforts to record these by careful research by experts must be made.

TRIBAL LANGUAGE :

Not much has been done in this field. Except a few lexicous, we do not have detailed linguistic

:::::

studies on different tribal dialects which are so many in our State. A carefully drawn research programme is need of the hour.

There are some of the areas where research activities must be augumented. To have a coherent and total picture of what is happening to tribal communities as a whole, it is necessary to make a multi-disciplinary and inter-disciplinary approaches in conducting research on tribal people. By living within a closed room, research would be less meaningful, less relevant since the problem or set of problems require more than one traditional scientific discipline to be used in their solution. And above all it must be emphasized that there should be a social purpose behind the scientific activity in realm of tribal research. Researches which would in a long run situation prove to potent instrument of practical change and steady improvement in the quality of life of the tribal people have to be given due weightabe.

Research and Extension must go together mere academic research would not be much useful. If it has to be useful it will have to be done immediately with extension. Research as on activity concerned away from the people as if it is of no concern to them in futile. It has to be participatory research.

C E N T R E F O R S O C I A L S T U D I E S,
S U R A T

Centre's Perspective on Tribal Studies - A Report

Vidyut Joshi

Introduction

It is rightly mentioned in the invitation letter for this seminar that inspite of our attempts the situation concerning tribal research appears to be far from satisfactory. The aim of this paper is to voice some dissatisfaction regarding the concept of and studies on the tribes. All those who have a concern for tribal research will share the dissatisfaction, though their diagnosis and prescription may differ according to their perspective on tribal research. Here I shall present Centre's views which I represent. Any limitation in this presentation is my personal limitation.*

Tribe

The concept of 'tribe' is the contribution of the Britishers. Prior to them there was no common word used for certain sections of people in order to distinguish them from caste. When civilized Westerners invaded America, Africa and Australia; they found the natives had different modes of organizations from bands to chiefdoms. Here the native tribes and immigrant civilization represented the two extremes on the scales of technology, economy, social organization and ideology.

---

* I thank I.P. Desai, Ghanshyam Shah and S.P. Punalekar for their valuable comments.

Race, language and culture sharply divided the native tribals from the immigrants. The British anthropologists' concept of tribe was based on this experience.

Anthropologists treat tribe as a "completely organized society",[1] i.e. self-perpetuating system having within its boundaries all the resources necessary for the continued maintenance of a particular mode of collective existence. For them the tribe, unlike caste or family, is a self-sufficient whole society in itself. Such tribes are characterized by a common name, common dialect and political autonomy.

Early anthropologists also viewed changes in a tribe as evolutionary. Morgan showed stages of evolution. That a tribe, on its own, develops through the stages of evolution and becomes a civilization.

In the last one hundred years of rich anthropological research, anthropologists have come across bands, segementary systems and chiefdoms. But they have continued, by and large, to apply the same term 'tribe' to all of them. Because of this, scholars do not agree on a single definition of 'tribe'. Marshall D. Sahline defines tribe as "a body of people of common derivation and custom, in possession and control of their own extensive territory".[2] Lewis[3] identifies them as people who live in "a primitive or barbarous condition, under a headman or chief". According to B.S. Guha[4] "the scheduled tribes have a primitive way of living, habitation in remote and less easily accessible areas and nomadic habits, and love for drinking and dancing." To some other scholars, tribes have a corporate social organization and have the sense of belonging to closed moral communities."[5] Evans Pritchard,[6] in his study on the Nuer of the southern Sudan, observes that this population of some 2,00,000 with a common name, a common language and a common

culture, is divided into distinct political units. He calls these divisions tribes. According to him "a tribe is a politically organized sub-division of a wider ethnic (or cultural) unit." But in Indian context F.G. Bailey,[7] uses the term tribe in quite another sense. He distinguishes tribe from the caste by saying that, "in a tribal organization everyone has a claim to land by virtue of a clan, and all clans are equal in status". Thus there is no common agreement about what a tribe is. Even then there is a general notion of a tribal society, a tribal culture, tribal heritage and tribal institutions.

From the above mentioned definitions we get a general impression that tribals are the people who live in isolation in hilly tracts and forests. Each tribe has its own dialect, institutions, beliefs and customs and a distinct culture. Their economy is primitive and their society is simple, undifferentiated and non-hierarchical. But all these features, when put to the test of empirical varification,[8] do not hold true for Indian tribals, not at least in the 'seventies and 'eighties.

Particularly in Indian context, it is very difficult to select certain groups as tribes based on such definitions. There were never sharp and clear-cut demarcations between tribe and caste. It was because of this that in the eighteenth century the term 'caste' had often been used synonymously with the term 'tribe' by the British officers-cum-anthropologists. Later on, it was used to differentiate certain social groups from the caste Hindus. However, the classification was not rigorous and subject to local variations. S. Chandrasekhar and some other demographers, therefore, complained that the early census enumeration of tribals were 'unreliable' and 'inaccurate'.[9]

The Government of India Act, 1935, used the term 'backward tribes'. The Indian constitution, 1950, made it 'scheduled tribes'. Under the articles 341 and 342 of the Indian constitution, the President is empowered to name certain social groups as 'scheduled tribes'. Criteria of naming certain groups as 'scheduled tribes' are not mentioned in the constitution.

Our first contention is that society should be viewed as a whole. Viewing section of a society as a distinct category, isolated from the rest of the society will not give a correct picture. As tribals were never fully isolated and there was constant interaction between the tribals and the non-tribals, they should be viewed in context of the non-tribals, as a part of the whole society. The economic, social and political institutions of the non-tribals influence the tribals and provide direction for structural and ideological changes in tribal groups.

Our second contention is that Indian society is changing. The line of change is from a closed society based on ascription to an open society based on achievement. It is moving on the line of a democratic, capitalist, secular and welfare type of future society; notwithstanding the survival of feudal elements. Tribals, as a part of national polity and economy are also changing. Tribal culture is also changing under the increasing influence of dominant non-tribal groups. Culture and economy are not separate and independent entities. It is not possible to 'preserve' tribal culture, while their economic condition is changing. One should not feel sorry for that or try in vain to preserve 'tribal culture' and 'heritage'. The change in culture is inevitable with change in the whole society.

Our third contention is that inter-tribe and intra-tribe differences are growing. They are growing in the large society also. There were differences in past also, but the new process of differentiation has secular basis in the sense that the inequalities are growing in terms of occupation, income and education. This process of differentiation and stratification is the result of structural differentiation affecting the whole society. It would be wrong to treat these inequalities as <u>suigeneris</u>, explainable either in terms of the growth of ethnic identities among the tribals or the failure of the tribal policy in promoting emotional integration between the tribals and the non-tribals.

Our fourth contention is that a very small upper strata among the tribals own the means of production that produce marketable surplus, dominate, though not always determine tribal politics, and thus promote their economic interest. This happens among non-tribals also.

Tribal Studies by the Centre

With this understanding about tribals and changes among them, the Centre has carried out several studies on scheduled tribes.

Studies on 'Scheduled Tribes' is one of the major areas of research at the Centre for Social Studies, Surat. The Centre has so far completed 22 research projects and 5 studies are in progress. Faculty members have written 6 books dealing with variety of subjects.

The Centre does not believe in research for the sake of knowledge alone. Its efforts are towards maintaining a proper balance between the theoretical and applied or policy oriented researches. We have taken

up studies that minister to our primary concern of integrating the two ends of the continuum, namely, theoretical perspective and practical problems or issues.

Theoretically, the studies on ST is a part of the Centre's larger concern on understanding social change in Indian society. The processes of change in tribal society provide us a laboratory situation if one may say so. That is, we believe that what is happening in tribal society is also happening or has happened in the non-tribal society or vice-versa. For precise and meaningful understanding of change we have narrowed our field of observation to social stratification. The question is in what way does the changes from one type of secular system, through traditional to the secular system of stratification of another type i.e. modern affects the interaction with the non-ST. That can enable us to relate the studies to the general theory of stratification.

Our studies on stratification among tribals in four districts examine objective differentiations among the tribals. The study on "Socio-Economic changes among Chaudhris" examines both objective and normative or subjective status differentiations. The studies on "Primary Teachers", "Rehabilitation of Landless Adivasi Labourers", "Small Farmers", "Agricultural Labourers", "Role of Ashramschools", etc. attempt to examine each stratum and its relationship with other strata in tribal society and their counterpart in non-tribal society and also administrative machinery.

The voluntary organizations and government introduce several programmes to accelerate and bring change in tribal society. We study working of such programmes and give suggestions to make the programmes effective. Our studies on "Educational Problems",

"Location of Primary Schools", "Weekly Markets in Tribal Areas", "Voluntary Associations", "Rehabilitation of submerging Villages" etc. are on this direction.

Besides studying tribals in rural areas where most of them live, we study their migration pattern in urban areas, and also their problems in cities. "Tribal Community in Urban Setting" is an attempt to study tribals in urban area.

We do not study changes in economic and social sphere alone but we also study political changes in the tribal society. Studies on "Gap Between Representatives and Constituents: An Aspect of Tribal Society in Gujarat", "Integration through Political Participation: A Study of Adivasi and Harijan Leaders in Gujarat", "Slogan of Adivasi Autonomous State in South Gujarat", "Growth of Group Identity Among the Adivasis of Dangs" are a few examples.

There are different approaches followed by the voluntary organizations, social workers and government to mobilize and uplift Adivasis. We are interested in studying theoretical and empirical aspects of these approaches. The study on "Vedchhi Movement" is an attempt to study Gandhian approach to tribal development in historical perspective. Study on "Valod Intensive Area Scheme" is an another study to further explore this field.

Our area of observation is not confined to south Gujarat alone. We have studied tribals of other districts of Gujarat as well as that of other states also.

References

1. This is Morgan's phrase, repeated by Maurice Godelier in Perspective in Marxist Anthropology, Cambridge University Press, 1977.

2. Tribesman, New Jersey, P.H. 1968, p. 7.

3. Lewis, I.M., Tribal Society in International Encyclopaedia of the Social Sciences, Vol. XV, David Sills (ed.), New York, MacMillan and Free Press, 1968.

4. Quoted by C.B. Mamoria, Tribal Demography in India, Allahabad, Kitab Mahal, 1957.

5. See G.S. Aurora, Tribe, Caste, Class Encounters, Hyderabad, A.S.C.I., 1972; Dube (ed.), Tribal Heritage of India, Vol. I, Delhi, Vikas, 1977.

6. Quoted by Mair, Lucy, An Introduction to Social Anthropology, Oxford, Oxford University Press, 1977, p. 13.

7. Bailey, F.G. "Tribe and Caste in India" in Contributions to Indian Sociology, October, 1961, p. 7-19.

8. For the details of empirical varification of these features please see Ghanshyam Shah,"Assumptions Underlying the Study of Tribes," paper presented at XVth All India Sociological Conference, Meerut, November, 1980 and Andre Beteille, On the Concept of Tribe.

9. S. Chandrasekhar, India's Population: Facts and Policy, 1950.

A List of Centre's Studies on Scheduled Tribes

A : Research Reports (Mimeo.)

1.	Primary School Teachers of Surat District: Adivasi - non-Adivasi	1970	Y.D. Jadeja
2.	A Preliminary Enquiry into the Slogan of Adivasi Swayat (Autonomous) Raj	1970	I.P. Desai
3.	Directory of Voluntary Organisations Among the Tribal Talukas of South Gujarat	1970	I.P. Desai
4.	Rehabilitation of Landless Adivasi Labourers: Impact of Ukai Dam (in Gujarati)	1971	Dipak Chaudhri Ghanshyam Choksi
5.	A Profile of Education Among the Scheduled Tribes in Gujarat	1974	I.P. Desai G.A. Pandor
6.	The Scheduled Caste and Tribe School Students in Gujarat: An ICSSR Study (January 1973 - July 1974)	1974	I.P. Desai G.A. Pandor
7.	A Summary of Findings Prepared by the Centre		
(i)	SC/ST High School Students in Andhra Pradesh	1975	C.Lakshmanna Project Director
(ii)	SC/ST High School and College Students in Assam	1975	S.M. Dubey Project Director
(iii)	SC/ST High School and College Students in Bihar	1975	Sachchidananda Project Director
(iv)	SC/ST High School and College Students in Gujarat	1975	I.P. Desai B.V. Shah Project Directors
(v)	SC High School and College Students in Haryana	1975	K.D. Gangrade Project Director
(vi)	SC/ST High School and College Students in Kerala	1975	P.K.B. Nayar E.I. George Project Directors
(vii)	SC/ST High School and College Students in Madhya Pradesh	1975	T.B. Naik A.P. Sinha Project Directors

(viii)	SC/ST High School and College Students in Maharashtra	1975	T.N. Valunjakar Suma Chitnis Project Directors
(ix)	SC/ST High School and College Students in Mysore	1975	C. Rajgopal Parvathamma Project Directors
(x)	SC/ST High School and College Students in Manipur and Nagaland	1975	K. Kabui Project Director
(xi)	SC/ST High School and College Students in Orissa	1975	K. Mahapatra R. Rath Project Directors
(xii)	SC/ST High School and College Students in Punjab	1975	P.N. Pimpley Project Director
(xiii)	SC/ST High School and College Students in Rajasthan	1975	N.K. Singhi S.K. Lal Project Directors
(xiv)	SC/ST High School and College Students in Tamilnadu	1975	M.S. Adiseshiah Project Director
(xv)	SC High School and College Students in Uttar Pradesh	1975	T.P. Singh B.R. Chauhan S.K. Goyal B.D. Soni Project Directors

8.	The Educational Problems of Scheduled Caste and Scheduled Tribe High School and College Students in India: A Statistical Profile, Part I and Part II	1975	Vimal P. Shah
9.	Planning Education to Tribal Areas	1975	I.P. Desai
10.	Distribution of Primary Schools in the Tribal Talukas of Bharuch and Panchmahals Districts	1976	I.P. Desai
11.	Planning the Distribution of Primary Schools in Tribal Areas	1977	I.P. Desai
12.	Socio-Economic Condition of Chodhras: A Restudy	1977	Ghanshyam Shah
13.	Distribution of Primary Schools in the Tribals Talukas of Valsad and Surat Districts	1977	I.P. Desai Kalpana Shah

14.	Concluding Observations and Note on the Planning of the Distribution of Schools in Tribal Areas	1977	I.P. Desai
15.	Stratification Among the Scheduled Tribes in the Surat and Valsad Districts	1977	Ghanshyam Shah
16.	Weekly Markets in Tribal Talukas of Surat-Valsad Region	1978	S.P. Punalekar
17.	Free Legal Aid in a Tribal Area	1978	Mathew Kalathil S.J.
18.	Agricultural Labourers: Are They Bonded ?	1978	Ghanshyam Shah
19.	Stratification Among the Scheduled Tribes in the Vadodara, Sabarkantha and the Dangs Districts of Gujarat	1978	Pradip Kumar Bose
20.	Socio-Economic Conditions of Adivasi Small Farmers of Surat District	1979	G.A. Pandor
21.	Scheduled Tribes: A Select Bibliography	1979	Sukla Bose
22.	Role of Ashramschools in Tribal Education	1980	Vidyut Joshi
23.	Studies on Rehabilitation of Submerging Villages - Interim Report on Navagam, Limdi, Panchmuli, Khalvani and Zer	1981	Vidyut Joshi

B : <u>Research Studies in Progress</u>

1. Gandhian Approach to Rural Development: Vedchhi Intensive Area Scheme
2. Social Strata Among the Tribes in the Tribal Regions of Bengal
3. Studies on Rehabilitation of Submerging Villages
4. A Century of Tribal Education in Gujarat
5. Non-Enrolment, Absenteeism, Wastage and Stagnation in Tribal Education: An Inter-State Study

C : Books by the Faculty Members

1. Desai, I.P., Dakshin Gujaratma Swayatta Raj nu Sutra (Gujarati), Surat, Centre For Social Studies.

2. Desai, I.P. and Chaudhry Banwarilal, History of Rural Development in Modern India, (Vol. II), New Delhi, Impex India, 1977.

3. Jadeja, Y.D., Primary Education in Surat District, Surat, Centre For Social Studies, 1970.

4. Shah, Ghanshyam, Gujaratna Adivasio (Gujarati) Surat, Centre For Social Studies, 1973.

5. Shah, Ghanshyam, Politics of Scheduled Castes and Tribes, Bombay, Vora and Company, 1975.

6. Joshi, Vidyut, Ashramshalao - Ek Adhyayan, (Gujarati), Ahmedabad, Gujarat Samaj Seva Mandal, 1980.

A Brief Review

of

Studies Conducted by ORG in Tribal Areas

Presented at the

Seminar on ' Tribal Research in Gujarat' 23-24 Sept. 81

A h m e d a b a d.

A BRIEF REVIEW OF STUDIES +

CONDUCTED BY ORG IN TRIBAL AREAS

Introduction

Tribals in India as elsewhere in the world are as much a subject of discussion in the socio-economic development studies. Every effort be made to include them in the development plans so that they can also enjoy the fruits of development achievements. Tribal development will obviously help national development and serve as a distinct advantage in shaping and restoring national economy.

The tribals live in the close proximity of nature like thick forests, hilly and desert regions all far away from the modern world. Most of the tribals in India are exposed to poverty, illiteracy, undersired habits, ignorance, exploitation, unhygienic living conditions, etc. The various State Governments since 1955 are engaged in the tribal development tasks adopting development programmes and Plans. In the Fifth Five Year Plan of 1974-1979 a special Tribal Area Sub-Plan was introduced for Tribal Development.

Seminar Objectives

The major emphasis of this seminar (Ref. Letter No. TRTI/ 264/81-82 of Tribal Research Institute, Ahmedabad) is

---

+ Prepared by S.N. Morankar, Research Executive, Operations Research Group, Baroda.

to summarise the research studies conducted in tribal areas by various Research and Development organisations in the State and secondly to formulate the priorities for the tribal research and also to formulate the research proposals in this direction.

The Operations Research Group, Baroda, has conducted three such studies in the recent past in the tribal areas of Gujarat. The topics of ORG's interest are spelled out at the end of this review.

I EVALUATION OF DROUGHT PRONE AREA PROGRAMME (PANCHMAHALS DISTRICT)

Introduction - The drought affected regions account for 19 per cent of the country's area and 12 per cent of its population. The basic objectives of the programme are : (i) to mitigate, over a period of time, the impact of severity of drought, (ii) to optimise the utilization of of resources in the areas covered under the programme with primary emphasis on land, water livestock and human resources and (iii) to improve the living conditions of scarcity and drought.

The Issue - It was felt that while the programme was poised for a break-through, there might be gaps in planning, implementation, management, application of technology etc. leading to a very low level of utilization of funds. These difficulties and gaps were needed to be identified so that the objectives set for the programme could be achieved.

In this context, a study was undertaken in the DPAP project area of Panchmahals district. Main observations made in the report are briefly summarised below.

Main Observations

1) There was poor performance in terms of physical achievement and fund utilization in all schemes excepting afforestation, minor irrigation and drinking water supply.
2) Problems faced at the project level are administrative and procedural delays and due to very low cost estimates of projects including overloading of personnel.
3) Cropping intensity has increased and HYV are introduced where irrigation has been provided.
4) The shift from inferior cerealsto higher cereals, increase in cropping intensity and additional income per hectare ranging from Rs.200 to 600 are the positive impacts in the relatively advanced tribal pockets due to soil conservation measures.
5) The entire benefit accruing from the dugwell schemes has gone to small / marginal farmers. In case of irrigation tanks nearly 80 per cent of the beneficieries belong to this group.
6) Major bottleneck with the soil conservation scheme was absence of master plan and inadequate

staff, The dual policy of the subsidy i. e. during normal year it is 33 ⅓ % while during scarcity work it is 75 % has negative effect on the implementation as now people wait for scarcity year for higher subsidy.

7) The major problem at present in forestry at present has been frequent biotic interference. Besides overgrazing and illicit felling, large forest areas have been lost to individual because of political pressure. The forestry has created ad-hoc benefit as employment to the individuals.

8) Majority of agricultural demonstrations have been carried out under irrigated conditions although the emphasis should have been on dry farming technology. The number of VLWs being inadequate, no intensive extension work could have been expected. It was noticed from the farmers with unirrigated land that there has been hardly any change in cropping pattern. The cropping intensity was almost stagnant and change in family income was only marginal.

9) Between tribal and non-tribal pockets of the project area, the differences in the additional income per hectare, as a result of irrigation was marginal.

10) While formulating various subsidy schemes for dairy development; the emphasis had been on the establishment of viable milk producer's co-operative

societies. This might create delay in executing the dairy schemes, if quick and sincere efforts are not made to establish societies at an early date. Non-availability of green fodder had the effect on the milk yield and presently the maintenance of milch cattles is uneconomic to the individual beneficiaries.

11) The low economic status of people and the uncertainty in agriculture which remains as their major occupation, were the two major reasons deterring the flow of institutional credit. This, under the existing rules, deprived them of any future loan as the amount was considered being overdue.

Major Recommendations

a) Inter-sectoral and intro-sectoral co-ordination is a must for the success of DPAP. The priorities in case of the execution of schemes should be fixed.

b) Project monitoring is an important part of DPAP. This is necessary since a major part of the funds are expected to be spent on public works programme such as minor irrigation, soil conservation, afforestation etc. A project monitoring cell may be created for this project.

c) To meet the cost of repairs and maintenance of check dams, it is suggested that at least 10 per cent of the total outlay for check dams should be earmarked for repair and maintenance.

d) Urgent steps should be taken up to prepare a master plan for soil conservation work in the district. The difference between the subsidy given in a normal year and the subsidy given in a scarcity year should be reduced to the minimum, if not eliminated altogether. Alternatively, the expenditure on soil conservation work for small and marginal farmers may be treated as an investment in community infrastructure and no part of it should be considered as a loan. Instead, certain amount may be recovered from them annually as a cess.

e) Forestry should not be considered as an activity in insolation. In order that the benefits created by it are sustained, it should be linked with soil conservation and irrigation programmes. Social forestry should be taken up on community land and also on individual cultivators' land. However, in order to make beneficieries accept such a scheme, it is necessary to carry out proper extension work for motivating them. The possibility of extending it through demonstrations is to be explored. Panchayat/Private lands can be adopted in the same line as done for agriculture with cent per cent subsidy.

f) While priority may be given to small and marginal farmers for crop demonstration, the large farmers should not be totally excluded. While carrying out crop demonstration, emphasis should be on dry

land farming technology. The demonstrations should be carried out continuously at least for three years instead of one year.

g) The extension machinary particularly at the village level should be strengthened so as to have at least one VLW for every 500 cultivators.

h) In order to make the success of dairy programmes' breedding as well as the health care programme effective it is proposed that the breeding programme should concentrate around the different centres such as veterinary dispensary the stockmen centre and the bull centre. The distance within which they operate should be 3 to 5 kms. It is important to motivate the farmers to earmark some portion of their land for growing green fodder and its cultivation should be linked up with the crop loan scheme so that the beneficiaries getting the subsidy in the scheme are not deprived of institutional credit.

i) It is necessary to intensify the collection drive in the years when there is a good harvest through a special squad. Barrowers who are willing to pay back the loan should be given an assurance for further loan even if the society is in default so as to dissuade them to hold back payments for meeting their furture requirements. This may call for a relaxation of the existing procedure under which the District Central Co-operative Bank advances loan to the societies. Alternatively such individuals should be

assured of a loan from the Commercial Banks. For better credit operations linked with subsidy schemes, it is suggested that the subsidy rate for a particular scheme should be same irrespective of the programme under which it is funded.

II. DAMANGANGA IRRIGATION PROJECT SOCIO-ECONOMIC STUDY OF COMMAND AREA

Introduction - While irrigation development is a dire necessity, an irrigation project should not be looked upon merely as a means of providing water for irrigating crops. On the contrary irrigation offers an opportunity to change over from the uncertain and often precarious rainfed cropping with low yields to scientific irrigated cropping making full use of the technoligical developments in irrigated farming. It also provides an occasion for reorganising the entire farming structure in the area for the maximum feasibility and benefit to the farmers. All these are likely to bring a significant change in the area served by irrigation.

Objectives of the Study - Main objective of the study was to provide baseline data for facilitating evaluation of the project at a later date.

Project Area Damanganga Command Area covers 148 villages of Gujarat Comprising 83 villages of Pardi taluka, 48 villages of Umargaon taluka

and 17 villages of Darampur taluka of Valsad district and 45 villages of Union Territories of Dadra, Nagar Haveli and Daman. This study was restricted to Gujarat villages only.

Major Findings

1) Nearly 8 per cent area in the command area was cultivable waste known as grass land.
2) Irrigated area was 10 per cent of the net cultivated area and cropping intensity was 123 per cent.
3) 60 per cent farmers had reported using chemical fertilizer and the average quantity used per hectare was, reported in the area, 59 kg.
4) Nearly 62 per cent of the population of command area belonged to the tribal community and the literacy rate (1971 census) was 32.7 per cent.
5) Cultivators were 44 per cent to the total workers while 34 per cent depended on the agricultural labour.
6) Dairying and poultry were important activities allied to agriculture. The average number of milch animals owned is 3, varying from 1.6 among agricultural labour households to 5.5. among agricultural household to 11.5 among large farmer households.
7) 46 per cent members of households were gainfully employed with 1.6 per cent unemployed. The remaining were housewives, children and students. The extent of underemployment was 61.6 per cent among agricultural members while it was 29 per cent among large farmers households.

8) On an average annual income per household was Rs.2883, which works out to a per capital income of Rs.481. Based on the recommended cut off point of Rs.60 per capital per month for poverty, 86 per cent of agricultural labour households fell below the limit.

9) Nearly 4.5 per cent of population of sample villages constituting 10 per cent of population in the age-group of 15-49 migrated in search of employment. They went for varying periods of upto six months. Over 90 per cent of these people who migrated, have reported that they use to earn earlier an annual income less than Rs.500/-.

10) Most popular source for borrowings were traders and money lenders.

11) In the opinion of farmers, the future cropping pattern 49.4 per cent of the cultivable area will be under paddy. In addition 37 per cent of farmers would like to cultivate rabi/summer paddy to an extent of 24.4 per cent of the area. Wheat which was cultivated in about one per cent of the area will be cultivated in 32 per cent of the area. Area under pulses will decline by 5 per cent and cash-crops would increase to 41 per cent of the area.

12) In the inquiry of the future requirement of facilities more than 45 per cent of the farmers required money for buying inputs and another 22 per cent for buying agricultural implements. Farmers wanted help in construction of field channels.

13) Nearly 12 per cent of the cultivators were aware of the SFDA/MEAL programme. 47 per cent were aware of the VLW's visit to their villages. 32 per cent of farmers were the members of cooperative societies.

Major Recommendations

a) In the command area, due to undulating topography land levelling is required.

b) Apart from the loan required for land development, loans for crop will also be required.

c) The proposed agricultural development will not only require certain facilities but will create demand for certain others. As the vast grass land are going to be brought under cultivation, there may be a need for strengthening the supply of cattle feed and hence a cattle feed manufacturing plant may be required in the area.

d) Similarly, with the expected growth of orchards and vegetable farming there may be a need for putting up either a cold storage plant or a fruit processing units.

e) Agricultural development will triger-off various growth centres.

g) Besides, development of other growth points of lesser importance may have to form a part of advance planning for the Command Area.

III. AREA DEVELOPMENT PLAN FOR SOCIAL INPUTS IN BHARUCH DISTRICT WITH CASE STUDIES OF DEDIAPADA AND SAGBARA TALUKAS

Introuduction - The major thrust of most of the development plans for rural areas in India is on economic development because of the fact that a large majority of the rural community belong to weaker sections of the society. However, it is recognised that unless the economic development programme are supplemented with social development programmes for health, nutrition, education, sanitation and environmental hygiene, social welfare etc; it would lead to imbalance and the ultimate goal of life would not be achieved. UNICEF is interested to assist the government with specific references to the needs of children and women belonging to weaker sections of society with special emphasis on these belonging to scheduled castes and scheduled tribes. The study was therefore, sponsored with a view to identify and formulate social development programmes for the District as a whole and tribal blocks of Dediapada and Sagbara in particular.

Maior Objectives

1) To identify the gap between the existing social services like health, education sanitation, drinking water etc. (qualitative and quantitative) and the actual requirement to meet the needs of the target groups.

2) To prepare an Area Development Plan for social Inputs in Bharuch District in general and Dediapada and Sagbara in particular which are more than 90 per cent tribal.

Major Findings

1) The tribals mainly inhabit in the forests and the hilly region which are deprived of infrastructural development.
2) The roads are very poor in the area. The density of the roads is about 15.0 km per 100 sq. km. as compared to the district average of 25.6 km. per 100 sq. kms.
3) Only 14 per cent of villages of Dediapada and 10 per cent villages of Sagbara are electrified.
4) The literacy percentage is very low i.e. 13 per cent; as compared to the district and State Literacy which is about 36 per cent.
5) The percentage of students enrolled in primary schools is only 50 per cent of the estimated children in the age group of 6-14 years.
6) Though the coverage of primary schools appear to be satisfactory from a quantitative angle, the quality of facilities offered by majority of them are poor. Many schools are ill equipped not only in their physical setting but also lack the basic teaching materials.

7) There are many single teacher schools where upto class IV is taught, perhaps due to the less number of registered students. This would possibly due to an adherence to the norms established at the State level.

8) There is one Primary Health Centre (PHC) each at the taluka headquarters of both the talukas, covering an estimated average population of 76000. Although these PHC's are expected to cover the entire population, they do not, since many of the villages are inaccessible especially during monsoon.

9) The PHC centres are also under stuffed with the result that the work load had increased and the medical needs of the region are not fully met.

10) The common health problems prevalent in the region are malnourishment, amoebic dysentry, gastro-enteritis scabies, leprosy, tuberculosis and venereal diseases.

11) The good performance in family planning is probably not so much due to the awareness about the benefits of the family planning among the tribals but the economic needs which are offered as incentives.

12) Besides government medical facilities there is one Missionary Dispensary at Nivalda in Dediapada taluka with a mobile unit and 4 health centres such voluntary oefforts appear to be much more effective in the region.

13) Most of the villages have dugwells to supply drinking water. But, some of which dry up during summer. Handpumps have been installed in some villages but many of them were reported to have gone out of order for various reasons.

14) In many villages river or stream water was preferred for drinking purposes although the safe water supply was available in the village. This is because of less physical exertion in collecting water from rivers and probably a belief that running water is always safer.

15) Enviornmental sanitation programme has although been initiated in some villages, still it remains unutilized mainly because of their practice, and the lack of proper demonstration.

16) The coverage under the special nutrition Programme (SNP) is only 30 per cent in the region of the estimated children in the age group of 0-6 years. Similarly, under the Mid-day-Meal Programme (MDM) also, 65 per cent of the estimated children in the region are yet to be brought under the fold of the programme.

17) Normally the unwanted staff elsewhere was transferred to the area, obviously the staff remains uninterested to perform their duties with pleasure. The staff is deprived of the other basic amenities which are available in the other relatively developed area. As a result, the staff alwaysattempt to get transferred back to their places of choice.

18) There are many voluntary organization working in various fields of economic and social development of the tribals in the region.

Suggested development strategy

a) Top priority be given to infrastructural development viz. all weather road links, provision of medical institutions, rural electrification and tele-communication.

b) The development of leadership amongst tribal youths, including training programme.

c) The implementation of government schemes with necessary flexibility and due consideration to the economic condition of Adivasis.

d) Well equipped extension programme to educate the tribals on development schemes including those supported by the Financial institution.

e) Promotion of voluntary organization in the area with good government backing.

f) To conduct the land and settlement surveys quickly as to prepare a record of Rights as well to fix the revenue especially for tribal.

g) Establishment of more Ashram Schools.

h) Incentive programmes and schemes to attract the skilled people to serve the tribal areas (rent free pucca, semi-pucca quarters, monetary incentives, basic amenities, etc.)

ORG's INTEREST IN TRIBAL STUDIES

The interest of the ORG team lies in undertaking studies related to the following broad topics in the tribal world.

i) Demographic Studies

ii) Socio-economic Studies

iii) Preparation of Integrated Area Development Plans

Iv) Area, resources , inventory, utilization and perspective planning.

v) Organization and Management Studies

vi) Plan/Programmes/Schemes evaluation studies

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE

GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380 014.

Seminar on 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

TECHNOLOGY FOR THE TRIBALS*

1.0 Introduction :

Tribal areas in Gujarat due to their size, resources and population have an important position on the map of Gujarat. The total tribal belt of Gujarat with its tremendous amount of natural resources and backward economic conditions of the people demands attention. Much efforts are being made by the Government and voluntary agencies to improve the living conditions of the tribals. These efforts cover vast range of activities which include agriculture, forestry, animal husbandry, healthcare, education etc.

The purpose of this paper is to indentify possible areas of research leading to concrete action oriented programmes which may improve the quality of life of the people in tribal areas. This may also help strengthening the efforts made by Government and non-Government agencies for the upliftment of the tribals.

2.0 Role of Technology :

Technology plays an important role in the development of the community. The level of technology being practised

*Paper contributed by VIKAS Centre for Development.

for various activities - economic and physical - has great impact on the productivity of the people, efficiency of the products and energy consumption.

It is observed that even the basic necessities of life like clean drinking water, sanitation facilities, health-care system, quality of houses, people live in, are not adequately satisfied. Along with resources, the proper technological inputs can make the tasks of delivering the above mentioned services possible and easier.

3.0 Bamboo as an Important Local Resource :

Forests form a vital part of the economy of tribal areas with more than 50% of the area under them. The major product of the forests is bamboo which is available in plenty. Bamboo is being utilised by people in these areas for various activities including shelter, storage system, agricultural implements etc.

It will be useful to document various uses of bamboo in their day-to-day life and also find out ways of improving the technology of bamboo for meaningful purposes, i.e. storage of water, water pipe lines out of bamboo, water pumps, storage for grains, agricultural implements, shelter, furniture etc. This study also needs to be supplemented by detailed understanding of quality of bamboo, treatment necessary to upgrade the durability of bamboo and technology for better use of it.

In this light, it is proposed that an indepth study should be carried out on availability of bamboo, its uses and possible areas of technological interventions to improve the uses of bamboo. It is suggested that the investigation on types and quantum of bamboo and its utility to the people would gives us a better understading of the existing pattern of resource utilisation.

4.0 Appropriate Technology for Maximising Utility of Bamboo :

It is proposed that a tribal block or blocks may be selected for a detailed study where following technological innovations may be introduced.

4.1 Feasibility reports should be prepared for establishing a bamboo workshop where treatment of bamboo and its utilisation can be studied and canvassed to the people.

4.2 A detailed project note should be prepared for providing drinking water all throughout the year to the tribal population by developing collection, storage and distribution of rain water through the bamboo pipe lines.

4.3 Innovations in construction techniques for a longer lasting shelter where ventillation, light, humidity and other environmental improvements are considered. This can also involve training of bamboo workers for construction work.

-x-x-x-x-x-x-

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE

GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380 014.

Seminar on 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

TECHNOLOGY FOR THE TRIBALS*

1.0 Introduction :

Tribal areas in Gujarat due to their size, resources and population have an important position on the map of Gujarat. The total tribal belt of Gujarat with its tremendous amount of natural resources and backward economic conditions of the people demands attention. Much efforts are being made by the Government and voluntary agencies to improve the living conditions of the tribals. These efforts cover vast range of activities which include agriculture, forestry, animal husbandry, healthcare, education etc.

The purpose of this paper is to indentify possible areas of research leading to concrete action oriented programmes which may improve the quality of life of the people in tribal areas. This may also help strengthening the efforts made by Government and non-Government agencies for the upliftment of the tribals.

2.0 Role of Technology :

Technology plays an important role in the development of the community. The level of technology being practised

*Paper contributed by VIKAS Centre for Development.

for various activities - economic and physical - has great impact on the productivity of the people, efficiency of the products and energy consumption.

It is observed that even the basic necessities of life like clean drinking water, sanitation facilities, health-care system, quality of houses, people live in, are not adequately satisfied. Along with resources, the proper technological inputs can make the tasks of delivering the above mentioned services possible and easier.

3.0 Bamboo as an Important Local Resource :

Forests form a vital part of the economy of tribal areas with more than 50% of the area under them. The major product of the forests is bamboo which is available in plenty. Bamboo is being utilised by people in these areas for various activities including shelter, storage system, agricultural implements etc.

It will be useful to document various uses of bamboo in their day-to-day life and also find out ways of improving the technology of bamboo for meaningful purposes, i.e. storage of water, water pipe lines out of bamboo, water pumps, storage for grains, agricultural implements, shelter, furniture etc. This study also needs to be supplemented by detailed understanding of quality of bamboo, treatment necessary to upgrade the durability of bamboo and technology for better use of it.

In this light, it is proposed that an indepth study should be carried out on availability of bamboo, its uses and possible areas of technological interventions to improve the uses of bamboo. It is suggested that the investigation on types and quantum of bamboo and its utility to the people would gives us a better understading of the existing pattern of resource utilisation.

4.0 Appropriate Technology for Maximising Utility of Bamboo :

It is proposed that a tribal block or blocks may be selected for a detailed study where following technological innovations may be introduced.

4.1 Feasibility reports should be prepared for establishing a bamboo workshop where treatment of bamboo and its utilisation can be studied and canvassed to the people.

4.2 A detailed project note should be prepared for providing drinking water all throughout the year to the tribal population by developing collection, storage and distribution of rain water through the bamboo pipe lines.

4.3 Innovations in construction techniques for a longer lasting shelter where ventillation, light, humidity and other environmental improvements are considered. This can also involve training of bamboo workers for construction work.

-x-x-x-x-x-x-

The scope and need for research on Nutritional status and dietary habbits of various tribal groups of Gujarat.

- Mrs.Kokila Shah

There is a wide variety in dietary pattern of more than 3 million tribals of Gujarat living in different geographical and cultural conditions. This is evident from the following chart. It does not cover the dietary information regarding all the 28 tribery Gujarat. However an attempt is made to construct a chart by drawing data from various ethnographic and economic surveys carried by the Institute regarding the tribal population of Gujarat. This chart is approved to this paper.

Thus, from the forgoing chart it is obvious that the large number of tribas live on their agricultural produce like cenals, milletys coarser grains and vegetables, some live on roots and tubers and live on hunted flesh foods with some amount of areals and vegetables. Thereare quite a few instances which reflect that their cultural lives are closely connected with the natritional needs of the tribas. Imposition of cultural restrictions makes men's food in adequate and limited. There are many taboos on foods in many tribes. So it is essential to have prior knowledge of social structure

and culture of the groups or any nutritional programmes.

Obviously, there is nothing more important to more than what food he eats and how he eats. As we have seen tribal traditional food is maily based on collection, hunting and crop cultivation. In spite of having various sources of food stuffs, tribal diet is limited. Mal untrition is rampant in tribal society due to poverty the dietary habits and then standard of food consumption - is directly related to the economic status of the people.

The modern science of nutrition has shown that diet has far reaching effect on health. Of late, the food problem has engaged the attention not only of politicians but also of those who are concerned with the welfare and progress of humanity. It is beginning to be realised that economic progress depends on higher level of productivity and we cannot expect a hungry and wal nourished individual to work harder. The real criteria of untritional value of diet is its effects on the rate of growth of children. It can also indicate whether the tribes are growing or headly towards extinetion.

It is very important to find out what the tribal eat and why and is what they eat enough for them to be healthy and how they can be supplied with the right kind of

sufficient qualities of food. The information on their dietary in take is necessary in order to ascertain the respects in which their diets need inprovement and for meansful attempts at nutrina education.

Taking the state Govt's appreciable interest in Tribal welfare and development into consideration, it has become necessary that attempts should be made to determine whether the consumption offood is sufficient for maintainence, whether the diets of tribals an well balanced and what are the defects and defeciencies of their diet. After ascerting the extent of deficiencies, it should be considered of what could be grown or supplied to supplement the diets under existing conditions.

In short, without any scientific study, on the nutritional value of food which the tribals generally taken it is very difficult to link the health problems and dietary habbits of the tribals. In view of this it is strongly recommended that this problem requires immediate attention and a through investigation should be undertaken from the clinical, biochemical, dietic and cultural point of view.

Sr. No.	Name of the Tribe	Area	Food consumption pattern	Local receipies commonly prepared
1.	2.	3.	4.	5.
1.	Kotwalias	Surat Balsar Dang Banaskantha.	Three meals if he can manage other wise he survives on food gathered from forest.	Rotla made from Jowar Bajri - Bamboo seeds, Bhadka - made from boiled millet, pulses - Rice.
2.	Kolghas	Valsad Surat Dang Bharuch	Hardly get a square meel a day - From summer to monsoon, they eat whetever is available in the forest.	'Bhadku' or cahappatis made out of coarse grains like maize, Jowar, Nagli or Wari.
3.	Kathodis	Surat Dang Bharuch Sabarkantha Vadodara Panchmahal	They can hardy have a sqare meal per day Mostly servive on roots and herbs-Their stape food Rotla made from corse grain slike-jowar Nagli - Banti Maiza.	Rotala from coarse grain Jowar gruel (Bhadku) Green leaves e.g.Kardiai (Carthamus tinetorins) Ambadi (Habisns cannabinus).

| | | |

7.						
8.						
9.						
10.						
11.						
12.						
13.						
14.						

1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.	Dublas	Surat Bharuch Baroda.	One meal and in many ares both the meals are provided by the land lord as the part of their work payment.	Jowar Rottla - Dal and Rice Jowar gouel (Bhodku) Chillies and Butter milk.	lunch	Choudhris have varied dishes. Jowar rotla - Rice, Chapattis Dal rice and veriety of cerea's Rabdi.
8.	Dhodias	Surat	Breakfast - Tea without Rotla - Chutney vegetables etc. milk and Bhadku. Boli , Bhodku is a must for Dhodias. and Vegetables for lunch - Dal and Rice for dinner.			
9.	Chandharis	Surat	Breakfast, lunch and dinner.			
10.	Siddis	Scattered in Saurastra.	Lunch-Dinner. Once a week cook non Veg. food.	Bajari Rotla Vegetables or Dal - Wheat chappati - Kichadi.		

6.	7.	8.	9.	10.	11.
Fish mutton fish.	- Beef	-	-	-	-
Like non tribal food liquer and Tea.	Non. Ved. Food Beef	-	-	Sawa Bhaji and Bhadku.	Sare-puri Dhekla etc. Releg festivals. Marriage feast-Regular food win lapsi. Funeral feast-Dal-Rice-Jhalar seasonal festivals Regular food win non veg. dishes.
fond of eating sour food mutton chicken liquer.	- Beef	-	-	-	- immitate non-tribal food habbits.
Non. Veg. food Tea.	-	-	-	-	-

12.	13.	14.
-	meat of igmana and porcupine is considered as a delicacy.	
Festival dishes are wainly prepared from rice flour. mutton dishes. Laddoos from pumpkin Pulp.	Mostly Women are expert steamed in caliney food. Art.	
-	-	-

as methods of Cooking are concerned they

getables, weat and other food articles are

lt. But if other spices and oil are available

cooking, Rotla and Chappatis are Roasted on a r.

pan.

..ooo..

(1) TRIBAL RESEARCH AND TRAINING CENTRE,
GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380014.

(2) SEMINAR HELD ON TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT
ON 23rd, 24th SEPTEMBER, 1981.

(3) FELT NEEDS AND DEVELOPMENT INPUTS
(Case Study of a Tribal Block).

Dr. S. C. Jain
SBI Chair Prof. & Head
Department of Rural Studies
South Gujarat University,
Surat.

One of the signs of a successful development programme is the participation of the people. Programmes which are based on the felt needs of the people are more likely to motivate them to participate as compared to programme of benefaction conceived without reference to psychologically perceived needs on the part of beneficiaries. Such programmes are likely to be perceived as motivated more by the needs of benefactors than those of beneficiaries with the unfortunate result that the benefactors face a wall of apathy, indifference and at times down-right hostility.

A reference to felt needs also reveals the gaps in programme structure as also magnitudinal distortions in allocations. It is not argued that allocations should be exactly equal to frequency of mention of various needs. They should, however, reflect, as faithfully as they can, the urgency of the need and the extent of concern. The diagnosis as also the definition of effort should be based

::::

on the empirical data about the causes, duration, previous efforts, results etc. This is the most fundamental orientation which we want the future planning to incorporate. This would make it possible to have somewhat an objectivity control on essentially subjective decisions about sectoral schemes and allocations.

The taluka and the sample :

The data presented in this paper relates to Uchchhal taluka in Surat District of Gujarat State. It is a predominantly tribal taluka with 95 % of its population composed of scheduled tribes. For selecting the sample the villages were first grouped into four different geographical zones and a sample of 5 % of the villages was randomly selected for listing households. A serial circular sample with first number being selected at random was adopted for selection of sample households at the rate of 10 % of the total households so listed. The principal earning member of the household was interviewed. The survey was conducted in the year 1979-80.

In addition to sample households the leaders in each of the villages were identified. They were also requested to state the most acutely felt needs of the village in which they were living. This pattern was

::::

compared with the pattern emerging from household study.

For facility of quick comprehension percentages have been reported in whole number in main tables. The error margin at p. 0.95 level varies between ± 2.08 % and ± 4.77 % depending on the magnitude of percentage.

Household level problems :

The household level problems as mentioned by the respondents are summarised below :

Type of problem	Percentage of frequency.
1. Problems relating to employment (Inadequate employment; Inadequate returns)	23
2. Problems relating to incomes (Low production, crop failure, inadequate land, increasing indebtedness, low savings)	30
3. Health problems (Weakness, Sickness, Old age)	10
4. Educational problems (Poor progress of children)	10
5. Social Problems (Large family, No children, Quarrels, Tension with in-laws).	27

Problems relating to income receive the highest frequency of mention (30 %). Coupled with employment (23%) the score of economic problems goes to 53 %. Social problems under health, and education were mentioned by

:::::

20 % but the problems of family size and the social relations were mentioned as high as 27 % of the time. There is hardly any programme response in the area of social relations.

In most of the cases (82.1%) the problem had become more acute during the last 2 years. Since wage earning is a significant part of family income, the explosion of inflationery tendencies in the economy has hit a very large number of tribal households leading to increase of tension in interpersonal relations and migration outside the village. However, the major causes of low income and employment were given as following :

Reason	Percentage of frequency
1. Crop failure	23
2. Lack of land and irrigation	14
3. Large family, health and educational reasons	27
4. Quarrels, drinking habits and other social reasons(marriage, death of earning members etc.)	36

It is noteworthy that non-economic factors made a significant impact on family incomes and employment.

:::

Steps taken by principal household earners to solve the problems :

The respondents did mention the steps taken by them to solve the problems e.g. efforts made to increase production, buy nets, search for more work, understanding with teacher but they did not succeed in a majority of cases. Attempts to solve problems also included (a) getting more family members to work (b) obtaining loan, but members who reported such attempts were only 22 % of the total.

Obstacles mentioned by respondents :

The roadblocks which were mentioned were : Government policy, wire pulling and caste panch. Financial assistance or Government intervention was mentioned only by 30 % to solve the problems. The social problems, of course, were amenable to caste panch action . Educational problems required some changes in student-teacher interactions. In addition to extension of facilities, the health problems also required some action at the level of respondent himself. It is thus apparent that a large number of problems required non-governmental action for effective solution.

Problems at village community levels :

Amongst the problems mentioned at village level the highest frequencies were received by two problems - drinking water supply (35 %) and access to road facilities (25 %). Lack of electricity and medical facilities were

::::

mentioned by 10 % and 5 % respondents respectively.

The faction-fighting occurring through elections were also mentioned by 10 % of the respondents. Most of these problems are being suffered for a long time (over 5 years). Only 10 % of the problems are of recent origin (election-tensions).

DEVELOPMENTAL INPUTS

Expenditure inputs :

We may now describe developmental inputs in terms of expenditure incurred on various heads of development under the multipurpose tribal block scheme, tribal sub-plan nucleus budget, Small Farmers Development Agency and Block Level Planning. Figures for the year (1975-78) are available regarding expenditure and performance under multi-purpose and tribal block scheme. For other schemes however, the expenditure report is for fewer years. The B.L.P. budget was provided for 1979-80 but no expenditure was incurred.

Expenditure in lacs)

Heads of Development.	Multi purpose T.D. scheme (75-78)	T.S.P. nucleus budget (77-79)	S.F. D.A. (77-79)	Total	Percent
Block Head quarters	26.27	-	-	26.27	32.76
Agriculture	2.80	0.22	0.63	3.65	4.55
Animal Husbandary	-	0.20	9.61	9.81	12.23
Forestry	-	0.07	6.32	6.39	7.97
Minor Irrigation	-	0.09	2.00	2.09	2.61

:::::

1	2.	3.	4.	5.	6.
Village and Small Industries.	-	0.56	0.11	0.67	0.84
Education	-+4	0.17	0.26	0.43	0.54
Health	-	0.02	0.01	0.03	0.04
Village amenities (Road, Electricity etc.)	-	0.12	-	0.12	0.15
Social Welfare and other programmes.	27.29	1.33	2.10	30.72	38.31
TOTAL..	56.36	2.78	21.04	80.18	100.00

The above analysis shows that despite the working of SFDA and tribal-plan, the expenditure on production programmes constituted 28.74 % of the total plan-expenditure on social services is very small. However, the non-plan expenditure on education is considerable. The small investment is, therefore, not as hurting as it appears. The headquarter maintenance accounts for nearly one-third of the expenditure.

Physical inputs :

Except for recent investments in forestry and cattle distribution, the investment in improving the resource structure has been very poor. There is hardly any investment on developing and maintaining water-resources for irrigation and drinking purpose (for use by human as well as cattle). A large number of wells are getting out of use while lift irrigation projects planned long back have not been commissioned. The new

::::

ones have hardly been taken up. Farm levelling, soil conservation and organic soil fertilisation programmes have lacked in vigour even though there are ample manurial and human resources. Even deforested land dating back from rehabilitation phase has not been restored with cover. The poor structure of land resources and under developed irrigation which had to be accepted as compensation have not been developed to the fertility level of even old resources which the tribal householders were required to part with. Development has not aided Rehabilitation in a tangible manner. Thanks to poor resource base and manpower wastages, Agricultural Extension and modern input supply programme has not even touched the fringe. This is evidenced by the following indicators of level of physical achievements :

Particulars	Unit	Level of physical activity yearly average(75-78)
Improved seed	Qunital	480
Chemical fertilizers	Metric ton	73
Insecticides	Kg./Lit.	4298/268
Improved implements	Rs.	2623
Manure pits Dug	No.	269
Industrial loans to individuals	No.	4
	Amount	5500
Economic plantation	Labourers	1847
	Labour days	12322

::::

1.	2.	3.
Cooperative loan written off	Amount	38000
	Members	154
Scholarship	Amount	19000
	Students	473
Hostel inmates	No.	104
Medical aid.	No.of person	6
Family(Sterilisation Planning	No.	1138
C.M.H. services	Mothers(No)	676
	Children(No)	1647
Percentage of families being visited by V.L.Ws. more than thrice a year		13.1 %

The above table regarding physical achievements shows good achievements in the field of sterilisation, scholarship and welfare services. However, production programme inputs (except for forestry and fishing) are very weak. Gram Sevaks meet only 13.1 % of the sample families more than three times a year. The distribution of quantity of modern inputs was lustreless. Cooperative loans were becoming more and more unrealisable and there was pressure for getting them written off. The cumulative result is that production levels continue to be low.

The bovine population production was recorded as under : (1979) :

:::::

Bovines	Average milk yield per day (in litres)
Buffalo	3.8
Cow	0.9
She-goat	0.2

Crop production data for three principal crops was recorded as follows :

Principal crop	Unit	Production average per acre		District Average (1977)
		Bad year	Good year	
Dadar	Kg.	24.9	238.3	387
Tuver	Kg.	89.3	135.1	223
Paddy	Kg.	160.5	222.8	524

The data shows wide divergence between the production average of a bad year and a good year. However, production average even in a best year is not equal to district average which shows that the ground to be covered by developmental inputs is large. No wonder that inadequate and unstable income and employment continue to feature as principal problems of the area.

BRINGING DEVELOPMENTAL INPUTS CLOSER TO FELT NEEDS

1. Stabilising income from production :

i) The development input pattern does not show that the major constraints resulting in low earnings from Agriculture and Animal Husbandary are likely to be

::::

relaxed. In order to prevent crop failures and high mortality amongst cattle, development of water resource must be viewed as a key input. Most tribal areas have hilly terrains which put severe constraints on the availability of irrigation water. However, there is a lot of lift irrigation and check-dam potential. The investment has been low with the result that the utilisation of run-away water has been poor. Pest ravage was to not mentioned as a problem but it could become a problem of income stability after modernisation process makes head-way.

ii) Price support for allied agricultural products:

Tribal families are taking to assistance programmes calculated to improve incomes from poultry, fishing, forest logging etc. However, guaranteed prices for poultry, fish and various forest products are necessary to stabilise supplementary incomes.

iii) Improvement of resource structure and record of rights :

Generally speaking, the soils possessed by tribal households are poor in quality and possess low fertility. The soils are shallow and subject to quick erosion due to undulating character of land. Where farms have been carved out of deforested area there are stumpy growths which require clearance. Farms lack access to irrigation facility. In such a case the extension service cannot go very far. Improvement of resource structure is a pre-

::::

condition for the success of extension activity. The investment in this direction is inadequate. It requires area based planning and treatment. Here again legislative, administrative, educational and organisational tools have lagged behind. The record of right is in extremely bad state and is retardant of progress.

2. Employment stability measures :

Since tribal population derives major part of its livelihood from agricultural, forest and construction wages, the income stability depends on availability of wage work through-out the year and an equitable level of wage rate. The wage rise lately has hardly kept pace with inflation in the prices of wage goods baskets. The public destribution system is visualised as an instrument for controlling real erosion of purchasing power with the tribal households. In practice it is still weak in coverage and variety and efficiency of services. National Rural Employment schemes is other measures for ensuring a high level of employment to the rural and the urban poor. In actual practice, there are tremendous gaps between promises and practices.

Employment stability can also be secured through diversification and decasualisation of labour and its integration in organised industrial and service sectors, provision of market information service and better planning of temporal rhythms of economic activities. Separate

::::

techno-economic inputs are necessary from these points of view.

3. Need for Additional Social Inputs :

i) Social Education and Social Organisation :

The Minimum Wage Laws have not been very effective in ensuring distributive justice for wants of educational and organisational inputs. The enforcement inputs are weak. The current social inputs are in the form of institutionalised education, health, family planning and social welfare services. These are no doubt important inputs. However, these are not adequate for bringing about social changes and harmony in social relations. The ritual requirements of marriage, death and other social customs, alcoholism and inter-personal tensions are responsible for driving the tribals into very heavy burdens of indebtedness. There is no well thought-out and articulated strategy to deal with these aspects of social and behaviourial changes. Prohibition propaganda so far has produced only very marginal impact in controlling alcoholism. A programme of social education and community organisation focussed around problems of distributive justice and social and behaviourial changes enumerated above as also for providing information and motivational support to production projects and social service utilisation campaigns is indicated as a desirable component. The vital area where support is needed is information about revised minimum wage norms and how to

::::

make use of services to avail of the legal provisions.

. There are of course several strengths in tribal social organisation and individual behaviour like self-help and mutual aid traditions, power of rhythmic enjoyment, shelter building skills etc. The social education and social organisation service can build on these positive strengths of tribal communities. The recent exercises on social input in Area Development are good pathbreakers if they are conceived against the larger background. It may be clarified that this is not a plea for universalisation of Integrated Child Development Scheme. The canvass here is much broader.

ii) Special Services for migrating population :

Since migration is the normal mechanism of survival during lean season, there is an additional necessity of protective inputs for children, pregnant and lactating mothers and sick and disabled members. They need care in the absence of able-bodied members who have to leave home for a prolonged period for work away from the village. Help is needed for workers to the place they migrate as also for those who are left behind.

iii) Social Security and Investment Security :

With little or no margin for savings and heavy indebtedness the tribal family has very little cushion to meet a contingency like sudden death of an earning member or severe disease which results in sudden cessation

::::

of income. .The children also feel insecure because of parental work compulsions which often means that either children are drafted early in the labour force or are left behind to fend for themselves without adequate care and protection. The social structure permits a lot of obligations to flow to relieve a family in disaster. However, social security measures alone can treat large scale instabilities in family income and employment caused by various contingencies.

Provision of contributory provident fund and insurance credits tied to wage payments (even though these might be casual wage payments), providing old age assistance payments, maternity and sickness benefits could be a significant factor in adding to the strength of a tribal family in case of contingencies. Insurence of cattle and crop replacing the present Annavari system can be far more scientific measure than the current system of scarcity doles and other relief measures which have encouraged considerable amount of politicd fraud, mendicancy and corruption of public bodies. The tribal families are being assisted through various assistance schemes for acquiring milch cattle, irrigation wells and planning changes in crop pattern. Mortality and failures in such cases have been observed to occur on large scale. Insurance scheme-s can go a long way in ensuing income stability and continuity of investment.

::::

4. Human Resource Development-Protection and Conservation:

i) Need for a National Programme of non-formal basic education for adults :

However, much would depend on the process of imparting quality experience to tribal adults to make productive use of transferred assets and environmental resources. Education in better health through nutrition consciousness, personal care and hygeine is also necessary. Advance provision of a modest shelter for secure living in old age will require upgradation of shelter-building skills which tribals possess in good measure. Diffusion of self-reliance skills for cloth making and food processing could enable the under-employed members to use their time in socially productive and useful manner. Since a large number of tribal house-holders have missed the primary education experience, a strong programme of non-formal education is necessary to enable tribal families acquire the skills. The emphasis may be more on skills of self-reliant living and basic needs rather than on literacy and numeracy. The process is close to what Mahatma Gandhi had described as basic education. This is a key process to link resource use to the felt needs.

ii) Need for special inputs for female and child labour :

Female and child labour together constitute the bulk of labour force in tribal areas. Their participation rate in tribal areas is much higher than the national average. The irregularity and erratic character of employment,

unequal wage payments, adverse conditions of working, inadequate provisions for child care, continuation education, health, income security etc. constitute problems of sufficient magnitude as to require specific, planned inputs to remove discrimination and exploitation. The meagre provisions under social welfare schemes are not enough and cannot go very far considering the size and mture of the problem.

The posting of an Assistant Labour Welfare Officer is a recognition of the missing inputs in wage labour field. However, much has to be done to shape his role and train him in the light of the felt needs of the women and juvenile workers.

iii) Need for social Management Inputs :

Stability of employment at entreprise level would involve perception of recurring patterns of needs, relevant resource behaviour, estimation of quanta, application of techniques for conversion of the resource into utilisable products, and the linking and adjustment of supplies to the demands. This means introduction of roles of innovator, entrepreneur and social manager. There is no doubt that it is a highly complex form of activity and requires ability of high order to assemble and coordinate resources in a proper order. In tribal context it means acceptance of social responsibilities for the development of workers and communities along with returns to capital contributors which need not be an overshadowing theme if it is a social corporate entreprise. However, the development of social management functions and suitable support action is crucial to the upgrading and stabilisation of employment and income levels in tribal areas.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH AHMEDABAD 380 014

SEMINAR ON 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

Media and Communication in Agriculture Attention to Tribals.

H.T. Patel

Introduction :

Communication of information is an important factor in bringing about desired change in the areas of agriculture. Communication is a process by which messages are transmitted from a source to a receiver. Whatever information is available in the laboratries, is being provided through communication, to the cultivator working in innumrable filds. It is aptly said, 'communication is essential for the dynamic survival of any society'.[1]

Many think that human behaviour could be largely explained in communication term.[2]

In rural India, scientific and technical information pertaining to agriculture and allied subjects generally flows through institutionalised sources, such as government extension agencies and others to village in-fluentials and from them through web of word of mouth to other sections of the farming population.[3] In present paper an attempt is made to study the role played by institutionalised and non-institutionalised sources of communication in tribal Panchmahals.

Tribal Settlement System in Panchamahals ;

The dwellings in Panchmahals tribal villages are scattered over a large area covering an average of 2 to 3 SK.Km. Villages in tribal area consist 'Faliya' or hamlets. This scattered settlement pattern makes one 'Faliya' physically isolated from other 'Faliya'. However, there exist more homogenity in their social and psychological traits than the urban population. Rural sociologist and Anthropologist have often observed that in a traditional village, in general, different castes and communities are integrated in their economic, social and ritual patterns by ties of mutual and reciprocal obligations. Due to scattered settlement pattern the tribal groups lack the conciousness of and identity with with the larger groups of the society. This limited interaction enhances the intra and inter tribal social distance.

In the last 30 years, there have been discernible streams of governmental intervention for making the traditional system more responsive to the changing needs. For this the communication potentiality plays very important role for development programmes.

As stated earlier, in tribal Panchmahals, inhabitant groups in their socio-psychological, ritual and economic characteristics are more homogenous. This can be percived in the form of low literacy level, physical and mental isolation from other civilized communities and poor economic condition i.e. low land holding and poor assets. This would entail a commonality in thier response to the communication efforts..

made less effect due to lack of proper planning and implementation. Whereas in reality wherever it is implemented with scientific view point there it has got tremendous success even in tribal areas.

In this context it will be of great importance to review some relavent studies and experiments carried out in tribal Panchmahals.

(i) Tribal Couple Scheme :

Taking into consideration the educational level and dilect problems and other realities of tribal society, the Tribal Couple Scheme was introduced in the year 1978 by the Gujarat Agriculture University at Tribal Research Cum Training Centre Devgadhbaria with the aim to create extension link from within the tribal groups. But the response received from tribal groups was not that much encouraging. In the first two years i.e. 1978-79 and 1979-80 it was full day course for one year but for the current year i.e. 1980-81 the duration has been shortened and it is for six months. This is how it reflects the reactions of tribal culture to this system.

(ii) Another empicical study conducted by District Project Planning Cell, Godhra at village Kathla,Taluka Dahod, Dist.Panchamahals. :

The information was obtained by enquiring about the frequency of advice sought. The contact of extension source was classified under following three categories.

(i) Frequently

(ii) Less Frequently

(iii) Source not used

It was observed that majority of the small and big farmers relied frequently on the formal advices getting from friends, relatives and neighbours. Few big farmers, reported that the VLW and Block Extension Officer had visited once about a few months back for the preparation of subsidy cases. They reported that they were not precisely benefited on agriculture front due to the visit. Some of the small farmers reported that they had seen the demonstration plot of Hybreed Maize on their counterparts' field in the village. But the farmers were found unable to comment on whether they derived anything worthwhile from experiment plot. This is how the tribal groups respond to the institutionalised sources.

To support the above two studies it will be of worth to incorporate results of the recently conducted study by All India Coordinated research programme in Extension Education Dist. Panchmahals. The above study was conducted during April 1977 to June 1979 under the auspicies of Indian Council of Agricultural Research, New Delhi by Gujarat Agriculture University.

The above study was conducted in 12 randomly selected villages of Panchmahals district. From each taluka one village was selected following the sampling procedure. The district was delineated in tribal and non-tribal Talukas. The Santrampur taluka being the bigger one two villages were selected from it.

The sample was consisting of 216 small farmers and 144 big farmers, from 12 selected villages. The division of the farmers was made in small and big farmers, category with low and high production. The responses were sought under information source utilization. It is tried to show that farmers tend to utilize the sources which are more easily accessible. Here it is thought desirable to clarify that samples were not divided into tribal and non-tribal group, but they were divided into small and big farmer groups.

Table 1

Distribution of respondents according to utilization of Mass Media by size of land holding. *

Sr. No.	Use of Media	Small farmers :216			Big farmers:144		
		Low production	High Produ.	Total	Low produ.	High produ.	Total
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Friends	69 31.94%	85 39.35%	154 71.30%	46 31.94%	61 42.36%	107 74.31%
2	Relatives	68 31.48%	84 38.89%	152 7.37%	47 32.64%	57 39.58%	104 72.22%
3	Neighbour	72 33.33%	80 37.04%	152 70.37%	45 31.25%	55 38.19%	100 69.44%
4	Agril.Fair	6 2.78%	14 6.48%	20 9.26%	12 8.33%	19 13.19%	31 21.53%
5	V.L.W.	42 19.44%	60 27.78%	102 47.22%	33 22.92%	42 29.17%	75 2.08%
6	B.E.O.	5 2.31%	14 6.48%	19 8.80%	6 4.47%	25 17.36%	31 21.53%

* Source: Report of ICAR All India Coordinated Research Programme in Extension Education (Sub-Centre, Panchmahals District Gujarat State) Gujarat Agriculture University

	2	3	4	5	6	7	8
7	Contact person.	26 12.04%	45 20.83%	71 32.87%	20 13.89%	34 23.61%	54 37.05%
8	Radio	23 10.65%	41 18.98%	64 19.63%	27 18.75%	45 31.25%	72 50 %
9	T.V.	Nil	1 0.46%	1 0.46%	Nil	Nil	Nil
10	Journal	10 4.63%	23 10.65%	33 15.28%	14 9.72%	26 18.6%	40 27.78%
11	Demonstration	20 9.26%	27 12.05%	47 21.76%	15 10.42%	32 22.22	47 32 64%
12	Trg.camp	2 0.93%	9 4.17%	11 5.09%	4 2.78	8 5.56	12 8.33 %
13	Specialist	3 1.39%	2 0.93%	5 2.31%	1 0.46	6 4.17	7 4.86%
14	Input Agency	24 11.19%	28 12.96%	52 24.07%	21 14.58	35 24.37	56 38 98%
15	Progressive farmes	34 15.74%	54 25.00%	88 40.74%	31 21.53%	46 31.94	77 53.47%
16	Any other	2 0.93%	nil	2 0.93%	Nil	4 2.78	4 2.78%

Source: Report of ICAR All India Coordinated

The data presented in table :1 indicate that 71.30 percent and 74.31% percent of the small and big farmers had contacted friends for getting agricultural information similarly 70.37 and 72.22% of the farmers from small and big framers category had contacted relatives for getting agricultural information This shows that farmers are more induced towards personal localite sources of information. The above trend coinside with the cultural heritage of tribal civilization. In tribal

society owing to traditional outlook there is non realisation and recognition of education. So the verval communication is more pronounced among them. This is also due to prevalent physical environment that tribal settlements are scattered which makes them to seek information which is easily available.

Whereas the institutionalised sources like V.L.W, B.E.O. subject matter specialist are scarcely available to them on individual basis. Moreover, the officials coming in tribal areaby promotion, probation consider it punishment, so there will be absence of positive interaction between tribal farmers and officials and over the period of time instead of decreasing the gap it will increase the gap between these two groups. This will be so in general, for all the farmers and in particular for small and marginal tribal farmers. It has also been observed that VLW's sometimes are target oriented while the small and marginal tribal farmers because of their poor economic condition could not afford to apply the input recommended by VLW so in such circumstances the situation determines the preference and extent of utilization of communication source.

The further analysis revealed that as regards personal cosmopolite sources are concerned the VLW was found to have been used less frequently by 47.22% and 52.08% small and big farmers. Among other personal sources like Block Extension officer, contact person and specialist from university. The progressive farmers as source was comparatively more

contacted for acquiring agricultural information. Data further revealed that comparatively more number of big farmers used these sources. From the above discussion it becomes appearent that ratio of small and marginal farmers is less than that of big farmers. This leads us to conclude that small farmer having thought in his mind that if I will meet the VLW or contact person or block extension officer, he will tell me about the something which I am not able to put in practice due to my economic condition or it is not available at required time to this creats hasitation in his mind and ultimately he drops in this source. So this is the situation and circumstances which encourages or inhibits him to utilize the available communication sources.

As regards mass media radio was only used less frequently by 29.63% and 50% of the farmers from shall a nd big farmers group respectively. Here the attempt has been made to distinguish between tribal and non-tribal groups, as a supplementary source by observation it was foun d that from among the radio holders only grecreational programmes were heared by tribal farmers. This also indicates their resentment or no faith in the media itself. This may be perhaps because of dilect problem. As regards demonstration plots only 21.76% and 32.64% of the farmers from small and big farmers group used demonstration as source of media for getting agriculture information. To ascertain this while at the time of field study it was observed that even the demonstration plot which was on proper location. no farmer did take trouble to go in the field and observed the plot for getting idea like distance between two plants and rows,

stage of crop or interculturing in the plot. only the VLW as part of his target complition has took the farmers in the demonstration plot and it was this time when they visited the demonstration plot. This is how the fatalistic attitude of tribal farmers is revealed.

To make the picture more clear the data was further analysed in relation to contact with Extension Agency by size of land holding.

Table : 2

Distribution of Respondents According to contact with Extension Agency by size of Holding.

Sr. No.	Extension Agency.	Small Farmers : 216			Big Farmers : 144		
		L.F.	M.F.	Total	L.F.	M.F.	Total
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	V.L.W.	37 17.35%	54 25.00%	91 42.13%	40 27.78%	49 34.03%	89 61.81%
2.	Sub-Div. Office	1 0.46%	Nil	1 0.46%	Nil	Nil	Nil
3.	Demonstration	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil
4.	C.D.I.	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil
5.	A.O.(Ext.)	4 1.85%	9 4.17%	13 6.02%	5 3.47%	12 8.33%	17 11.81%
6.	A.O.(SFDA)	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil	Nil
7.	D.D.O.	3 1.39%	4 1.85%	7 3.24%	1 0.69%	3 2.08%	4 2.78%
8.	Project Officer	1 0.46%	Nil	1 0.46%	Nil	1 0.69%	1 0.69%
9.	D.A.O.	2 0.93%	2 0.93%	4 1.85%	1 0.93%	3 2.08%	4 2.78%
10.	Specialist	1 0.46%	Nil	1 0.46%	1 0.69%	1 0.69%	2 1.39%

Source : Report of ICAR All India Coordinated Research Programme in Extension Education (Sub-Centre)- Panchmahals District Gujarat State) Gujarat Agriculture University.

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
11.	Anyother	Nil	1 0.46%	1 0.46%	Nil	2 1.39%	2 1.39%
12.	No contact at all	70 32.41	47 21.76	117 54.17	35 24.31	21 14.58%	56 38.89%

As depicted in table:2 the data revealed that 42.13% small farmers and 61.81% big farmers were having frequent extension contacts with VLW. Whereas only 6.02% and 11.81% had contact with Agriculture Extension Officer. This figures revealed the combine picture of tribal and non-tribal groups. But during field data collection which was ascertained that for gathering agriculture information regarding improved agriculture practices the VLW was hardly contacted but for other purposes like credit requirements. This reveals the tribal farmers preference and Extent of source utilization for particular purpose.

In tribal society the verbal communication is more prevalent than written or nonverba l communication Tribal society is more or less agra rian society. From the very childhood to build up such skill or knowledge they send their children to graze the cattle or to work in the field. This is how the child acquires the knowledge for his day to day work.

Dr. S.C. Dube the prominent Anthropologist has rightly said "The tribal child has a much better comprehension of his environment. He can read messages in the skies, in the waves in the winds, Abstract notions are not alien to him if they are firmly rooted in this cultural universe. The real difficulty lies in poorly developed mechanisms for cultural translation and for adopting the abstract idiom of an unfamilior ethos".[5]

Their Verbal articulation both in speech and writting are very poor. Secondly their cultura l ethos emphasis concrete and consequently their capacity for abstract thinking is low. Moreover, they are poor in methamatical reasoning.

To brin g them in the current stream of development and to make them to avail fruits of developmental programmes their cultural ethos has to be taken into consideration. As it is revealed from the above tables there is more importance of personal Idealite sources of communica tion system which leads from concrete to abstract. More ever, they are accustomed in group living, so sources should be developed where group interaction takes place.

: References :

1. Schramm, Wilbur 1973 : Men, Messages and Media, New York, Harper and Row.

2. Rogers, Everett M. : Mass Media and interpersonal communication. In handbook of communication. Ithiel de Sola Poul and Fredrick W. Frey eds. Chicago : Rand MC. Nally College publishing company.

3. For an excellent review of studies on communication in villages see Y.P. Singh. "Studies in Agricultural Communication in India" in K.N. Singh, etal (ed), Research in Extension Education for Accelerating Development Process. (New Delhi : Indian Society of Extension Education 1970), PP. 107-139.

4. Sudarshan Iyengar, H.T. Patel, T.N. Shukla : Dryland Agriculture : Diagnosis and Prescription. District Project Planning Cell, Godhra Dist. Panchmahals.

5. S.C. Dube : Educating Weaker Sections. 1, Failure of a strategy, Times of India July 14th, 1981.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE

GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380 014.

SEMINAR ON 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

Relative Backwardness of Scheduled Tribes in Vadodara District

- M. M. Desai
Dept. of Economics,
Faculty of Arts,
M.S. University,
BARODA.

One of the basic objectives of planned development is to reduce inequalities at various levels. However, inspite of a fairly long history of developmental planning in India, we have not been able to achieve the target satisfactorily. The worst situation appears to be that of tribal areas. Even after three decades of planning, these areas have continued to remain the most backward in the country "....the general schemes of development have conferred small benefits on the tribal areas, which are generally the most backward areas in the country from the point of view of the level of economic as well as social development attained by them".[1]

The present paper attempts to examine the various aspects of the relative backwardness of the scheduled tribes in Chhotaudepur taluka of Vadodara District. The analysis is

1. Directorate of evaluation (Gujarat State) Benchmark Survey of Indicators of Social and Economic Development of Tribal Areas of Vadodara District, 1978, p. 2.

based on the information collected for Chhotaudepur taluka under the Block Level Planning programme sponsored by the Government of Gujarat for the year 1979-80. The study was undertaken by the Department of Economics, M.S. University of Baroda. The field survey was conducted for 28 villages of the taluka.

II

Before we analyse the relative backwardness of the tribal population in Chhotaudepur taluka of Vadodra district, it would not be out of place to examine the relative backwardness of the taluka as such which is predominantly a tribal region with a tribal population of as high as 83.2% as against that of 24% in Vadodra District and 14% in the state as a whole (according to 1971 census). The taluka has 279 villages and one town, with a rural population of 92.4%.

Table-I shows some important indicators of development in different talukas of Gujarat State. The talukas are arranged in ascending order of composite index of infrastructure[2] taking into account the following indicators of development : (1) demographic factors indicated by density of population, urbanisation, literacy rate and non-agricultural workers; (2) net

2. V.N. Kothari and others; Report on Block Development Plan for Jabugam : The M.S. University of Baroda, May, 1979, P.6.

area cultivated, double cropping , irrigation and non-food crops in the group of agricultural indicators (3) animal husbandry considering availability of cows, buffaloes and bullocks; (4) agricultural mechanisation namely, tractorisation, H.P. capacity for irrigation and fertiliser use (5) Availability of roads, rural electrification, schools, scholars, membership in the primary societies, provision of bus service and post offices forming the group of infrastructure and social overheads. It can be seen from the table that Chhotaudepur taluka is placed with the lowest composite index of infrastructure. In terms of individual characteristics like proportion of rural literate population, scholars in primary schools, villages without school facility, housing facility, availability of post offices, rural electrification and village panchayat facility, the taluka is placed unfavourably as compared to other talukas in the district. Proportion of literate population has been as low as 7.4% in the rural taluka as compared to that of as high as 46.7% in Sinor taluka and 31.5% for the district as a whole. The tribal people heavily rely on agriculture and forest products and hence the parents prefer their children engaged in earning activities rather than send them to schools. The number of students in primary schools, therefore, works out as only 59 per 1000 population in the taluka as against the average of 139 in the district as a whole. Moreover, there are as many as 139 villages (out of the total of 279 villages) in

the taluka, which are without any school facility (C1:5 of Table I).

In terms of other basic facilities like housing facility and rural electrification also, the taluka is placed rather unfavourably. Number of rural houses per sq.km. according to 1971 census works out as 19, which is one third of that available in rural Vadodra taluka. As regards electrification in Chhotaudepur taluka it is only 4.6% of villages and a town electrified upto 1975, where as it has been as high as 100% in Sinor taluka and 32.5% in the district as a whole. Provision for essential services like Post offices and village panchayats is also found relatively poor in Chhotaudepur taluka. There have been only 16 post offices per one lakh population, and only one village Panchayat to serve as many as 2459 people in the taluka. While in majority of the talukas one village panchayat is available for less than 1600 people.

Thus, the tribal taluka like Chhotaudepur taluka is highly unfavourably placed in terms of availability of basic infrastructure in relation to other talukas. A very large part of the population remains untouched by the meagre amenities available in the area.

III

In what follows, the relative backwardness of scheduled tribes in relation to scheduled castes and other castes is

examined. Scheduled tribes and scheduled castes form 83.2% and 3.1% of the total population in the taluka, according to 1971 census. Table-II shows the relative backwardness of the above castes through different basic characteristics. The table is bases on the information collected for 28 randomly selected villages of the taluka[3] during 1979-80. Schedule tribes include Rathwa, Nayka, Rathwa Koli, Koli, Bhil, Tadvi and Dhanka; Schedule castes include Harijan and Vankar and other castes include Muslims, Bariya and Patel and others (see Table III for the details).

It can be seen from Table II that more than 91% of the total households and 94% of the total population in the rural taluka belong to scheduled tribes. The average size of the household also is found to be the highest (6.69) for the group. However, when we examine the important indicators of backwardness, like literacy rate, proportion of school going children, working population, population seasonally migrating, proportion of population below poverty line and land per person, we find that the group of scheduled tribes is placed unfavourably as compared to scheduled castes and other castes.

---

3. Report on Block Development Plan for Chhotaudepur Taluka, M.S. University of Baroda, Sept. 1980.

As regards educational status and achievements, scheduled tribes are relatively put at a very low level. Both proportion of literate persons and proportion of school going children below 15 years among scheduled tribes work out as 9.62% and 15.14% respectively. These proportions are very low as compared to those of scheduled castes and other castes (Table-II). The educational programmes do not seem to have reached the tribal population in the area. The situation looks more alarming when we consider 'attendance' rather than 'enrolement' of students in primary schools. Technical education together with formal education in schools should prove more attractive and beneficial.

Workers as a proportion of total tribal population are found to be 47.39%. The proportions for scheduled castes and others have been 43.14% and 39.43% respectively. Seasonal migration rate is also highest among scheduled tribes. More than 14% of scheduled tribes migrates seasonally seeking work at other places. Relative position as regards land holding is found slightly better for scheduled tribes at 0.45 acres per person as compared to 0.02 and 0.13 acres per person for scheduled castes and other castes.

The urgency of upliftment efforts of a particular group is judged from the relative poverty of the group. The concept of 'poverty line', measured either through per capita income

or per capita expenditure, is now widely accepted to indicate the magnitude of poverty of a group. As per the directive of the Government of Gujarat, the poverty line for rural Gujarat is put at Rs.66.13 per capita per month or Rs.794/- per capita per annum at 1979-80 prices. Taking Rs.800/- per capita per annum expenditure as the basis, the proportion of poorest people (having less than Rs.800/- P.C. per annum expenditure) is found highest among the scheduled tribes in the taluka. 35.5% of the scheduled tribes are found below the poverty line. The proportions for scheduled castes and other castes workout as 33.8% and 10.1% respectively.

Low agricultural productivity, small size of land holding, low wage rate, unemployment, exploitation by various agencies, lack of organisational ability, high proportion of illiteracy are some of the important factor causing a widespread poverty among scheduled tribes in the taluka. (Table III shows the important characteristics for different sub-castes within the groups of scheduled tribes and scheduled castes).

IV

Concluding Remarks :

Tribal areas appear to have remained the most backward areas in the country. The special planning programmes of the Government to uplift the tribal population from their backwardness do not seem to have proved very successful. The

missing link appears to be lack of urge for development and lack of enterpreneurial ability - ability to take decision and organise - on the part of the scheduled tribes. They simply do not want to take any risk in the matters like change in the cropping pattern or introducing new varieties of seeds or making a use of improved types of implements or shift their settlements to more opportune places.

Due to low per capita income and the nature of work, the parents often want their children to help and work in the farms or forests, rather than send them to schools. School attendance of the children can be made more attractive and fruitful only when the programme of elementary education is combined with some 'technical' education programme so as to make it more employment oriented. The high rate of illiteracy and ignorance among scheduled tribes make them to suffer from a sort of 'blind' faith particularly in the matter of treatment of various diseases. They heavily rely on very crude and traditional treatments given by a 'balva' or 'Bhuva'in a village. The rural health programme, therefore, need to be linked up with health educative programmes both in schools and under the schemes of adult education.

The scheduled tribes all along have suffered from various kinds of exploitation. The task before the planners is to chalkout a multisided package programme so as to attack directly on the continuing poverty of the people. It has to put the people participate more effectively to make the programme a success.

Table I: Some Indicators of Levels of Development in Vadodra District-by Taluka

	Composite Index of infrastructure.	%of literate rural Population 1971	No.of students in primary schools per 1000 population. 1974-75	No.of villages without primary school. 1974-75	No.of Rural post offices per one lakh population. 1971	No.of post offices per 1000 sq.km. 1971	%of villages & towns electrified. 1974-75	Population per village Panchayat. 1974-75
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Chhotaudepur	52	7.4	59	139	19	16	4.6	2459
Nasvadi	56	18.3	119	120	21	22	10.0	1274
Jabugam	63	17.1	62	60	26	23	13.1	1887
Tilakwada	90	29.5	157	50	29	53	16.2	1116
Sankheda	103	32.5	138	36	27	41	28.9	1714
Vaghodia	104	31.4	141	10	26	48	40.6	1566
Savli	106	34.2	152	1	36	35	47.1	1592
Dabhoi	125	43.1	140	6	31	36	54.6	1324
Karjan	144	41.7	157	5	29	46	80.0	1254
Padra	160	42.0	149	1	47	27	84.3	2015
Vadodra	171	40.7	168	6	57	16	53.9	2383
Sinor	178	46.7	155	-	30	49	100.0	1416
District	126	31.5	139	434	30	27	32.5	1699

Source: Reports on Block Development Plan for Jabugam Taluka (1979) and Chhotaudepur Taluka (1980) M.S. University of Baroda.

Table: III: Indicators of Levels of Development for Sample Village of Chhotaudepur taluka by Sub-Castes: 1979-80

	%of total house-holds	%of total popul-ation	Average size of house-holds	%of litera-ture	%of school going child-ren be-low 15 years	%of workers to pop-ulation	%of popu-lation season-ally migra-ting	%of persons with an P.C.E. below Rs.800/-	Land per person in acres
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Scheduled Tribes.									
1. Rathwa	53.34	55.25	6.74	12.43	19.58	49.31	9.40	28.12	0.48
2. Nayaka	15.45	14.80	6.32	3.66	3.80	51.34	35.41	46.11	0.17
3. Rathwa-Koli	8.27	9.13	7.24	11.54	15.34	37.14	17.54	50.85	0.96
4. Koli	8.16	8.76	6.31	4.42	11.49	41.17	12.05	49.47	0.54
5. Bhil	2.50	3.06	8.01	1.26	3.74	42.25	4.53	46.70	0.44
6. Tadavi	2.06	2.00	6.36	9.03	12.92	37.95	17.61	38.39	0.10
7. Dhanka	1.37	1.18	6.00	1.36	4.00	57.00	18.00	41.38	0.09
II. Scheduled Castes									
1. Harijan	1.59	1.32	5.84	12.28	37.84	46.02	1.47	75.00	0.02
2. Vankar	1.29	0.83	4.72	29.49	38.32	38.74	29.27	-	-
III. Others	5.47	4.08	4.89	45.48	42.74	39.43	7.60	10.13	0.13
IV. Total	100.00	100.00	6.55	11.30	16.81	46.97	14.35	33.92	0.44

Source : Same as Table II.

Table-II : Indicators of Levels of Development for Sample villages of Chhotaudepur Taluka - by castes : 1979-80

Tribe/ Caste	% of total house holds	% of total popu lat-ion.	Average size of house hold.	% of Lite rates	% of school going children to all children below 15 years.	% of workers to total popula-tion.	% of popula-tion Seaso-nally migra-ting.	% of persons with an. P.C. Exp. less than Rs.800/-	Land per person in acres.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Scheduled Tribes	91.65	94.18	6.69	9.62	15.14	47.39	14.69	35.48	0.45
Scheduled Caste.	2.88	2.15	5.34	18.71	38.99	43.14	12.49	33.75	0.02
Others	5.47	4.08	4.89	45.48	42.74	39.43	7.60	10.13	0.13
Total	100.00	100.00	6.55	11.30	16.81	46.97	14.35	33.92	0.44

Source: Derived from Report on Block Level Plan for Chhotaudepur taluka, M.S. University of Baroda (1980).

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE

GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD 380 014

SEMINAR

ON

'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

September 23, 24, 1981.

POVERTY, WORK PARTICIPATION AND EDUCATIONAL LEVEL OF SCHEDULED TRIBES IN VADODARA SLUMS.

Yatin O. Parikh*
Department of Economics
Faculty of Arts
M.S.University of Baroda
Baroda.

Since the First Five Year Plan was launched, the Government, in one way or other, initiated various constructive measures to meet the minimum rights of the people which is indeed desirable in the interest of the Nation and an individual as well. Nevertheless, a significant proportion of population in the country is deprived of the same as they are far away from explority the limited available opportunities. This is because the performance of an economy is not satisfactory on account of low rate of growth of the National Income. It is also evident that gross personal inequality has remained unchanged; literacy rate has not increased proportionately; the number of poor people has increased with the passage of time; frustration in urban and rural areas due to various kinds of unemployment is inevitable.

---

* I am grateful to Prof.M.M.Dadi for helpful suggestions for the completion of this paper.

Though considerable work has been done for removing these fatal diseases, much more remains to be done. Furthermore, whatever growth rate is achieved, not much has reached the backward communities.

On the brighter facet of Indian economy, considerable work has been done to highlight the grievances of scheduled tribe population at various levels, ranging from National to local levels. With the aid of this, information regarding migration, literacy rates, work force participation, employment etc. of the scheduled tribes are made available. It is, therefore, with the available research recognised that tribal community continues to be lagging far behind the non-tribal communities in almost all walks of life. Though considerable work has been done for the development of tribal community in different spheres, much more remains to be done. Special efforts are therefore required to be made to narrow the gap between the levels of development of tribal society and the rest of societies in the State.[1]

On the gloomy side of Indian economy, nothing is known about scheduled tribe population residing in slums of various big cities of Gujarat viz., Ahmedabad, Vadodara, Surat etc. In order to focus on scheduled tribe population residing in slums, a micro level study of Vadodara slums is needed.

The relevant questions which can be asked for scheduled tribe population residing in slums are : Is the scheduled tribes community predominant in slums? What is the literacy position among the scheduled tribes vis-a-vis the other castes in the category of down-trodden?

1 Government of Gujarat: Development Programme of Tribal Area Sub-plan, Labour, Social Welfare and Tribal Development Dept. (Tribal Welfare) April, 1978, p.3

Does the sex-wise work-force participation rate of the tribal population deviate significantly in comparison to other castes? Is the calorie deficiency more pronounced in scheduled tribes?

The present paper makes an attempt to answer the above and related questions. The analysis is based on the field survey of slum-dwellers of Baroda undertaken by the author during 1979-80.

II

Every tenth tribal in the country lives in Gujarat and every seventh Gujarati is a tribal. The total population of the State is 266.97 lakhs of which the tribal population is 37.34 lakhs. The tribal people thus constitute about 14 percent of the total population of the State. In the country as a whole, the proportion of pupulation of tribals to the total population is about 7 percent. Gujarat State thus has a larger concentration of tribals population.[2] The proportion of scheduled tribes and scheduled castes in Vadodara district is about 24 percent and 5.8 percent respectively.[3] Within Vadodara taluka the tribal proportion is only 3.2 percent. Out of the 12 tons of the district, only one is situated in Chhota-Udepur taluka of tribal

2 Government of Gujarat: Development Program, op.cit.p.1

3 Directorate of Evaluation (Gujarat State) Benchmark Survey of Indicators of Social and Economic Development of Tribal Areas of Vadodara District, 1979, p.11.

4 Ibid. p.3.

area the remaining 11 tons are located in the non-tribal areas, Vadodara and Sankheda taluka account for three towns each. Vadodara city is one of the leading cities of Gujarat State which is connected by air lines and is popular for its fast industrial growth. In this industrial city, slums are coming up with their own momentum. In the total sample population of slums, scheduled tribe population forms 9 percent, whereas it forms only 3.2 percent in Vadodara taluka as pointed out earlier. On the basis of field survey, it has been revealed that seven out of every ten heads of household in slums are in migrants among scheduled tribe community. The study also reveals that all these in-migrants heads from within Gujarat State are from short (intra-district) and medium (inter-district) distance.

Thus, scheduled tribe population is not found predominant in slums of Vadodara, at the same time it is not negligible also as it forms about 9% of the total slums population. The study shows that the next caste in ascending ordered is scheduled castes which form 13.27 percent of the total pupulation of the slums of Vadodara.

III

Gujarat State is one of the leading states in literacy. It ranks fourth in literacy among the states in the country. As per 1971 census, 95.55 lakhs people (35.7%) were literate in Gujarat State. Though Gujarat State ranks fourth in literacy among the States in the country, the percentage of literacy among scheduled tribe population is very low. According to 1971 census only 14.12 percent of tribal population was literate in the

State. The percentage of literates among the tribal community is only 11.3 against that of 40.7 percent in the district as a whole.[5] The gap between the level of literacy among tribals and total population is much wider in the tribal areas of the district.[6]

At present, it is being emphasized strongly in society that scheduled tribes have been denied the opportunity to develop socially, culturally and economically in the past for a very long time. As a result of this denial, this tribal has all along remained poor in literacy and education. Here, it would be desirable to examine the educational levels of the scheduled tribes residing in slums of Vadodara along with the other castes which apparently form the homogeneous group. The different castes residing in slums may not have much deviation so far as their economic condition is concerned. It would be interesting to know (a) the literacy position among scheduled tribes vis-a-vis the other castes in the category of down-trodden; (b) the proportion of person completing primary education and having completed/continued with the higher secondary education. Table I furnishes the caste-wise composition of literate, the percentage of population in different categories who are literates, having completed primary education and having completed/continued with the higher secondary education.

---

5 Government of Gujarat: Development Programme, op.cit.p.37

6. Ibid. p.38

TABLE . I

Literacy and Education among the Castes in the Slums of Baroda, 1979-80.

Class of Population	Literate	Proportion in respective population			Proportion of total literates		Proportion of persons completing or continuing H.S. in those completing Primary Education.
		Literate	Primary 7th Std. & Above	Higher Secondary (Cont/ Completed)	Primary & Above	Higher Secondary (Cont/ Completed).	
1. Scheduled Tribe	8.05	44.94	8.99	1.12	20.00	2.50	12.50
2. Scheduled Caste	16.50	62.12	25.00	9.10	40.24	14.63	36.36
3. Others	75.44	48.45	12.02	2.45	24.80	5.07	20.43
	100.00						

Source: Sample Survey, 1979-80.

The table shows that the share of scheduled tribes in total literate population is the smallest, whereas the share of the scheduled castes is two times the share of scheduled tribe in total literate population. From this one should not jump to conclusion that scheduled tribe population is educationally poor even among the economically homogeneous group residing in slums, unless one examines the literacy and education among respective population.

It can be seen from the column 3 in Table I, that in the respective caste-wise population the scheduled tribes show the lowest rate of literacy in slums, whereas the scheduled castes show the highest rate of literacy. The same pattern is found in the case of primary and higher secondary education which can be seen from columns 4 and 5 respectively.

The table reveals that out of the literates in respective categories, maximum proportion can complete

primary education and higher secondary education in the scheduled castes whereas the minimum percentage for the respective categories are found among the scheduled tribes. Those who continue further education after completing the primary level are found in the highest proportion in the scheduled castes whereas such proportion is the smallest among the scheduled tribes in the slums of Vadodara city. These observations clearly imply that scheduled tribes can rightfully be considered as educationally backward in comparison to scheduled castes and other castes living in more or less identical conditions. If we view literacy and education from any angle, it is interesting to note that the gap between the scheduled tribe and the scheduled caste population is significantly wide.

IV.

The details regarding percentage of workers to total population for Vadodara District and Gujarat State as a whole is presented in the Table II.

Table II

Percentage of Workers to Total Population(1971)

Sex	Gujarat State	Vadodara District	
		Total Population	Tribal Population
Male	51.2	52.5	56.6
Female	10.3	9.3	17.9
All Persons	31.4	31.1	37.9

Source: Directorate of Evaluation (Gujarat State) Benchmark Survey of Indicators of Social and Economic Development of Tribal Areas of Vadodara District, 1979
And Sample Survey, 1979-80.

It can be seen from the above table that the proportion of workers among the tribal population of

the district is relatively high compared to that of the ratio of workers among the total population of the district and the State. The variation is significantly high in case of female workers.

It would be interesting to know the work-force participation rate among the schedules tribe population vis-a-vis other castes in the slums. Table III depicts the caste-wise participation in economic activities among the slum-dwellers.

Table - III : Caste-wise Participation in Economic Activities among the Slum-dwellers (1979-80).

Sex	Total Population	Tribal Population	Scheduled Caste Population	Other Castes
1. Male	55.73	58.82	59.72	54.71
2. Female	20.37	36.84	16.67	19.17
3. Total	40.20	49.44	40.15	39.15

Source : Sample Survey, 1979-80.

The scheduled tribe population, which is considered to be the most backward community, is trying to come out from their abject poverty by having favourable participation rates in Economic activity. At extremely low levels of income there is the compulsion to survive and no other social considerations can be cured for even when one is fully aware of them. In other words, extreme poverty does compel them to accept any stray job in order to achieve some cirtical minimum level of living. To try to achieve this minimum level of living, all the available manpower in the household is to be used. Hence, one is likely to find more participation rate among the schedules tribe population.

It is revealed from the table that participation rate among male scheduled tribe population is not much different from male schedules castes population, but it is definitely greater than other castes residing in slums. However the variation in male participation rates in different categories of castes is negligible.

All the different castes residing in slums have more or less some male participation rate. However the female participation rate among the scheduled tribe population is the highest. It is also apparent from the table that variation in FPR in different castes is quite significant.

V

The level of food intake is generally considered a reliable index of poverty. In one of the leading studies on poverty in India, (Dandekar and Rath) a minimum calorie intake of 2250 percapita per day has been used as the cut-off point. However, various norms based on calorie intakes have been recommended by different nutritional committees from time to time. What really is a biological minimum of calorie intake has been a matter of intense debate. According to Sukhatme[7], requirement of an individual is not known, it is not constant in an individual over the time span stipulated by the age-sex group to which he belongs. He also says that for any classification of the incidence of poverty based on energy needs of a man, it is necessary to allow for both inter as well as intra individual variation if the calculation of the poverty line is to be nutritionally meaningful. His study on Maharashtra reveals

7. P.V. Sukhatme : Malnutrition and Poverty, Lal Bahadur Shastri Memorial Lecture, Indian Agricultural Research Institute, New Delhi, 1977.

that the co-efficient of variation of requirement can be placed at approximately 15 percent. This means that requirement of healthy active adult will vary aroung the mean value with standard deviation of approximately 375 calories. Consistently an individual would be defined as undernourished if his/her calorie intake falls below 2300 calories at the retail level. The same level of dialy requirement of calories per consumer unit has been taken as poverty line in the present study.

Those who have the means to buy food to please their palate may even over-indulge. This shall result in excess consumption by some person and inadequate intake of food by others. We may, therefore, examine the overall position from the point of proportion of persons whose calorie intake was found to be deficient. Table IV presents the extent of calorie dificiency and proportion of persons who are under-nourished.

TABLE IV

Calorie deficiency among the under-nourished slum dwellers.

	Caste	% of Undernourished Families	Average deficiency of calorie among the undernourished (Per consumer unit) per day
1	Scheduled Tribes	20	374
2	Scheduled Castes	23	283
3	Other castes	37	291
4	All	28	296

Taking all the castes together only 28 percent of the total families in slums are undernourished and among the undernourished families, calorie intake falls short of 296 to consume the required calorie per consumer unit per day. However, the calorie deficiency per consumer unit per day among the 20 percent families of the scheduled tribe is the highest.

Thus, from the view point of calorie intake also, the tribal families suffer the most in relation to that of other castes in the slum areas under examination. The high level under-nourishment among the tribal is revealed inspite of the fact that this group has shown relatively higher labour participation which only means that the group seems to have suffering from a sort of underemployment.

VI

To conclude, the tribal population residing in slum areas of the city is found relatively backward both in terms of educational level and calorie intake. The people do require a special attention to be paid by different government agencies in various tribal plans. The rural tribals appear to have been covered under various rural plans like Tribal area Sub-plans. However, the tribal residing in slums of different cities have remained a neglected group all through.

--ooOoo--

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
==========

GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380 014.
==========

SEMINAR ON 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT '

TRIBALS : THEIR SETTING AND ANTHROPOLOGY OF THE PROJECT OF BANSDA

- Dr. ... H. Kopper

1.1 INTRODUCTION :

The total population of Valsad District is 14,28,742 of which the tribal population is 7,76,125. The tribal people thus consist of 54.33% of the total population of the district. In the country as a whole, the proporation of the tribal population to the total population is about 7%. Valsad district thus has a larger concentration of the tribal population than then the National and the State average. After the district of Dangs, the Valsad ranks second amongst all districts from the point of view of the size of Scheduled Tribe population.

1.2 An overwhelming proporation of the tribal population lives in the areas along the Eastern border of the district which are among the most backward. Most of these areas are characterised by hilly terrain, rocky soil and presence of forest on large chunks of their area. The talukas of Dharampur and Vansada are having more than 90% tribal population while Chikhali, Pardi and Umargaon are having

---

*The Author had been curator of Lady Wilson Museum, Dharampur.

more than 50% population The five talukas i.e. Dharampur, Vansada, Chikhali, Pardi and Umargaon from the main core of the tribal population concentration while in Navsari, Gandevi and Valsad talukas, there are pockets having more than 50% tribal population. The pockets are having population of 97,119 though major part of the tribal population is covered in the project area and the pocket area, but still a sizable population consisting mainly of Halpatis numbering 1,12,728 remain outside the project and pocket area both. Though comparatively heavy and assured rainfall is there through out the project area, the climatic conditions vary in consonance with the regional characteristics.

1.3 Agriculture land and forest are the main natural resources of this tribal region. Forest comprises 25% of the total land area of the region.

1.4 The larger unskilled and undeveloped human resources of the region make the task of developing the region difficult. The most backward talukas of the project area are Vansada and Dharampur. These talukas physically belong to Sahyadri hills emerging from Rajpipla. The area of the Tribal Area Sub Plan is 4131 Sq. Kms. out of 5238 sq.Kms. of the entire district. The remaining tribal population outside the Sub Plan area is about 15% which is dispersed in Valsad, Gandevi and Navsari talukas of the district. The dispersed tribals though they live within the developed

areas, it can not be said that individually they have developed. Perhaps the element of exploitation may be more for the tribals surrounded by the non-tribal areas than the tribals living in the tribal area itself. Apart from allotment of substantial amount from the outlays of Backward Class Welfare sector, it has been decided that by quantification of outlays to the tune of about 4% from the general sectors of development should be earmarked for them. So far there has been no regulatory method in earmarking these 4% for the dispersed tribals, in the 5th Five Year Plan, it has been decided that emphasis on these separated 4% for the development of dispersed tribals will be required to be strengthened. The individual oriented scheme in the Tribal Area Sub Plan have been decided to be adopted for the tribals outside the Tribal Area Sub Plan and benefits of area development should also be given from the general sectors of the development. The rate of subsidy and loans benefiting the tribals in the Sub Plan area also adopted suitably for tribals outside the Sub Plan area so that their economic growth may not suffer.

1.5 The talukawise details of the area of Tribal Sub Plan including pocket area has been given in Annexure 1.A.

1.6 The main communities residing in the project area are Dhodias, Konknas, Warlis, Naikdas, Kolghas & Kotwalias.

The main communities in pocket area are Dhodias, Halpatis and Kolghas. The talukawise and tribewise details has been given in Annexure 1 B.

1.7 MODIFIED AREA DEVELOPMENT APPROACH :

All dispersed tribals can not be attended even in this Area Development Programme. Therefore, as a first step in this exploratory exercise it is considered that to begin with pockets or groups of villages which may have 10,000 population of which 50% population is tribal can be identified. These pockets are to be identified only in Navsari, Gandevi and Valsad talukas of the district which are not covered by the Integrated Tribal Development Project. About 83 villages have been identified as a part of Modified Area Development Approach. The list of which is given in Annexure 1.3

1.8 PRIMITIVE GROUPS :

There are two primitive groups of tribals in the project area i.e. K olghas and Kotwalias. The total population of the groups is about 21600. Primitive group is mostly concentrated in Chikhali, Dharampur and Vansda talukas of the project area. As these groups have been identified as most backward amongst all tribals, community oriented approach has been considered as main instrument to provide organisational and financial support to the primitive groups. These are small groups which should be taken

special care of in the development programme of the tribal areas that is being undertaken.

1.9 ANTHROPOLOGY OF THE PROJECT AREA :

The district of Valsad, like that of Dangs, forms very sensitive border district in the southern tip of Gujarat. The districts of Surat, Valsad and Dangs form the core of South Gujarat called the "LATA-DESHA" in ancient times. South Gujarat has been the home of some of the major tribes of Gujarat since times immemorial.

1.10 Dharampur, Vansda and Chikhali talukas comprising part of the Integrated Tribal Development Project area form a crucible where some of the most important tribes of Gujarat have merged and mingled with each other. The topography of the region is very irregular, intercepted by hills and forests of various sizes and threads of small rivers and streams which overflow during the monsoon.

1.11 This region has been the home of several tribal communities for hundreds and thousands of years who were pressed back into the retreats of mountains and forests at various times in the past. Out of a total population of 7,69,750 in the project areas comprising of 5 talukas of Valsad district, i.e. Vansda, Chikhali, Dharampur, Pardi and Umargaon, the total tribal population consists of 5,66,368 forming 73.57%. The major tribes in the project area are; Kuknas, Warlis, Kolis Dhodias, Dublas and Naikas.

1.12 The physical features of the different tribal groups, their way of life, their religious and magical rites, their food and dress in the persepective of their physical environments -- all strike one as remnants of a strange old world of pre-historic man. Indeed, they have lived in that pre-historic ethos since times immemorial. Here, in their intimate environment in the fastness of hills and forests, they have carried on their pre-historic and neolothic culture. The tribal ethos provided them with few opportunities for their development and denied others. They have lived a life of resignations and never questioned what was denied to them. Though no new wind of change blew over the tribal shores yet. Whenever an opportunity came their way, they have not lagged behind in adopting new elements in their culture.

1.13 Culturally speaking, the different tribes in the district may be breadly classified as (1) Purely primitive and (2) Acculturated tribal communities. The problems of the various tribes are in the main the problems of a crisis in culture arising from isolation and stagnation in growth and sudden changes or adjustment to the changed socio-economic millieu. Economically the first group belongs to the food gathering type with primitive agricultural practices while the second belongs to the rur-urban industrial category with agriculture as their

main stay. There are as many levels of culture as there are tribes but their culture distance from the normal cultural life of the State and the Country as a whole is indeed very great.

1.14 Tribal life in this region reveals two distinct patterns of life. Firstly, there are tribes like Kuknas and Warlis who live in the fastness of the hills and forests. Secondly, there are tribes like Dhodias, Dublas and Naikas who live in the plains. The influence of geography on these people is only too evident. People living in the forest and hills have imbibed from the soil a sturdy character and love of freedom which distinguish them from their neighbours in the plain region. Not only the hills and forests imparted a hardihood but also supplied to them the means of defence which are lacking in the plain region.

1.15 Moreover, these forests and hills have afforded shelter to the tribes who in the remote past were dispossesed of their hearth and home in the fertile plains by the more - civilized conquerors. Thus, it is in the fastness of the hills and forests that we still meet with the earlier starata of population. The fact that they are in possession of a culture complex viz., the sun and the snake worship, worship of the sacred trees and stones, ancestor worship, together with such practices as tattooing, ear-piercing and numerous other rites and beliefs shows that

they are the carriers of pre-historic traditions. Of all their customs, those concerning a belief in the supernatural are probebly the hardest to grasp. The critical presence of ancestral spirits is a major theme in tribal societies.

1.16 One has only to look at the Rain Gods of the Warlis carved in small black stone panels to be convinced of their pre-historic traditions. The anthropomorphic images of the rain Gods or by whatever name they might have been called in the remote past bear a peculiar resemblance to the styles of images of Assyrian/Summarian/Egyptian/Sculpture complex and add to the antiquity of their Gods.

1.17 The Kuknas who were once master magicians appear to have come to India from the mediterranean region in the remote past. They appear to have been originally known as "KANKNAS" by virtue of their wearing an armlet (Kankan). The Warlis who might have had a common ancestor with the Kuknas trace their history to a hoary past. Their folk songs give glimpses of their antiquity. Though the Warlis are found to lead a quiet agricultural life, yet they are the most primitive among all the tribes in the region. They are truely the children of the forests. They love and live in the forests. They believe that they have migrated to this region from the uplands (Varalis). They appear to have many traits in common with the Bhils as regards culture and customs.

1.18 The general condition of the tribe as detailed by Dr. Wilson in 1842 A. D. appears to have remained the same even to day. He says "The Warlis were unshaven and slightly clothed lived in small bamboo and bramble huts and seem to have been stained by other castes".

1.19 A Warlis without a tuft of hair on his head is hardly to be found. The Warlis, on the whole, can still be termed as a primitive tribe in so far as their animistic beliefs customs, magical rites and way of life are concerned.

1.20 Like the pictographs of Savaras, Gonds, and Pardhans of Central India, the themes of the Wall-drawings of the Kuknas and Warlis are mainly religious, inter-related with some festivals and the inter-tribal wars and the capture of cattle and also the beginnings of agriculture indicating their hunting-and-food gathering stage. Having set themselves up in the fastness of forests and hills, they carried on their way of life and their isolation has helped to preserve their distinctive cultures.

1.21 The various preducts and systems that the tribals in the region have devised, the idelogical and behavioural conceptions they have developed should be viewed against their ecological background. Their ecology has provided them with an ethos that has helped them in their moral and mental discipline and to build a society and culture,

the participation in which has developed in them a typical mode of feeling, thinking and action.

1.22 The tribal dress in this area seems to have undergone through the gradual stages of leaves, braks, skins and cloth. Even to-day the tribal men and women, particularly the Kuknas and Warlis go about in the minimum of dress available which makes them look like semi-nudes. The tattoo symbol on the forehead among the Kuknas and Warlis might represent the Pipal tree (Ficus religiosa) or acasia tree which was venerated by the Mohenjodaro people Other tattoo marks and symbols show wholly or partly their totem symbols.

1.23 Being originally hunters and food-gatherers, they have few material possessions. The presence of acute struggle for existence did not give them any opportunity for intellectual persuits. As a people, they are introvert and individualistic. They practise animism. Both the benevolent and malignant deities find a place in their pantheon. Everything in nature becomes an object of reverance and fear. Thus they are found to worship stones, hills, trees, food, wind, wild animals; snakes and other innumerable and peculiar-shaped objects in nature. For all ills affecting their life, they find a solution through nagico-religious rites and by identifying and appeasing a particular deity as the cause of their suffering. Each tribe has its own BHAGAT --the medicine

man. The Bhagat is a name to conjure with in tribal society. He is at once the creator and preserver of tribal culture and art and also an agent of change. He is a friend, philosopher and guide of the tribal people.

1.24 It is no wonder that the tribal society coming within the scope of the project area is steeped in superstition, customs and beliefs which act as constraints in the development of tribal society and culture. The various "RITES DE PASSAGE" which govern the tribal way of life through the three stages of birth, marriage and death have helped to maintain the tribal integrity through a system of tribal codes of behaviour and observances. They believe in the existence of the other world and the soul.

1.25 Though modern civilization has affected some of them, it has not swept them off their feet yet. Though some of them profess to be modernised in dress and manners, they are still governed by the rigid codes and conduct of tribal life. The spirit which animates them is still the spirit of tribal fods and ancestor spirits. It is this tribal milieu which supplies them with a design of life and fulfils the purpose of living. A great majority of them live in the fastness of the forests and hills in the Dharampur and Vansda talukas. It is this majority which represents the core of living prehistory of Gujarat.

1.26 Their social organization presents a picture of a network of institutions and associations each having its associated behaviour pattern and related complexes of ideas and attitudes. The tribal society is Patrilinial and Patrilocal. Each tribe is strictly and engodamus tribe which is sub-divided into smaller exagamus groups claming descent from one common ancestor. Clan exogamy is strictly observed. Their kinship system is of the classificatory type. Their mode of greeting and salutation is governed by Kinship.

1.27 A tribal family is generally a monogamus family and they display a strong family attachment. Their caste-panch is another important element in their social organization which holds the entire community together. It is a sort of democratic Government which deals effectively with social and other lapses of an individual or even a family in relation to the whole community as such. It is composed of all members of the caste and it exercises a tremendous influence on the social and religious activities of the whole community.

1.28 Such of the tribes who live in and around towns betray a gradual culture-change. Women prefer light and sparkling plastic bangles and elegant ear-rings to their traditional heavy ornaments. They have a great desire to show that they are civilized and they imitate the Hindus in their make-up. Artistic and gaudy-bordered saris are particularly popular

with them. Turbans which at one time were the symbol of tribal dignity are fast disappearing and have been replaced by caps.

1.29 For the urban tribes, life has created more problems economically than they can solve. It has not only added to their frustration and inferiority but has always kept them in a state of tension.

Moreover, in their anxiety to appear to be civilized, they are often tempted to pick up only harmful elements of modern civilization. Improvements in food and dress and out-look among the urban tribes have no doubt helped to reduce the prejudices of the high-caste people towards them but a long way is still to be covered by way of social and psychological distance before they could be fully integrated. The urban tribes are still governed by the tribal mores. The more advanced Hindus have served them as models in the urban areas. In the remote interior, cultural contacts have not been easily available and wherever available, they have not helped them to lead a better life. Yet, it may be observed that much of the beauty of living still survives in these remote parts of the hills and forests where dance and song form a vital part of everyday living, where the people think and speak freely without fear or restraint.

1.30 Such of those tribes who have migrated in this region in the past brought with them their gods, dance and music

which they have retained even- to-day. Whether their isolation in the hills and forests has proved to be a blessing or curse in the perspective of time, it should be stressed thay they have jealously preserved what they brought with them and generally looked with suspicion on any new element that intruded into their culture.

1.31 Among such items of their own material culture, mention may be made of same of their musical instruments. It is possible that the size and shape of their instrument may have undergone changes during the long course of time. Within the limitations imposed by their physical environments, only certain materials like bamboo, gourd, wood were available to them. Making use of the material, they devised their musical instruments based on their arche-types. Taking into consideration their folk-lore myths etc., it can be assumed that they have maintained their original rhythm, tune and meledy in their instruments they were able to devise in new materials but have also added a few more to the repertory of their musical instruments. Instruements like Tarpu, Dobru, Madal, Dank, Dholak, Mohwar, Pavi, Change etc... belong to a class which they may claim to be their own. Among the musical instruments which they have added to their repertory are the Sahanai, Sangad, Nal, Manjira etc...

1.32 The other pattern of tribal culture of the plains is represented by such tribes as the Dhodias, Dublas and Naikas. Some of them appear to have reached the plains through their sojourns in the forests and the hills in the past. Eventually they came under the impact of Hindu culture and have adopted several elements of the dominant culture.

1.33 But in many respects, they have maintained their identity. In their conception and execution of their musical instruments such as the Tur and Dere, the Dhodias have jealously preserved their ancient instruments which bear the stemp of their originality and individuality. To-day however, the Dhodias are the most progressive tribe. Some of the more advanced among them are found to invite a Brahmin to perform their marriage and other religious ceremonies and band and cleryonet players are called. The Naikas and the Dublas have adopted Sahnai and Dholki. It may be observed that despite the process of acculturation, the basic features of their culture have remained intact and each tribe can be distinguished by the use of its musical instruments, its mode of dress and speech.

1.34 Music and dance are the life breath of the tribes in the region. They are important aspects of their culture and art. Feasts, festivals and fairs provide them with ample opportunities to develop their arts and music and dance.

Dancing is a living art and enjoyment in which the whole tribal community shares alike. The tribes consider dancing as a sacred act and art. Dramatic art is very much alive among the tribals in the area. Masks are intimately connected with their dramatic art. The actors use masks and wander from place to place performing their dramas during the Holi festival.

1.35 The custom of erecting memorials in honour of the dead was another custom prevalent among the tribal people. These memorial tablets which may have some relation with the negalithic cult reveal their customs and beliefs. Within the limitations of tribal milieu, the tribal people have given expression to their aesthetic sense, mainly through their ornaments and tattoo marks. Grass, shell beads, stone and wood were originally used for making ornaments before copper, brass and silver became fashionable among the well-to-do. The Sun and the Snake symbols are the recurring themes in their ornaments. Similarly, sexual symbols also find a place as decerative motifs.

1.36 To-day their wearing appearels have no significance because they neither spin not weave. Yet, in many respects their ways of living, dressing and eating have something which they may call their own, though the choice of their occupation and the use of their implements are influenced by geographical fact. Living as they do in a warm and moist climate, they go about in the minimum of dress. The daily

life of the people is one which calls for great physical work. But when they go out to visit their friends and relatives or the markets and fairs or to attend social and religious functions, they try to appear in their available best dresses.

The main features of tribal culture in this region may be summarised as follows :-

1.37 The various tribal groups are the children of nature. They have common economic organization. Family is the unit of their social and religious life. It is patrilocal and patrilinial. They believe in magic, witchcraft and sorcery. They have a multiplicity of gods which the practice of animism has brought into being. They are fatalistic and they believe in rebirth. In their response to their physical conditions, they have developed a common psychological and material culture. Ancestor worship and belief in supernatural powers are other common aspects of their culture.

1.38 However, there is no organised corporate activity common among them. Each tribe has maintained its own individuality and culture peculiar to itself. Isolated and at the same time protected by nature, they have been able to preserve their ancestral traditions and way of life. Though centuries have rolled by, their life is a centinual adjustment to physical environment. In these circumstances,

their struggle has through out been to preserve whatever they have inherited.

1.39 It is pertainent to note that with the everwhelming majority of tribal population, tribal development in South Gujarat becomes synonymous with rural development. In a tribal or rural situation, all development factors function within the cultural matrix of a community. Thus culture becomes more important than either economic determinism or environmental association. Another point to be noted is that the forces of social mobility that are responsible for great changes in metropolitan cities are absent in tribal societies.

Sometimes, the desire to increase the income is frustrated by the absence of any additional or subsidiary employment locally or by the unwillingness to shift or migrate. Social morass and customs affect the economic life of the tribal people. In other words, their economic life is intertricably linked with their social life.

1.40 Majority of the tribes live in the remote villages in the forests and hills. The fundamental aim of tribal administration is to reach every village with a message of liberation. But the nature and character of the village are striking. A few hamlets forming villages preponderate in unwiedly numbers in the talukas. There are villages with only a couple of hamlets comprising a handful of

population. These villages are so situated that no frequent centacts among themselves or any communication between them and the workers is extremely difficult. They will be completely cut off for nearly 5 months in a year during the rainy season. Life in these areas is hard and the problems are staggering.

It, therefore, becomes necessary to examine any change in tribal area from the point of view of individuals who are exposed to the change. The tribal holds on to his beliefs and practices because they help him to regulate his daily behaviour and solve his daily problems. Their usefulness in day to day life should be recognised. Their clinging to old beliefs and practices should not be taken as stubborness, uncooperativeness, ignorance or inability to learn. He is ready to give up his old habits provided the changeover is made smooth and free from tension. After all, the tribal people need protection, development and social justice. There should be a skilful combination of modernisation of external living conditions with retention of tribal traditions and values. Healthy social change in keeping with the economic development is the corner-stone of all development activities. There appears to be no short-cut to the elimination of the barriers of physical environment and certain elements in tribal culture which might act as constraints to their development. A balanced social and economic development alone can ensure healthy changes in tribal culture.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
****

GUJARAT VIDYAPITH , AHMEDABAD -380014.
****

SEMINAR ON ' TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'
****

TRIBAL AREAS AND THEIR PROBLEMS: A DIFFERENT PERSPECTIVE

Premji M. Patel *
Alka K. Dave *

Sardar Patel Institute of Economic & Social-Research, Ahmedabad-54.

It is true, Government has made attempts to promote rural and tribal area development . In 1952, the Community Development Programme was launched to achieve the goal of higher levels of livings in rural areas. Other programmes like Rural Works Programme, Rural Electrification Scheme, Applied Nutrition Scheme, Crash Programme for Rural Employment, whole village Development Programme. Drought Prone Area Programme etc. have been initiated from time to time. However none of them have reached the desired level of rural development. Block Level Planning and Integrated Rural Development Programme are the latest one to join the list. Tribal Area Sub Plan is one of the schemes to develop the tribal area with special budget. All these schemes were in tribal areas but still tribal area are all the same. When the implementation of these schemes start, it is always veiwed with the spatial units, generally from district and taluka angles. The district and talukas are formed for administrative pruposes and their boundaries.

* Our grateful thanks are due to Dr. B.B.Patel for his comments on the draft of this paper and to Mr. Sudarshan Iyengar for taking keen interest in this work. We are alone responsible for errors, if any.

ANNEXURE 1.1

AREAWISE DETAILS OF THE I.T.D.P. VANSDA. DIST VALSAD.

Sr.No.	Name of Taluka / pocket.	Area in Sq. Kms.
1.	Dharampur	1650
2.	Vansada	600
3.	Chikhali	575
4.	Pardi	428
5.	Umargaon	361
6.	Sisodra-Ganesh pocket	143
7.	Atgam pocket	114
8.	Ronvelpocket.	141
9.	Rahej pocket.	119
		4131

for historical reasons. But for development programmes it has some hurdles. These schemes and programmes are there since last three decade but still the disparities in the level of development of different areas in districts and talukas. They are not because of the people but due to such administrative boundaries which come in the way of area plan.

This paper seeks how the'watershed' which is allready there under DPAP special programmes in Panchmahals district will help and which water shed should be given first preference. It is important to note , the watershed have no limit of taluka i.e. spread over more than one taluka Gujarat experienced a growth of 35.58 % in the population of scheduled tribes as against only 29.39 % growth of total population during 1961-71, Panchmahals district onserved a growth of 41.63% in the population of scheduled tribes as against only 25.86% growth of total population during 1961-71. Limkheda, Devgadh-Baria, Dohad, Jhalad and Santronpur are declared as tribal talukas, and other taluka have some pockets of tribal population. Table-I shows the proportion of tribal and their economic activities, talukawise in Panchmahals district. Nearly 90% population is engaged in primary activity. Tribals have attachment with land and livestock because of their social culture. If we want to promote rapid development in this area, it should be started with agricultural programme. In Panchmahals district, looking

to land utilisation pattern and irrigation we can put more land under irrigation and increase the yield, generate employment oppertunities etc. It is argued infrastructwre plays an important roll to develop particular area. Table- II shows this type of facilities in the area. It means there is no lack of infrastructure. Table II-A shows general information of the watersheds.

District Project Planning Cell, Panchmahals had made an attemp to study all the watershed in DPAP Area of Panchmahals. There are seven watershed in DPAP .Panchmahals.

Name of the Watershed	Talukas Covered
1. Mahi Panam	Dohad, Godhra, Shehera, Limkheda, Lunawada, Sautram pur, Jhalad.
2. Mahi Anas	Dahad and Jhalod
3. Mahi	Godhra, Shehera, Lunawala and Santrampur
4. Mahi Suki	Santrampur and Jhahod
5. Mahi Meshri	Godhra
6. Mahi Kun	Godhra & Shehera
7. Mahi Bhadar	Lunawada & Santrampur

The question arises which 'watershed' should be given the priority. For prionitising , the water shed, some criteria of general development level revealed by sight indicators and calculated by aggregating the corresponding value for all the identified village in the respective water-shed, and ranked each watershed according to their respective levels 1/ (Table IIIA). The watershed having highest total of rank (i.e. most backward watershed) should get selected

first. Table III shows the watershed wise rank. Table II & IIA shows the facilities in the watershed area. Watershed area of Mahi Bhadar is mostly backward in irrigation, electrification, literacy, density of population co-operative activity and not at all urban area, it gets highest rank (46) i. e. most backward watershed. Mahi panam watershed area is standing second in ranking (35) and backward in facilities of commercial bank electrification and less urban area. Mahi suki watershed has less facilities in banking electrification and co-operative societies Mahi suki watershed stands third (34) in ranking. Mahi watershed area stands fourth in ranking (32). It has not at all Urban area, and less banking facilities. Mahi Anas, Mahi kun and Mahi Meshri standing 5, 6 and 7 with ranking 27, 26 and 24 respectively. Mahi Anas and Mahi Kun watershed area have low irrigation facilities. Mahi kun watershed area has not at all urban area. Mahi suki and Mahi Anas watershed has less banking facilities, Mahi suki area is suffering from electrification facilty Mahi suki and Mahi kun has less ifrigation facilities. They have still note develop co-operative sector.

1/ For detail see, Sudarshan Iyengar and Ravindra H.Dholakia Planning for special programmes at District level. An Exercise in DPAP planning Panchmahals.

In nutshell, Mahi Bhadar should be given first priority followed by Mahi Panam, Mahi Suki, Mahi , Mahi Anas, Mahi Kun and Mahi Meshri. When all these watershed will achieve the goal of irrigated area with potential shown in Table-4. ecological balance will restore, productivity of resources i.e. land, water and livestock will improve, equitable distribution of benefits ensure and will generate employment in this tribal area of Panchmahals District. Thus taking watershed as an example we have shown that in implementing a Development Programme administrative boundaries are not important and second there is a more scientific methods which can be used in solving the problem of choice.

Table - I - A

Percentage of workers in each category to total schedule tribe workers

	Persons	Male	Female
Tottal schedule tribes workers	100.00	100.00	100.00
1. Cultivators	86.77	87.57	84.55
2. Agricultural labourers	9.99	8.60	13.86
3. Other Workers	3.24	3.83	1.59

source : District Census Hand Book, Panchamahals, 1971.

Table - I

SCHEDULE TRIBES AND THEIR ACTIVITIES

Talukawise percentage distribution of workers in important schedule tribe industrial categories - 1971.

Name of taluka	Percentage of Taluka schedule tribe industrial population to total population	Cultivators	Agricultural labourers	Other workers	Total workers
District total	38.55	79.80	7.78	12.42	100.00
Godhra	25.90	68.43	8.14	23.43	100.00
Kalol	6.38	62.95	18.15	18.90	100.00
Halol	32.40	53.67	29.14	17.19	100.00
Shehera	7.23	91.08	4.35	4.57	100.00
Lunawada	2.92	77.63	7.66	14.71	100.00
Santrampur	58.91	86.47	5.05	8.48	100.00
Jhalod	85.00	88.68	3.36	7.96	100.00
Dohad	70.96	69.59	7.40	25.01	100.00
Limkheda	58.82	92.56	3.39	4.05	100.00
Devgad Baria	27.54	88.61	5.48	5.91	100.00
Jambughoda	31.76	72.45	19.11	8.44	100.00

Source : District Census Hand Book, Panchmahals, 1971.

Table - II A
****
****

SOME GENERAL AVERAGES OF SEVEN WATERSHEDS

1.	Popultation density	183/KM^2
2.	% Area under forest	17.34%
3.	% Area under cultivation	62.60%
4.	% Area under irrigation command	6.81%
5.	% of literates	24.00 %
6.	Cultivators as % total population	25.00 %
7.	Per capital livestock	0.94
8.	Percapita poultry	0.44
9.	Per 1000 L. medical care	9.96
10.	% Livestock cover by milk route	7.53
11.	Oil engine per 1000 cultivators	1.49
12.	Electric engine per 1000 cultivators	0.20
13.	Traditional imple. 100 cultivators	57.00
14.	Modern imple. 100 cultivators	25.39
15.	% Area of soil tests	51.00
16.	% Area completely proposed for soil conservation.	12.00
17.	Popultation covered by bus	75.24
18.	Population covered by electrified	22.84
19.	No. of banks per 100,000 population	2.16
20.	Extent of urbanisation	20.00 %
21.	% of S&M farmers to cultivator	12.10
22.	Average L.I. possibility in W.S.	6.3
23.	Proportion livestock covered by roads	71.07%
24.	Porportion poultry covered by roards	65.37%
25.	No. of co-operative 10,000 population	6.22

Table - II
****
WATERSHED WISE DEVELOPMENT INDICATIONS (RURAL) VALUES
****

Watershed	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
MP	6.44	22.71	72.96	0.94	16.20	4.24	188.00	5.40
MA	17.78	18.68	80.18	2.29	12.23	20.81	199.87	7.00
M	6.06	30.05	77.45	2.45	24.78	-	175.08	8.99
MS	6.19	17.92	83.31	2.38	15.10	4.88	183.52	4.30
MM	2.43	39.00	68.41	4.69	27.71	61.07	175.5	7.67
M Ku	4.05	45.63	77.96	4.62	25.88	-	194.46	5.43
M. B.	0.57	10.09	65.82	4.68	24.80	-	112.92	3.75

Developmental Indicators
==========

I Proportion of command area of irrigation to total cultivated area.
II Proportion of population covered by electrification.
III Proportion of population covered by bus service.
IV Number of commercial bank per 100,000 population.
V Proportion of literate population.
VI Proportion of urban population.
VII Density of population per square kilometre.
VIII Number of co-operative per 10,000 population.

Table - III A
****

WATERSHEDWISE DEVELOPMENTAL INDICATORS RANK (RURAL)

Watershed	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total of ranks
Mahi Panam	2	4	5	7	5	4	3	5	35
Mahi Anas	1	5	2	6	7	2	1	3	27
Mahi	4	3	4	4	4	6	6	1	32
Mahi Suki	3	6	1	5	6	3	4	6	34
Mahi Meshari	6	2	6	1	1	1	5	2	24
Mahi Kun	5	1	3	3	2	6	2	4	26
Mahi Bhadar	7	7	7	2	3	6	7	7	46

S o u r c e : Table II

- 11 -

- 10 -

Table - III
****

RANKING OF TOTAL VALUES OF RANKS
****

Watershed	Ranking	Total value of ranks
Mahi Bhadar	I	46
Mahi Panam	II	35
Mahi Suki	III	34
Mahi	IV	32
Mahi Anas	V	27
Mahi Kun	VI	26
Mahi Meshari	VII	24

Source :- Table II and III-A.

Table - IV

****

WATERSHED COMMAND AREA OF IRRIGATION PROJECTS (Area in Hectares)

****

Schemes	Mahi Panam	Mahi Anas	Mahi Mahi Bhadar				
			Mahi Suki	Mashi Meshari	Mahi Kun	Mahi Bhadar	
Tanks	7,753	6,661	3,462	402	1,055	64	3,311
Lift irrigation	418	2,119	302	-	42	-	610
check-dam	400	130	80	40	20	20	130
Total	8,571	8,910	3,844	442	1,117	84	4,551
Pata Dungri		4,425					
		13,335					
Total cultivable area in hectares	1,32,993	90,205	62,101	18,171	27,517	8,403	75,060

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE

GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380 014.

SEMINAR ON TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

The need and the scope of research on tribal woman of Gujarat.

- Mrs. Kokala Shah

The most important thing about the tribal woman is that she is a woman. There is sometimes a tendency to regard the tribal people as though they were of different species. Therefore it is important to emphasize that the tribal woman is exactly the same as any other woman, with the same passions, loves and fears, the same devotion to the home, to husband and Children, the same faults and the same viztnes. Even her functions are often the same.

Where the tribal woman differs from her more sophisticated sisters is in the kind of life she lives, her position in society and the inevitable influence that thus has had on the way she behaves.

The life of most of the tribal people in India is very hard. The majority of them live in mountainous and forest country. Until recently the normal amenties of modern life have bear almost entirely denied to them. In most tribal societies the woman not only do the work of a home, they also do a great deal of the work in the fields. The work of tribal women includes child bearing and leaving household providing and management (cooking, cleaning washing clothes, household repair fuel gathering, provision of water)

and aspects of agricultural production and processing live-stalk raising, arbs an production, trade and income generation. These varied tasks are not perceived by tribal women as falling into separate categories of families and non-familial, domestic and economic, non-productive and productive but as intringically related.

It has been and it generally still is hard life, but it is a full life and free life. It is impossible of course, to generalise about tribal people who number in millions, but generally speaking the tribal women enjoys a high and honourable place in society and gives proudly see about the country side. She is not generally subjected to earely child bearing. She is married when she is mature and if her marriage is a failure, she has the right to divorce. The lamentable restrictions of widow hood do not await her. Should her husband die, she is allowed, even enjoined, to re-marry. They have an important role in restivity and funeral, they can more than hold their own with their men, they an free and self reliant respected and loved by their men-folk and adored by their children. Their life if full, interesting and satisfied.

This freedom is not absolute. There are taboos an women at certain times and there are thing they must not do. During menstruction, prequency and certain relegious rituals, there an many rules based on magical ideas, which severely restrict their movements. But by and large the

tribal women have a wide freedom, which she seldom abuses. She is in many ways the equal, if not the rival, of the tribal man. It is as equals that the men and women dance, it is as equals that a wife and a husband order their family affairs and it is nq equals that they work and live together. But this equality is modified by curious in consistency. Barring certain matrilineal tribal societies, othe principles of succession are male. In ented the method of government is nale dominated the salient offices an male occupied.

This presents an overall picture of a tribal woman of India. India is a vast continent, has bewildering complexities and has many facts. However on the whole, the above mentioned descubtion is applicable to the tribal women of the most of the states of India.

Since las three four decades the study of Tribal societies is gaining and has altracted the altention of many social scientists the task jains more and more important of the tribal communities is at stake and to avoid disintegration of their cultures.

The growing currect interest of the planner the tribal problem is quite understandable these are the groups of people whom the development efforts of the past quarter century have failed to benifit in any significant manner.

With their knowledge of the problems of the tribals societies, autmopologists can surely help in designing more realistic development plans and programmes for their and also assist the planners and administrators in this efforts to see that the benefits of economic growth do indeed rreach down the target populations.

Planners are aware that policy directed towards achieving tribal development goals depends for its success on the response of tribal people. But planners have not much recognized the women's role in rural tribal dynamics. By considering only the behaviour of makes or assuming that it somehow accounts for female behaviour, planners have only half the information base needed for determing their policy. Rural tribal development policies whether in agriculture, land tenure, employment, population health or any other area, that do not recognize and support the resource needs of each sex will not have their intended effect and will have anintended negative side effects.

Comprehensive research on rural women is a recent phenoman in India as in most other countries. The arunchair authropologists showed indirect interest in position of woman in society as they wanted to trace the evolution of marriage, family and kinship, by studying kinship terms and usages, from different countries and the particular, from what are

now referred to as the third world countries the real direct interest came from individuals whose work as administrators, missioneries or authopologists, brought them into contract with the people of this third world, and who wrote accounts on the division of labour existing between both the sexes, the rules of inheritance and succession, the nature and composition of the house hold etc. among the peoples they studied. Authopologists, now, regard the study of the 'position of women' as one of their basic concern.

Eighty percent of India's population is rural and an equal percentage of the female working force is engaged agriculture Rural employment pose a crucial problem to the planners. There has been little awairness of the fact that women's earning are an indispensible source of income to poor families, who make up the majority of most rural populations, or that women's earnings are usually spent on their families basic needs. Because the employment of rural women in countries like India has not been properly recorded in the past, it has been difficult to measure the extent to which women's unemployment is increasing the loss of women's earnings has consequences for family and national economics in the form of low savings, high dependency ratios, scarce family resources (contributes not only to mol nutrition, poor healthcan and low

literacy, but also to increasing alienation from the land) and a decline in the value of women that shows up in the changing ratio of male and female deaths. In many countries women's employment is still not a policy issue. However as a result of important development in research about women, this issue is now being seriously considered as part of India's six the five year plan.

Food production is another major issue the failure to understand the nature and rationale of women's involvement in food production has resulted in the failue to incure in food production. Much is being learned about the nature of women's work, but a ignorance of the rationale of her involvement persists as new efforts are under way to increase food production and influence its distribution. At this critical point we must ask who will happen to the goals of rural/tribal development if policy support it for large mechansad forms that leave woem out completely. If women are not given adequate trasing to commercial farming and if the only jobs for rural women are as lovorers and if investment in land training and credit are directed to only cash crops, then it will finally lead to women's alienation from the land.

As we have seen earlier, some of the means by which women provide in resource range for carrying

out their family responsibilities are the subsistence production of resources for household consumption participation in traditional income generally work. But as the economy becomes movelized, women are less able to meet their responsibilities through subsistence production alone. As in the case of men, women's access to and control over resources affect the degree, mode and quality of performance the carrying out their responsibilities and as with men shifts in the larger economy, planned or unplanned effect women's access to and control over resources, and consequently their behaviour.

Fertility is another major issue. Both a women's point of view about preferred family size and her willingness to act on this preference and influenced by her access to valued resources, her control over their throughout her lifetime viz. a viz males and the economically based social pressures to fulfill an accepted role. If one wants proper understanding of population dynemics, it is critically important for planner to understand women's understanding on their situation. If we look at the institutions that implement programme involving women we find the same lack of understanding the short countrys of institution. Seeking to reach tribal women are significally attributable to their failure to take into account the context of a given culture. For example

family planning programmes in many tribal areas attract only asmall number of eligible women and experience high drop out rates among women who are willing to try contraceptives. Similarly, heath cliniesth many tribal areas are under used. In analysing this problems, very little alteration is paid to what tribal women need from health care system in terms of distance, costs, access without dependence an one's husband and retention of control over knowledge. It is absolutely essential but high priority is given to literecy, nutrition, child welfere, how economics, labour saving technoligy and income generaly projects as far as women and concerened.

All these suggest that knowledge about tribal women is essential for all aspects of policy, planning and implementation directed toward goals of tribal development.

In terms of tribal population Gujarat State ranks number four in the country, when one looks at the physical map of Gujarat, it at once becomes apparent that the entire eastern belt right from north to south is mountaneous as well as covered with forests. This hilly and forested belt in eastern region has been the habitat of the different tribal groups of the state. In the valleys and on the slope of these hill ranges, the tribal villages are situated in scatteredly manner. There are 3.7 million

of people in Gujarat who are of tribal inheritance. This tribal population constitutes 13.99% of the total population of the state out of this, the total male population constitutes to 13.75% while the female population is 14.25% the litterecy rate of the male population is 21.83 while that of tribal women population is just 6.15%.

For majority of tribal people in the state, land is the major source for employment and agriculture is the predominant occupation. Thus the economy of tribals of Gujarat is heavily based on primary production which is based on consumption and not for early cash . The overall picture that emerges is that of a low income population in which virtually the entire population is dependent upon agriculture due to the low particular in the secondary and teritory sector and limited scope of prinery sector, the economics of the majority of the tribals of this state belong to what is known as traditional and backward sector. Exceptions however an may be made in case of few tribal groups sent as phodias and chonduries of S. Gujarat and Patelias of panch mahal District.

The overall picture of the tribal economy which we get ever to-day a n Gujarat is that of a vast stagnent subsistance ecomy upon which has been grafted a rapidly expending

economy. Although monetary sector plays relatively a small part in traditional substance economy, the very existance of monetary sector ensures that the tribal economy is committed to permanent process of change, no matter how slowly in change may progress. Thus in this transitional phase of situation it is essential to learn about present role of tribal women in bringing about the effective, cumulative and continuous process of tribal development in Gujarat.

When the development activities for tribal uplift are in full sway in the state, there is a wide scope for crifical research on status of women : Factors like employment health education etc. should be given first priorities as they are contributing factors for their advancement. A set of questions arise at this juncture and proper answering to the would lead to scientific understanding of position of women.

Doesn't agraria reform lead to increase work load of women ? Doesn't it restrict the female employment in primary phase of the production cycle ? What is the percentage of women farmers participating an agricultural extension ? Does cash cropping decrease land area devoted to food crops ? Does it affect in nutritional

condition of women and children what is the impact of labour migration on family structure. Does it lead to sex role restriction ? What is the impact of education of family planning and health care system ? Has modervedation led to the loss of traditional basis of authority and decision making power among tribal women ? What are women's view of good life ? What are the factors the consider essential for good life ? All these questions need proper answer's so that the research can be linked with the action. Although research about tribal women is under way in many areas, there are indications that recognition of that research is not taking place with few exceptions, it has not entered the main other of policy formulation. Many a times it is tolerated as a fad, or relegated to a chapter of a report or as a small item of a agenda. Having measured only what man do, major policy makers seek to influence only men's behaviour. The result of not understanding the role of rural women is that knowledge accumulated on various developmental issues has remained partial.

Learning about tribal women is not mysterious or exotic, it requires as sober an approach as any other topic. There is a need to close this research gap rapidly so that tribal dynamics can be better understood.

I am aware that in this very brief discussion, I have ranged far too many issues and that too rather briefly. These views are also somewhat tentative an a few issues. My purpose in raising these issues in a prefatory manner is to inspire and motivate researchers to make serious, in depth and qualitative studies on the various aspects of the life of contemporary tribal women which hither to have been sadly neglected.

Other Imp. issues for research on tribal women:

(1) Changes in the marriage and family role of educated tribal women.

(2) Tribal Female professionals.

(3) Sexual exploitation of tribal women

(4) Away from home : study of migrant tribal women

(5) Tribal girl students : Their aspirations, motivations and attitude.

(6) Changing tribal women - process of adaptation in a changing world - breaking away from traditional mores its causes & effects.

(7) How tribal women have used their education ?

(8) Tribal women workers in industries.

References : "Studies in family Planning"

(1) Editor - Sondra reidenstein. A publication of population council Jo'y. U.S.A.

(2) The changing position of Indian women - M.N. Shrinivas

(3) A short profiles of Tribals of Gujarat - R.B. Lal.

(4) Eliwih - Tribal women.

TRIBAL RSEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH AHMEDABAD 380 014

SIMINAR ON ' TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT '

A NOTE ON TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT : WITH REFERENCE TO SOCIAL STRUCTURE AND BELIEF SYSTEMS

- HARSHAD R. TRIVEDI*

This note provides a tentative outline of some generic issues of research in tribal areas of Gujarat. It should be noted in the first place that D.N. Majumdar, T.B.Naik, P.G.Shah, Y.V.S.Nath, H.R.Trivedi, J.B.Naik and others worked as researchers in some e select tribal areas in the fiftys. They apprached the trib tribal communities as anthropologists interested more in pure search than applied and therefore dealt with social structure and beleif systems of the special groups visited by them. The Gujarat Research Society and the M.S.University played important roles in these studies.

Secondly some students of Gujarat University such as Siddhraj Solanki, Asha Solanki and some foreign scholars, especially from Germany, undertook intensive research in various aspects of social structure and culture of the tribals and others. Later the Tribal Research and Training Institute and Department of Social Anthropology of the Gujarat Vidyapith engaged themselves in the explorations of the general socio-cultural, economic and development aspects of the tribal communities. The work of this phase has been a cumulative and continuing process after Independence. The researchers and teachers engaged in this kind of work are S.S. Solanki, R.J. Shroff, R.B.Lal, Arvind Bhatt, M.I. Masavi, Gauri - shanker Pandya and a number of graduate and post-graduate students.

In recent times some state and central agencies [illegible] undertaken useful researches. Besides the faculty members

TRIBAL RSEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH AHMEDABAD 380 014

SIMINAR ON ' TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT '

A NOTE ON TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT : WITH REFERENCE TO SOCIAL STRUCTURE AND BELIEF SYSTEMS

- HARSHAD R. TRIVEDI*

This note provides a tentative outline of some generic issues of research in tribal areas of Gujarat. It should be noted in the first place that D.N. Majumdar, T.B.Naik, P.G.Shah, Y.V.S.Nath, H.R.Trivedi, J.B.Naik and others worked as researchers in some e select tribal areas in the fiftys. They apprached the trib tribal communities as anthropologists interested more in pure search than applied and therefore dealt with social structure and beleif systems of the special groups visited by them. The Gujarat Research Society and the M.S.University played important roles in these studies.

Secondly some students of Gujarat University such as Siddhraj Solanki, Asha Solanki and some foreign scholars, especially from Germany, undertook intensive research in various aspects of social structure and culture of the tribals and others. Later the Tribal Research and Training Institute and Department of Social Anthropology of the Gujarat Vidyapith engaged themselves in the explorations of the general socio-cultural, economic and development aspects of the tribal communities. The work of this phase has been a cumulative and continuing process after Independence. The researchers and teachers engaged in this kind of work are S.S. Solanki, R.J. Shroff, R.B.Lal, Arvind Bhatt, M.I. Masavi, Gauri - shanker Pandya and a number of graduate and post-graduate students.

In recent times some state and central agencies have also undertaken useful researches. Besides the faculty members of I.I. M., Sardar Patel Institute, Department of Sociology, Gujarat University and Gujarat Institute of Area Planning under Vimalbhai Shah who also worked in the past as the Director of the Tribal Research and Training Institute of Gujarat Vidyapith, have contributed useful knowledge on strategies of planning in certain tribal areas of Gujarat.

It is important to note that whereas in the first phase of tribal research, considerable interest was shown in the study of social structure, Kinship organization and magico-religious belief systems of the tribals. In the work of the second phase which continues to opertae even now, the emphasis was laid down on useful research and training of agents of change indirectly related to development of the tribal communities. This, to my mind has been phase of lopsided tribal reserach programme because, the researchers

* Dr. Harshad R. Trivedi is Director, Institute of Urban and Social Anthropology, Ahmedabad

have fairly over-looked the studies of cultural dimensions which are likely to remain as barriers to change, since the social structural aspects and belief systems in any society are less receptive to the winds of change.

In any case the hard core of anthropological studies centre around the kinship and belief systems of the ~~xxxxx~~ people anywhere in the world. It, is therefore necessay that adequate attention is paid to these long neglected aspects of tribal research. Firstly, I understand from my general knowledge that cross-cousin marriage with matrilateral and patrilateral ~~xxxxxxxx~~ emphasis are to be found in some tribes. More over some tribals have have flexible double descent systems in which both man and woman play prominent roles in the management of the households and ownership of property including land. This aspect was, for instance, overlooked in the study of the tribal land system in Gujarat in which I had the opportunity of working at the writing stage of the project.

Secondly, Ishpuld emhasize that not much has been done in the field of magico-religious belief system prevalent among the tribals. In the past, most of the tribal leaders ~~xxx~~ were perhaps indigineous priests, medium mand called Bhuva or high caste religious leaders. What the impact of these leaders in the process ofsanskritization, ismalization or christianization of the tribal communities of Gujarat is, calls for concerted research. The Parsi religion has also created some impact on the life styles of some of these people. Religious movements have always given a sense of direction to the tribals to change and this is relatively strongly felt by them than the activities of the agents and agencies of change under the sponsorship of a ruling power. Those who believe ~~xxxx~~ that the study of mere social, educational and economic parameters are enough to arrive at policies, programmes and action strategies are likely to do more harm to the sensitivity of the tribals whom they want to help.

Above all, the devastating impact of the Narmada Valley Project calls for what is called Urgent Anthropology. Before we loose the secret knowledge of the tribal's life and culture of the past, a crash programme of research should be launched before we come face to face with the problem of rehabilitation of displaced tribal communities.

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE
GUJARAT VIDYAPITH
AHMEDABAD
380014

6 SEMINAR ON 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'

THIRD COURSE ON MULTILEVEL PLANNING

Project Report

on

TRIBAL SUB PLAN

by

P K Valera

Administrative Staff College of India
Bella Vista : Hyderabad - 500 475

TRIBAL SUB PLAN -- Basic Issues yet to be finalised

Introduction :

As per the 1971 Censes, the scheduled tribe population numbered 3.8 crores constituting about seven percent of the total population of the country. About 250 scheduled tribe communities speaking about 330 languages are scattered along the length and breadth of the country.

Some two decades ago the first Prime Minister Shri Jawaharlal Nehru enunciated the policy of 'Panch Sheel' for the tribal development. The first of the five principles being tha t nothing should be imposed in them and development should be alo.. the lines of their genius. Thereafter "Dhebar Commission" was set up in the year 1960, which was followed by Study Team appointed by the Planning Commission, under the Chairmanship of Shri P Shilu Ao. They have recommended that

> " the problem of problems is not to disturb the harmony of tribal life and simultaneously work for its advantage; not to impose anything and work for their integration as members and part of the Indian Family".
>
> (Dhebar Commission, 1961).

"The aim of tribal welfare policy should be defined as the progressive advancement, social and economic, of the tribals with a view to their integration with the rest of the community on a footing of equality within a reasonable distance of time".

(P Shily Ao Committee)

Whatever classification of the tribal communities is adopted, the fact remain s that there is a wide divergence in the socio-economic, cultural and technological milieu a mong the two hundred an d odd tribal communities calling for different treatment for each. Prompt and sufficient measures should have to be taken for their economic advancement to avoid the situation similar to that in the North-East. Thus the strateg y of "tribal sub-plan " for a reas of tribal concentration was evolved in the fifth plan and implemented in 18 states and Union Territories. The tribal sub plan area was divided into 180 integrated tribal Development Project (I.T.I.P. a list of State-wise I.T.D.Ps is at Annexure I.

The statement below shows investment made in the tribal areas from First to the Fifth Plan :-

(Rs. in crores)

Plan	Total Plan Outlay	I.T.D. Programme	%
(1)	(2)	(3)	(4)
First Plan	1960	19.93	1.0
2nd Plan	4672	42.92	0.9
3rd Plan	8577	50.53	0.6
Annual Plan (66-67)	6756	32.32	0.6
Fourth Plan	15902	75.00	0.5
Fifth Plan (74-79)	39322	1182.00	3.01

It will be seen that since the inception of the tribal Sub-plan (1976) the allocation of the plan outlays has been increasee Annexture 2 shows the state-wise outlay and expenditure from the state plan (S.P.) and special Central Assistance (S.C.A.)

In the Sixth Plan the following objectives are mentioned.

(a) Raising the productivity levels in the feild of agriculture and allied sectors so as to create an economic impact of an order which will enable a targeted number of families (say 50%) to acrosss the poverty line, with the household as the basic unit of the planning.

(b) Apart from effort in the core economic sectors, indicated in (a) above, the dducation should become the key-sector in the Sixth Plan period.

(c) The attainment of the objective in (a) and (b) above vitally depend on an adequate infrastructure for the creation of which there should be commensurate financial and physical efforts.

(d) To eliminate explitation of tribals in the fields of alienation of land, money-lending, debt-bondage, trade, forest etc.*

From the above note it is very clear that Government have been giving top most priority for the all round development of tribal communities since the planning process has taken place as the instrument of the development. It will be worthwhile to notice that during the fifth plan period (1974-79) Rs.15782 lacs have been spent but still an evaluation of the I T D P at state or national level is yet to be made to assess the real impact created by this anormous amount of money poured in the poorest sector of our country. However, the "Report of the Commissioner for Scheduled Castes and Tribes (1978-79)" which has been submitted to the President of India to be placed before the House of Parliament reveals a sad picture of this development efforts being made by all the state. Some of the important points are as follows.**

1) In some states the position of illiteracy among S/T was appealing. i.e. in Andhra Pradesh, the illiteracy rate was 95.22% (males 92.27% females 98.24%) in tribal areas whereas in Rajasthan it was 93.83% (male 88.44% and female 99.59%).

2) The enrolment position of these children of the communities was worse. The percentages of the enrollment in class (I to IV) were as low as 33.5 in Rajasthan, 46.6 in M.P. and 48.7 in West Bengal. The drop-out numbered as 43% in General studies.

3) In class (VI to VIII), the percentage of the relevant age groups attending the school were 9.0 percen in Orissa, (11.1 percent) in Rajasthan, (12.4 percent) in West Bengal, (15.5 percent)

---

* Report of the Working Group on Tribal Development during (80-85)

** 26th Report (78-79) of the Commissioner for S/C & S/T.

in Tamil Nadu. In the level of IX and above the position of S/T students is worse. It was (7.7 percentage) against 21.2 for the general population. In Andhra this was as low as 2.8. percent; 5 percent in West Bengal; 6% in Orissa, 6.2 percent each in Gujarat and Tripura.

4) Out of the 100 student enrolled in professional and other higher courses, only 1 student belong to the S/T in the year 1974-75.

5) Census organisation had indicated (1971) that Agricultural labourers ranged between 42% to 62%. The statement showing the statewise percentage of cultivators and A.L. belonging to the S/T is at (Annexure III).

6) The satewise estimates of the incidence of the bonded labourers have been indicated as follows: *

A.P.	3,25,000	(4.96 percent)
Bihar	1,11,000	(1.7 percent)
Karnataka	1,93,000	(7.6 percent)
Madhya Pradesh	4,67,000	(11.8 percent)
Maharashtra	1,05,000	(2.1 percent)
Rajasthan	67,000	(9.4 percent)
Tamil Nadu	2,50,000	(6.0 percent)
Uttar Pradesh	5,50,000	(10.5 percent)

* The National Survey conducted by the Gandhi Peace Foundation with National Labour Institute.

The below subsistence level-wages prevalent contribute to the poverty of the bonded labourers and their incapacity to repay the loan. Nearly 30% of them get less than Rs.10/- p.m., 38% between Rs.10 to 40 and 25 % of them Rs. 40 to 80. Only 7 % of them get more than Rs.80/- p.m.

Ten percent of the bonded labourers had worked as such either since childhood or for more than 10 years, 65% works since three years, 60% of them have to work for indefinite period like the master says that the loan is repaid. 20% of them are below 20 years age and 56 % are below 30 years.

The above trends indicates that the introduction of modern technologies on Agriculture has aggrevated the economic conditions of the Agricultural Labourers. In the district of Medak, (A.P.) from where the P.M. was elected), Mandya (Karnataka), Arcot (Tamil Nadu) bonded labourers are employed to operate diesel and electrical pumpsets.

The exploitative system is prevailing in Orissa and some other states. The labourers are recruited through the contractors called Sardars/Khatadars for work outside the state for construction project. They come into clutches of the contractors. They have to work all the days under extremely bad and severe working conditions. The provisions of labour laws are not observed and they were subjected to the malpractices, i.e. less payment etc.

It is unfortunate that "the Inter-state Migrant Workman (Regulation of employment and conditions of services) Act 1979" has since been passed by the Parliament, but the Central Government has not so far been notified.

In so far occupational pattern of the tribes is concerned, economic condition of this group is not improved. The number of Agriculture labourers is 30%. As per the Census figure of 1961, this figure was 20%, so their numbers are increased. It amply proves their weak economic position and dependence upon others for their livelihood. The cultivators are also from the groups of small farmers and marginal farmers having land holding less than five acres or so.

No information is so far available about the benefits derived by the person belonging to the S/T communities in term of the financial assistance and the additional employment opportunities accruing to them from District Industrial Centres etc.

The Kerala scheduled tribes (Restriction on transfer of land and Restriction of alienated land) Act 1975 which restrict transfer of land from tribals to the non-tribals has yet not been enforced to prevent land alienation.

While Project Authorities have been constituted in most cases the implementation of the I.T.D. programmes under direction of the Project Authority has yet not been activised.

One of the main causes of atrocities on the S/T is the ineffective enforcement of the Minimum Wage Laws, continuance of Bonded Labour and rural indebtedness.

75 percent families are living below poverty line.

The above are the few examples of the detailed report submitted by the constitutional body to the President of India. A close look towards these problems and the unsatisfactory performance of the desired goal/objectives for the tribal development, as reported is rather serious and to prevent such recurrances, it is worth-while if we examine the basic issues which have yet not finalised for the smooth administration and effective implementation of the Projects: They are as follows:

A) Whether a seperate plan formulation machinary will be helpful for giving real benefits to the tribal communities? If so, what it should be?

B) Will the present set up of the Administration adequate for all round development of the tribal communities? and for effective implementation of the I T D P? If not, what it should be?

C) Education is considered as a paramount output but how the educational development programme can be carried out? Any solution?

D) Elimination of exploitation. How? The present machinery is adequate? What are the suggestions?

The above four basic issues are first to be solved. Let us examine each of them as under:-

(A) Planning Machinery:

One of the objective to be attained during the Sixth Plan is 50% of the famalies living below poverty line should across the poverty line and for fulfilling this objective planning and has to be made for each family household so that poorest and then poor should be taken up on a progressive scale. This is a nice objective but as happened in another projects, there is no seperate planning machinary under project authority for making such detailed household survey and planning. When we have not reached to the Block Level planning in each block in that case first of all a planning machinery required to be set up under the Project Authority. At present it is the aggregation of all the departmental grants at the disposal of the departments by whom no detailed grass root level planning is made. The old tribal block are to be revised with full strength of the slapping pattern and this work should be completed through them within a year. The present household survey being done by the D.R.D.A. (District Development Authority) will not serve the purpose of such planning in the Tribal areas. The approach of the DRDA is a "Cluster Approach" and coverage is very less per year i.e. 600 families per block. The "Cluster Approach" envisages that where infrastructures (i.e. communication, banking facilities) has created in that area such family oriented programmes are to be taken up. This is in very constrast to the tribal development and tribal areas. In the tribal areas, no banking facilities are available and communication facilities are not well developed as such the "Cluster Approach" of the DRDA will not result into a family oriented development programme but it will be a "Ad-hocism in planning" prevailing in the Districts at present. Instead of this planning formulation should take place in the following order at the project-level.

(1) Village-wise project describe the need and aspiration of the household families living below poverty line has to be prepared on the basis of the household survey done under the direct supervision of project authority by the block and village agencies.

(2) On the basis of the village-wise project, growth centres are to be finalised where all the inputs facilities should have to make available, i.e. high schools, cooperatives, (LAMP), Health Services Administrative Branches etc.

(3) On the basis of the village-projects, block-wise planning have to be made. Block-level committees constituting officials/non-officials bodies for planning formulation are to be framed. The body first should discuss the block level plan approve it and there after it is to be placed before the project authority for approval.

(4) State should indicate the five year plan out lay for each tribal project, well in advance. The project authority should in turn allot the financial outlay at the block level Committee. The block level committee may submit their project amounting more than the financial outlay provided by the project authority but ultimately the project authority under the Chairmanship of the project a dministrator (in Gujarat pattern he is of the ran k of an additional Collector and is directly working under the Government, Tribal Development Department). This pattern has to be followed by other States.

(5) At project-level there will be a project formulation Committee un der the Chairmanship of the project Administrator (working directly under Government). All the taluka officers/District Officers MLAs/MPs, Chairman and M.D, of the Cooperative Unions, presidents of the Taluka Panchayat/Sami this teachers of the Collage, members of the local research institute and social workers interested in the tribal Develop. The committee will be committee will be constituted by the Project-Administrator will be the members of the Committee. In this committee, technical officers will give their technical section about the different projects and at the project level itself blockwise planning will be finalised and after preparing the Integrated Tribal Development Project it has to be approved by the State Government.

(6) General Guidelines have to be provided by the Government within limits of the five years financial out lays and within the broad frame works thus plan will be prepared, mirroring the felt needs of the people and area having realistic touch with objectives of development of local resources- financial as well as human- It will be a project prepared from the grassroot level by the grass root agency with participation and support of local and elected representatives of the people.

(B) <u>New Administrative set up</u> :

Administration is the greatest input for all the development programme in thecountry like ours. The Administrator is an instrument of "induced social Change". The administrator's role in the inducement of the social change consist in effecting the <u>transitation from the old to the new with little disruption and disinteoration".</u>

"For a society to survive the distrubances of differentiation new organisations and norms must be evolved which are able to fulfil through their flexible and specilised patterns those neces which the old structures overlooked. It is the institutions, through which a society is re-made, its wounds healed. From the husk of an enfeebled social order, a vigorous and orderly new community is re-born. This is the meaning of re-integration "*.

As cited above the tribal society is in the phase of "reborn" process. Integration-Cultural as well economic - Socio Integration-is taking place. At this a critical movement, the present Administrative set up will not be able to work. Project Authority has to be has to be " catalyst" for the social economic transformation that is social engineering and at such a critical stage critical input like administration has to play their onn role. It is necessary for a administrator to realise the ? ross working in a tribal groups and adapt then to meet the new challenges . He should not be an imposition on them.

" Much will depend on report the adm inistrator is able to buildup the people of this area(Triba l) they should feel that the Government programme is also their onn programme. The challenging question is to bring in about an emotional integration with the rest of the country and at the same time preserve all that is beautiful and good ...

A single line administration with proper leader ship can bring about ranaissa nce of tribal life a nd cultural . quick results have to be shown in all our endeavours. The tribal mind height weighting " two little , Two late " crea tes a crisis of the trust . Effective implementation and quick decision evolve admiration and a sence of satisfaction . Frustration arising out of a creditility gap and inaction lead to tribal unrest new pathshave to be created and the value the valocity are as important as the <u>individual agent of change".</u>

* S.W.M. E. sensted. "Modernisation protest and Change".

These wise words needs [no] further emphasis for "Good " Government on the tribal area, the presnent set up is most unsatisfactory looking to the special circumstances/environments/backgrounds economic/ condition of the Tribals and the " Unrest" and "Revolt" elements slowly spreading in the fabric of tribal society. They have already awakened and n ow we have to fulfill theconstitutional obliga tion cost upon The Governor of the State. The obligation they have never fulfilled so far.

Article 244 (1) of the constitution less down had the provisions of the " Fifth Scheeule" shall apply to the Administration and control of Scheduled areas., and Scheduled Tribes. The "Fifth Schedule" itself has a vide scope (Please see annexture IV/part B of the schedule deals with administration and control of scheduled area and scheduled tribes .

The Governor is empowered to direct than any particuls: Act of Parliament or of the State legislative shall not apply to a scheduled area.

It is sorry State of affairs that inspite of the clearcut constitutional provision. New administrative set up adequate to meet the needs and aspiration of the Tribal comunity hasnot been created. In still of that, ill, unfit, routinised administration is continued w[illegible]re sometimes, the most unwanted aliments who have no sympathy and sensitivity for the Tribals are placed under the project. I is the irony of the fact that while project administrator is chosen by the highest body of the State, his subordinates are not considered onthe same footing while appointing them in the Tribal area, sometimes wested interest are appointed who ultimatelyb ecome hindrande in the tribal development. In the State of Gujarat where the project administrator (Additional Collector's rank) is appointed who functions directly under the Government, is also declared as the head of the Department. Where as in other States Project Officer is working under the Collector but in Gujarat, there is no single line of administration because of the institution of Panchayat Raj through all the Developmental as well as regulatory/protective agencies working under the Project area has to work under this supervision and control of the project administrator still the local administration are not directly placed under his control.

* Policy towards and administration of the Tribes of the North, East India by Shri R.N. Malipur (Tribal situation in India).

They are working under their Departmental heads. Hence the problem of the Coordination and supervision arrived. Though project administrator in Gujarat is empowered to write the performance report (Confidential Report) of all the officers working under the Tribal Sub-Plan. However without legal or Administrative authority, nocoordination is there the hole plans formulation becomes a paper plans which ultimately creats discontain among the Tribal Community hence the recourse to the "Schedule Fifth" of the constitution should be taken up and new fra me of the administration is to be created as happend during the community development programme. In such set up the local people should be appointed at the lower level administration like teacher, Police, Patwari, foresters village level workers. This will solve their educated unemployment problems in addition to this, the presence of their local administrative representation will create confidence among the Tribals.

The alternative administrative model has been suggested in Gujarat. The Bhithawala's Shah Committee report is pending before Government since two years, for taking decisions in the matter. The report has suggested a "Project Panchayat " on par with District Panchayat or Zilla Parishad . The "Project Panchayat" will have powers responsibility and functions same as of the District Panchayat and will function in the project area. The project Administrator will function as the Chief Ex- Officer, of the Project Panchayat will be constituted by the elected representative of the tribal members. There the administration and peoples representative will inter Act and this interaction will create integration of the community which result into developmental momentum and there lies the possibilities of the " Constructive integration "of peoples institutions and developmental administration. "The relationship of trust " between the officials and non-officials functioning will be created and " Developmental culture" will come into existence.

c) EDUCATION-THE KEY SECTOR

It is mentioned that education should become the key sector in the Sixth Plan. This is true but the main question is why we have failed in Tribal Area for not exploiting this gratest inputs through which all the Developmental activities should take place. First cause is the limited source of the Finance Provided in the Project. When highest priority is given to the educa tion pro-rate finance also should be provided. In the sixth Plan, (80-85) the State plan provision for the A.P. State is 250830 lakhs, against which education is provided outlay of Rs.8000lakhs which comes about three percent of the total state plan.

If the education development programme has to take momentum, the following policy should be adopted.

(1) Norms for the construction of schools, providing teachers etc are to be relaxed.

(2) School-timings shouldbe according to the convenience of the peoples, so that they can utilise the human resources as labour resources - their sons/daughters are working as income generating source.

(3) In all the villages, schools should be provided without observing the norms of distance or population. Teacher's quarters should be constructed in each village.

(4) The public contribution elements should be removed or reduced so that building can be constructed without financial constraints.

(5) In Gijarat, incentives are given to the parents who sends their children to the balwadies or primary schools. They are given clothes and grains every month. This scheme is only for primitive groups.

(6) Whenever, literacy rate is less than 10% in a village, the incentive schemes as implemented in primitive groups should be implemented.

(7) Adult education classes should be started.

(8) Hostels for students are to be provided in the far awa y area.

(9) More and more "Ashram Schools" are to be established.

(10) The course content should include instructions as to how to deal with problems of land, credits, currency,hygiene local administration etc.

(11) The primary education should be taught in their dialects. The books should be prepareed accordingly.

Ultimately it is the educational input which is the greatest future investment in the community. The enlightened and educated tribal will become development conscious and demands their rights and get involved in participation and decision making process..

ELIMINATION OF EXPLOITATION

Tribal Development has been based on to-dimensional approach - - Development programme and production of the interest through appropriate legal and administrative support. Such exploitation mainly occurs in the fields of land - alienation , money, landing , forestry etc. Such exploitation takes place from two sources- Administration and vested interest like traders etc. Some times the elite Tribals themselves becomes the exploiters of their onn brethern .

LAND ALIENATION

Tribals have some assets and the biggest one is a small piece of land which they need for their lively hood. Some times this very source of lively hood is taken away by the crual channels of the traders. Some times administration and traders joint hands together and enjoyed the fruits. An artical appeared in the economic & Political weekly (Volu.XVI,No.1 8 may second, 1981). Under the titles "another Massacre of Tribals" reads as follows.. This happened at indravelli in Adilabad District).

"The conflict between tribals and (Non-tribals) Money landers does exist apart from charging back breaking interest, some money lenders refuse to return the mortga ged property after the loan is rapid".

The main conflict of the peasants is with the Governments itself "particularily its revenue and forest Departments. Every forest officer appears to regard the tribals as a " Milk Cow " to be robbed at will..... A visit to the Tribal Hamlets by the Sarpanch or a ny forest official invariably entails forced gifts from liquor two fouls.

Not only officials, Government himself becomes vested interest by not enforcing its own loss for protection of the Tribal property, and helping others against the interest of the tribal.

Another source of conflict with the Government is the "A.P.Land transfer regulation Act 1959" which was made applicable to the Telanga na region only in 1963. According to this Act, Non-Tribals were not allowee to acquire land from tribals but in 1979, the than A.P. Government issued order exempting owner of upto 5 Acres of wait (10 Acres of dry)land from this Act. This was sized upon by revenue officials to evict Tribals and given the land to the non-Tribals.

Even the progressive State like Gujarat, took almost Ten years for passing of such amended provision in the Bombay Land Revenue Court.

Even in the State of the "Kerala " run by the communist Government, this had happened .

The Kerala Scheduled Tribes (Ristriction on transfer of lands and restoration of alienated land) Act 1975 ristrict such transfer of land to the non-Tribals, but the Act has yet not been enforces. (The S.C., S.T. Report of the Commissioner 78-79)-.

Such land alienation had taken place in Nagaland/Assam by the"Non-Tribals " The "Santhal, Parganad" revolt was also on these ground.

" It was found that, in all the Districts Classes of peasants have emerged among the Tribals. They are : rich peasants, middle peasants, Poor peasants and agricultural labourers. We find that 11.6 percent are agricultural labours, 61.1 Per cent are poor farmers, 21.7 per cent are middle peasants and 1.6 per cent are rich peasants. (economic and political weekly, February, 1981).

" A study of land alienation among Tribals of Gujarat has shown that 68% of the tribal land have mortgagd with the tribals and the tribal rich peasants do not ahesitate to exploit their onn people who are economically weak).

("Masvi mustaadi" "Problems of land alienation among Tribals of Gujarat,". The political leadership among the tribes in Gujarat is from the richer classes of the tribals.

In view of these the presents administrative machinery will not help for removal of such exploitation for these trible rural organisation, their onn agencies are to be organised and have to make them active. At the State level, only political will can help . Because detection of such cases are a present done on basis of the land from records only-. In fact field survey requires to be taken on larger scale so that such cases can be detected. not only that separate machine for restoration of real possession of land to the tribals should be provided. Those who are really interested in the Tribal Development should be assigned such jobs so that they ca n not be trapped by the vested interest.

CONCLUSION

In short the toutinisid type administrative set up will not function well. Money will be spent but impact of the development will not be created. For that and administration as " Good Government " should bd created under constitutional provision as described above. The dedicated and committed administration to the tribal development will go alongwa y for their overall Development. To put the plans intoreal practice and for effective implementation, of eat, "Project Panchayat" is amust where administration and peoples representatives can sit together and decide the course of the all rounds Development.

-o-

ANNEXURE 1

INTEGRATED TRIBAL DEVELOPMENT PROJECTS FIFTH PLAN

Sr. No.	State	Integrated Development	Tribal Projects
		Total	No. prepared
1	2	3	4
1	Andhra Pradesh	7	7
2	Assam	19	1
3	Bihar	14	10
4	Gujarat	9	8
5	Himachal Pradesh	3	3
6	Karnataka	5	2
7	Kerala	5	2
8	Madhya Pradesh	42	40
9	Maharashtra	15	15
10	Manipur	5	-
11	Orissa	23*	19
12	Rajasthan	5	4
13	Tamilnadu	9	9
14	Tripura	3	1
15.	Uttar Pradesh	2*	1
16	West Bengal	12	6
17	A & N Islands	1	-
18	Goa, Daman & Diu	1	-
		180	129

*The number of the ITDPs in Orissa and Uttar Pradesh was later reduced to 21 and 1 respectively. The total ITDPs in 1980 is 178 including Sikkim.

ANNEXURE -2

(Rs. in lakhs)

1974-75

Expenditure

Sr. No.	State/U.T.	Outlay S.P.	Outlay S.C.A.	Total	S.P.	S.C.A	Total
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Andhra Pradesh	4452.54	895.00	5347.54	4048.93	803.13	48 52.06
2	Assam	2439.00	909.00	3348.00	2310.31	721.51	3031.82
3	Bihar	17717.00	2742.00	20459.00	15087.00	2742.00	17829.00
4	Gujarat	8000.00	1639.00	9639.00	7151.19	1629.00	8780.19
5	Himachal Pradesh	1459.15	377.42	1836.57	1304.52	288.62	1593.14
6	Karnataka	436.50	84.50	521.00	149.21	68.00	217.21
7	Kerala	208.47	86.50	294.97	181.60	98.64	280.24
8	Madhya Pradesh	16590.00	5080.25	21670.25	11726.00	3801.81	15527.81
9	Maharashtra	10703.00	1240.25	11943.25	9716.49	1006.25	10722.74
10	Manipur	3071.43	438.00	3509.43	3403.91	418.06	3821.97
11	Orissa	9627.47	2717.15	12344.62	9695.07	1907.95	11603.02
12	Rajasthan	4220.00	1081.35	5301.35	5107.04	1045.65	6152.69
13	Tamil Nadu	430.72	152.50	583.22	376.38	150.00	526.38
14	Tripura	1614.13	326.40	1940.53	1556.92	289.27	1846.19
15	Uttar Pradesh	95.64	46.25	141.89	67.12	26.85	93.97
16	West Bengal	4313.00	734.00	5047.00	3876.00	704.00	4580.00
17	A & N Islands	135.87	85.14	221.01	111.40	48.95	160.35
18	Goa, Daman & Diu	94.07	41.00	135-07	75.35	32.58	107.93
	Grand Total	85607.99	18675.71	104283. 70	75944.44	15782.27	91726.71

ANNEXURE III

Statement showing Statewise percentage of cultivators and agricultural labourers belonging to Scheduled Castes and Scheduled Tribes to total number of workers belonging to Scheduled Castes and Scheduled Tribes according to 1971 Census.

Name of State/Union Territory	Total workers among Scheduled Tribes (In lakhs)	Number of Cultivators belonging to Scheduled Tribes.	Number of Agricultural Labourers belonging to Scheduled Tribes.
1	2	3	4
Andhra Pradesh	7.82	282,239 (36.09)	383,595 (49.05)
Assam*	5.45	474,066 (86.98)	29,632 (5.44)
Bihar	17.85	1,061,562 (61.90)	481,950 (28.10)
Gujarat	15.07	728,380 (48.33)	637,842 (42.33)
Haryana	NO ST	NO ST	NO ST
Himachal Pradesh	0.70	57,627 (82.32)	2,149 (3.07)
Jammu & Kashmir	NO ST	NO ST	NO ST
Karnataka	0.97	25,569 (26.36)	43,870 (45.23)
Kerala	1.12	19,813 (17.69)	69,817 (62.33)
Madhya Pradesh	33.34	2,072,230 (62.15)	1,108,611 (4.33)
Maharashtra	13.64	561,134 (41.14)	707,842 (51.89)
Manipur	1.45	129,728 (89.47)	602 (6.42)
Meghalaya	3.69	289,494 (78.45)	35,431 (9.60)

1	2	3	4
Nagaland	2.25	201,851 (89.71)	2,204 (0.98)
Orissa	17.67	925,564 (52.38)	648,976 (36.73)
Punjab	NO ST	NO ST	NO ST
Rajasthan	10.23	835.627 (81.68)	117,151 (11.45)
Tamil Nadu	1.37	61,698 (45.04)	51,204 (37.38)
Tripura	1.42	107,122 (75.43)	28,628 (20.16)
Uttar Prades h	o.81	63,604 (78.52)	6,819 (8.42)
West Bengal	9.51	296.661 (31.19)	465,700 (48.97)
Andaman & Nicobar Island	0.05	2 (0.004)	3 (0.006)
Arunachal Pradesh	2.11	199.634 (94.61)	3,142 (1.49)
Chandigarh	NO ST	NO ST	NO ST
Dadra & Nagar Haveli	0.32	24,281 (75.88)	5,783 (8.07)
Delhi	NO ST	NO ST	NO ST
Goa Daman & Diu	0.03	601 (0.20)	1,476 (49.20)
Lakshadweep	0.07	4 (0.005)	..
Pondicherry	NO ST	NO ST	NO ST
TOTAL	146.24 (Lakhs)	84,18,491. (57.56)	48,32,427 (53.04)

Total number of workers in the country excluding Scheduled Castes and Scheduled Tribes 1366.78 lakhs.

Total number of cultivators in the country excluding Scheduled Castes/Scheduled Tribe 616.57 lakhs.

Percentage of cultivators in the country excluding Scheduled Castes/Scheduled Tribes 616.57 lakhs.

Percentage of cultivators in the country excluding Scheduled Castes/Scheduled Tribes 45.11.

Total number of Agricultural labourers in the country excluding Scheduled Caste/Scheduled Tribes 276.12 lakhs.

Percentage of Agricultural Labourers in the country excluding Scheduled Castes/Scheduled Tribes 20.20.

* Includes Mizoram also.

ANNEXURE - IV

FIFTH SCHEDULE

(Article 244(1))

PROVISIONS AS TO THE ADMINISTRATION AND CONTROL OF SCHEDULED AREAS AND SCHEDULED TRIBES

P A R T A

GENERAL

Interpretation.

1. In this Schedule, unless the context otherwise requires, the expression "State" 1..... does not include the States of Assam and Meghalaya.2

Executive power of a State in Scheduled Areas.

2. Subject to the provisions of this Schedule, the executive power of a State extends to the Scheduled Areas therein.

Report by the Governor...to the President regarding the administration of Scheduled Areas.

3. The Governor[3] ..... of each State having Scheduled Areas therein shall annually, or whenever so required by the President, make a report to the President regarding the administration of the Scheduled Areas in that State and the executive power of the Union shall extend to the giving of directions to the State as to the administration of the said areas.

P A R T B

ADMINISTRATION AND CONTROL OF SCHEDULED AREAS AND SCHEDULED TRIBES

Tribes Council

4.(1) There shall be established in each State having Scheduled Areas therein and, if the President so directs, also in any State having Scheduled Tribes but not Scheduled Areas therein, a Tribes Advisory Council consisting of not more than twenty members of whom, as nearly as may be three-fourths shall be representatives of the Scheduled Tribes in the Legislative Assembly of the State.

---

1. The words 'means..... but' have been omitted by the Constitution (7th Amendment) Act , 1956.
2. Added by the North-Eastern Areas (Reorganisation) Act, 1971
3. The words' or Rajpramukh' omitted by the Constitution (7th Amendment) Act, 1956.

Provided that if the number of representtives of the Scheduled Tribes in the Legislative Assembly of the State is less than the number of seats in the Tribes Advisory C ouncil to be filled by such representatives, the remaining seats shall be filled by other members of those tribes.

(2) It shall be the duty of the Tribes Advisory council to advise on such matters pertaining to the welfare and advancement of the Scheduled Tribes in the State as may be referred to them by the Governor.....3.

(3) The Governor ....[3] may make rules prescribeing or regulating as the case may be -

a) the number of members of the Council the mode of their appointment and the appointment of the C hairman of the Counicil and of the officers and servants thereof ;

b) the conduct of its meetings and its procedure in general ; and

c) all other incidental matters.

Law applicable to Scheduled Areas.

5.(1) Notwithstanding anything in this constitution the Governor.....3 may by public notification direct that any particular Act of Parliament or of the Legislature of the State shall not apply to a Scheduled Area or any part thereof in the State subject to such exceptions and modifications as he may specify in the notification and direction given under this sub-paragraph may be given so as to have retrospective effect.

(2) The Governor.....[3] may make reulations for the peace and good government of any area in a State which is for the time being a Scheduled Area.

In particular and without prejudice to the generally of the foregoing power, such regulations may ---

a) Prohibit or restrict the transfer of land by or among members of the Scheduled Tribes in such area.

b) regulate the allotment of land to members of the Scheduled Tribes in such area;

c) regulate the carrying on of business as money -lender by persons who lend money to members of the Scheduled Tribes in such area.

(3) In making any such regulation as is referred to in sub-paragraph(2) of this paragraph, the Governor.....3 may repeal or amend any Act of Parliament or of the Legislature of the State or any existing law which is for the time being applicable to the area in question.

(4) All regulations made under this paragraph shall be submitted forthwith to the President and , until assented to by him, shall have no effect.

(5) No regulation shall be made under this paragraph unless the Governor....3 making the regulation has, in the case where there is a Tribes Advisory Council for the State, consulted such council.

P A R T C

SCHEDULED AREAS

Scheduled Areas.

6. (1) In this Constitution, the expression "Scheduled Areas" means such areas as the President may by order declare to be Scheduled Areas.

(2) The President may at any time by order -

(a) direct that the whole or any specified part of a Scheduled Area shall cease to be a Scheduled area or a part of such an area ;

(b) alter, but only by way of rectification of boundaries, any Scheduled Area ;

(c) On any alteration of the boundaries of a State or on the admission into the Union or the establishment of a new State declare any territory not previously included in any State to be, or to form part of , a Scheduled Area ;

and any such order may contain such incidental and consequential provisions as appear to the President to be necessary and proper, but save as aforesaid, the order made under sub-paragraph(1) of this paragraph shall not be varied by any subsequent order.

P A R T D.

AMENDMENT OF THE SCHEDULE

Amendment of the Schedule.

7. (1) Parliament may from time to time by law amend by way of addition, variation or repeal any of the provisions of this Schedule and, when the Schedule is so amended, any reference to this Schedule in this Constitution shall be construed as a reference to such Schedule as so amended.

(2) No such law as is mentioned in sub-paragraph(1) of this paragraph shall be deemed to be an amendment of this Constitution for the purposes of article 368.

00000000

TRIBAL RESEARCH AND TRAINING INSTITUTE,
GUJARAT VIDYAPITH, AHMEDABAD-380014.

SEMINAR ON 'TRIBAL RESEARCH IN GUJARAT'.

PROBLEMS AND NECESSITIES OF RESEARCH AMONG TRIBAL COMMUNITIES OF GUJARAT; THE FRAME WORK .

- T. B. NAIK
and
R. B. LAL

Twenty eight communities are represented in the Scheduled list of tribes in the Gujarat State. More than half of this number are very small in numbers. The most important tribal groups are :

(i) Bhils (More than 15 lakhs);
(ii) Dublas or Halpatis (more than 4 lakhs);
(iii) Dhodias (about 4 lakhs);
(iv) Gamits (about 3 lakhs);
(v) Naikas, Naikdas (more than 2½ lakhs);
(vi) Choudharys (more than 2 lakhs);
(vii) Rathwas (more than 2 lakhs);
(viii) Dhankas (nearly 2 lakhs);
(ix) Konkmas (nearly 2 lakhs);
(x) Warlis (more than 1½ lakhs);
(xi) Patelias (more than 50 thousand and
(xii) Kanbis (more than 45 thousand.

These may be considered as the major tribes in the State on the basis of their linguistic cultural and

demographic characteristics. Some of the minor tribes such as :

(xiii) Kolgha (more than 30 thousand);
(xiv) Kotwalias (more than 15 thousand);
(xv) Siddis (more than 6 thousand);
(xvi) Kathodi (more than 3 thousand) and
(xvii) Padhars (more than 5 thousand);

have been recognised as primitive tribal groups in the State because of their extremely poor and shocking economic existence. The remaining minor tribal groups such as :

(xviii) Rabaris (more than 6 thousand);
(xix) Vaghris (more than 5 thousand);
(xx) Pardhi of Kutch (more than 3 thousand);
(xxi) Phanse, Pardhi (more than 3 thousand);
(xxii) Bavcha, Bamcha (more than 2 thousand);
(xxiii) Charan (nearly 2 thousand);
(xxiv) Bhils of Kutch (nearly 2 thousand);
(xxv) Bharwad (more than 5 hundred);
(xxvi) Gonds, Rajgond (nearly 5 hundred);
(xxvii) Pomla (more than 4 hundred); and
(xxviii) Barda (nearly 1 hundred - are little known tribes in this State. These little known tribes are so unknown that sometimes it becomes even difficult to know their exact location and distribution in the State. Almost no attention has been given to these little known tribes for

::::

the purpose of their socio-economic development.

In case of those small tribal groups which have been given the status of primitive tribal groups in the State, now special development programmes have been or are being devised only after they acquired the label of primitiveness.

Thus till now only the major tribes were considered for purposes of development. Again, even among the major tribal groups, there is a great disparity in the level of socio-economic development. Among some of the tribes, such as Dhodias, Choudharys; Patelias and Dungri Garasias (a sub-group of Bhil tribe as indicated in the list of Scheduled Tribes otherwise having a separate entity) the process of social and economic changes appear to be of such magnitude that they may lead to rapid deculturation. In fact, they appear to be clear cases of tribal groups in the process of detribalization. This word is being used here in the sociological sense which implies the dropping or the rejection of tribal modes of behaviour and adoption of standards of behaviour other than tribal. In clear contrast to these tribal groups, some of the tribes or sub-groups of major tribes such as Bhils of Dangs, Kathodis, Kolghas, Kotwalias and Naikda of Panchmahals continue to have a primitive existence. Other tribes of the State are by and large, in between these two socio-cultural levels. Obviously then, tribal life in this State is at various levels of culture. The large ethic

::::

and cultural variety prevailing tribals of this State naturally provide a fertile field of anthropological and ethuographical studies. It also provides the greatest challenge to researchers to make the results of their research available for the improvement of the quality of life of the tribal people.

The various tribal groups in this State whose population would be now in the vicinity of 4.5 million are distributed in the entire eastern strip of the eastern belt and in some pockets in western and north-western regions of the State. Their percentage to the total population of the State is nearly 14 percent. In matter of tribal population Gujarat State occupies fourth position in the Country. Out of the nineteen districts, eight districts, (viz. Dangs, Valsad, Surat, Bharuch, Vadodara, Panchmahals, Sabarkantha and Banaskantha) in the State have sizeable tribal population. The district of Dangs, Valsad, Surat, Bharuch and Panchmahals have respectively 93.46, 54.53, 46.32, 43.88 and 38.55 percents of tribal population out of the total population in these districts. A great majority of them inhabit the hilly and forest areas lying on the eastern border of the State. In fact, with only some exceptions, the tribal regions in the State are coterminous with the hilly and forest regions of the State.

:::

Besides the eight districts which are usually referred as tribal districts, there are some small tribal pockets in Junagadh, Kutch, Jamnagar, Surendra-nagar and Ahmedabad districts. In these districts majority of the little known tribes are distributed. The population of these little known tribal groups is not of much significance but culturally it is of much importance as the different tribal groups living in these pockets display a very colourful and rich heritage. As pointed out earlier, the development of these tribal groups have been neglected so far as only those eight districts of the eastern belt have been included in the area under tribal sub-plan for the purpose of planning development programmes for the tribal population in the State. Thus, only the twelve major tribes (as indicated earlier in this paper) get all attention from the official agencies. Ofcourse, now those communities, which have been designated as primitive ones, too are being given serious concern for development. This is true, however, that the major tribes account for more than 90 percent of the total tribal population in the State and hence it is officially argued that the vast majority of the tribal population in the State is being covered for implementation of specific tribal development schemes. But it does not seem to be a plausible and sensible argument for the total neglect of the little known tribal groups.

:::::

For ascertaining the exact distribution of the majority of the tribal groups it will be worthwhile to divide the entire eastern belt into three zones - northern, central and southern. These are, of course, arbitrary divisions needed for pinpointing and specifying the studies needed to be undertaken on the tribal life, culture and their problems. In the northern zone, comprising of Banaskantha and Sabarkantha districts,the major tribes found are Bhil and its sub-groups - Garasias, Dungri Garasias, and Bhil Garasias. In one pocket, one primitive group - Kathodi is also found. In the Central Zone, comprising of Panchmahals and Vadodara districts, the major tribes found are Bhils, Patelias, Dhankas, Naikdas, and Rathwas. In the vast tribal tract of the southern Gujarath the major tribes found are Vasava Bhils (a sub-group of Bhils), Dublas, Gamits, Konkuas, Dhodias, Warlis, Bhils, Naikas and Choudharys. Apart from these some tribes identified as primitive groups are also found in this tract. These are Kathodis, Kolghas and Kotwalies. This tract comprises of Dangs, Valsad, Surat and Bharuch districts. Looking to the taluka-wise concentration of different tribal groups, following picture emerges out :

::::

District	Taluka	Percentage of tribal population (approx.)	Main tribes
(1)	(2)	(3)	(4)
Banaskantha	Danta	45	Garasia, Bhil Garasia, Bhil.
	Palanpur (Amirgadh region)	9.00	Garasia, Bhil Garasia.
Sabarkantha	Khedbrahma	60	Dungri Garasia, Bhil Garasia, Bhil.
	Vijaynagar	72	Sokla Garasia, Dungri Garasia.
	Bhiloda	59	-do-
	Meghraj	33	-do-
Panchmahals	Santrampur	60	Bhil, Patelia, Naikda.
	Jhalod	85	Bhil
	Dohad	70	Bhil, Patelia.
	Limkheda	59	Bhil, Patelia, Naikda.
Vadodara	Chhotaudepur	60	Rathwa, Dhanka.
	Nasvadi	70	Tadvi Bhil, Rathwa.
Bharuch	Valia	74	Vasava Bhil, Gamit.

::::

(1)	(2)	(3)	(4)
Bharuch	Sagbara	90	Vasava Bhil, Gamit, Dhanka.
	Nandod	65	Vasava Bhil.
	Dediapada	95	Vasava Bhil, Dhanka.
	Jhagadia	63	Vasava Bhil
Surat	Vyara	89	Choudhary, Dhodia, Gamit, Kokna, Kotwalia.
	Valod	73	Choudhary, Dhodia, Dubla, Gamit.
	Bardoli	50	Dubla, Choudhary.
	Mahuva	80	Choudhary, Dhodia, Dubla, Naika.
	Nijhar	75	Vasava Bhil, Dhanka, Gamit.
	Uchhal	97	Vasava Bhil, Gamit.
	Mandvi	77	Choudhary, Dubla, Gamit, Kotwalia.
	Mangrol	68	Vasava Bhil, Choudhary, Gamit, Dubla.

(1)	(2)	(3)	(4)
Surat	Songadh	93	Gamit, Vasava Bhil, Choudhary.
Valsad	Umbergaon	54	Warli, Dubla, Dhodia.
	Pardi	58	Dhodia, Dubla, Naika.
	Dharampur	92	Konkna, Warli, Dhodia, Naika, Kolgha.
	Bansda	90	Konkna, Dhodia, Warli, Naika, Kolgha.
	Chikhli	66	Duble, Konkna, Naika, Kolgha.
Dangs	Dangs	95	Konkna, Kunbis, Bhil, Warli, Gamit, Kathodi, Kotwalia.

Of the other primitive tribal groups, Pardhis are located in the Dholka taluka of Ahmedabad district, Limdi taluka of Surendranagar district and Viramgam taluka of Ahmedabad District. The Siddis are found mainly in Talala taluka of Junagadh district.

There is great diversity of cultures and social circumstances amongst the present tribal population of Gujarat which offers a rich mine for

social science research. Not only one tribal group differ from another in the socio-economic conditions, cultural life, economic development, educational achievement and political participation but even within a tribal group diversity is found because of geographical separation. For instance, the worlis living in the Umbergaon taluka have a different style and quality of life when compared to Warlis settled in the hills of Dharampur Taluka and Dangs district. Similarly one observes differences between the Dhodias of Chikhli taluka and Dhodias of Umbergaon taluka. Again, if we consider the tribals of Gujarat State according to variation in their ecological setting, we find that those who live in hilly and somewhat inaccessible areas have a different style and quality of life than those who live in plains. Many of the tribal groups in the former category have still shocking and sub-human conditions of existance. While among those who live in plains and in close affinity with the non-tribals, culture change has occured with far greater intensity. This has resulted in their having different level of aspirations, world-view, and orientation towards development from those living in plains. Their experience of alien impact has not been uniform. They are in various phases of culture contact. The over all impact of the development to each one. Even those tribes which have

::::

received more impact in certain aspects of their life. There have been definite and steady change while in other aspects there have been little change. However, they all are moving in the directions of closer identification with the dominant society and typically the tradition traits are gradually disappearing. Undoubtedly there is an increasing pressure on them toward assimilation or absorption into the wider community. Thus, in whatever way we look, the opportunities of research work among tribals of this state are tremendous. Such research works are not only necessary from the point of view of preserving a great store of invaluable records of their social and culture life, but also to exploration and analysis of the problems tribal development. This is a subject which constitutes a challenge not only to the intellect of social scientists but also the conscience of the State Government. Research studies on these complex problem of tribal development are necessary to guide as to right ways for solving their problems. It is our solemn duty to ensure that they are not disappointed by the superficiality and inadequacy of our scientific data and field records. We should know a great deal more than we do about the problem of variation within tribal societies in Gujarat and their cultures, the degree to which choice for development and change operates for each of them. In much of

::::

our work which has been done on tribal people of the State, we know something about what should happen in certain situations, and what people say does happen but not so much about what is actually occuring there. There is certainly a vast gap in our knowledge of them.

At this juncture it will be appropriate to scan briefly the nature of research works which have been or being carried out on them. Like other parts of India, some British administrators were the earliest ones to do ethnographical studies of some tribal groups of Gujarat. One name who is considered to be pioneer and whose work is still the only work in respect of several communities is that of R. E. Enthoren. His monumental publication 'The Tribes and Castes of Bombay (1922) gives an competent ethnographic account, though of short nature, of the important tribal communities and caste groups of Gujarat region. The famous work of Grierson - 'Linguistic Survey of India ' also provides adequate information about the linguistic affinities of the tribal people as well as of caste Hindus. Apart from them, ethnographic accounts of some tribes is also available in Forbe's 'Rasmala' and in 'Annals and Antiquities of Rajasthan' by James Tod. The earlier Gazetteers of Bombay Presidency, Baroda State, Census reports and several administrative reports also contain informations,

::::

ofcourse of fragmentory nature, regarding various tribal communities of this State. Most of the work of the British administrators were of descriptive nature but nevertheless provide invaluable informations about the life and culture of the tribal groups of this State. A few missionary workers also attempted to provide useful insight into tribal life and culture of this State.. One, Rev. C. S. Thonson wrote in 1895 - 'Rudiments of the Bhili language'; which also contains a useful map of the then Bhil country and a historical sketch of the Bhils.

The first evidence of work on a tribal group of this State by Indian research workers is perhaps that of N. M. Pathak and K. S. Vakil who published a book - 'Ballads of the Bhils' in 1915. Later in 1937, B. H. Mehta worked among the Choudhary tribe of South Gujarat. This work was carried out under the auspices of Bombay University. In 1936, the formation of Gujarat Research Society was decided at a preliminary meeting of about 25 scholars interested in the cultural progress of Gujarat. This meeting had been convened by Mr. P. G. Shah on 30th August, 1936 at the Forbes Gujarati Sabha Mandir. A Committee was appointed at that meeting to draft the constitution of the proposed Research Society was approved at a general meeting held on 30th September, 1936 when the first council

::::

of management was elected. The organization of research and allied activities was entrusted to Standing Committee on different subjects. In his presidential address on 5th February, 1938, Hon'ble Mr. H. V. Divaki stated that - "every province requires a bond of research workers to tackle its own problem and like all provinces, Gujarat and its people (including tribals) have their own problems. Gujarat is one of the most, probably the most, caste ridden province, in the country.' There is good deal of scope of research work into the religious sects that have established themselves in our province from very early times,on malnutrition, economic conditions of people and from the sociological stand-point of the different communities."

This remarkable organization could attract several research workers and for several decades carried out many studies, although mainly of descriptive nature and not in the strict tradition of anthropological research. P. G. Shah, who remained its President for quite a long period himself made several studies; The Dublas (1958), The Naikas - Naikdas (1959); Vimukta Jatis (1967); Tribal life in Gujarat (1964); Although he was not a professional anthropologist, his contributions to put the tribals of Gujarat region in focus, so far ethnographic work is concerned, is remarkable.

::::

During the same time another gentleman, Mr. Save, did a remarkable study of warlis. Both Shah and Save were, however, not trained anthropologists. But their works enthused some scholars to undertake anthropological studies among tribals of Gujarat. Notable among them is T. B. Naik who after assisting D. N. Mazmudar, the doyen of Indian anthropologists, in his monumental work 'Race realities of Cultural Gujarat, made a study on the Bhils (1956). This still is the only authentic work on this community living in south Gujarat. Several other studies on Bhils of other regions have been made after Naik's study. The German anthropologist also did a remarkable work among the Bhils which has recently been published in english language : Y. V. S. Nath of Baroda University also made a comprehensive study on the Bhils of Ratanmals in Panchmahals District. Another scholar, trained by Gujarat Research Society, has been Dr. D. H. Kopper who worked on the Konkna tribes. Later, he also undertook a study of 'Tribal Art of Dangs.' A couple of studies were also conducted by Scholars of Bombay University. B. H. Mehta, as mentioned earlier studied the Choudhary tribe in greater detail, with special reference to their religious belief system. Another scholar, A. N. Solanky, conducted a study on ethnography of Dhodias (1955).

With the establishment of Department of Sociology at Gujarat University in 1960, a few

::::

enthnographic studies on some tribal groups were attempted such as Bhils of Rajkot by P. S. Jethwa, Kinship System of Rabaris of Gir Forest by Asha Solanki and Kinship System among Dungri Garasias of Shamlaji region by Siddhraj Solanki. As these have been written in Gujarati language, these works have not received much publicity.

After the establishment of first department of Social Anthropology at Gujarat Vidyapith in 1965, several studies on various aspects of tribal life and culture were made by the students of department. Of course these studies were of little consequences as these had been made by the students as a part of their initiation in the art of field work. One of the teachers of the department, Arvind Bhatt, has completed an analytical study on social and culture change among the Choudharys. In the last couple of years, a number of M. Phil students have completed research on several tribal groups. And for the first time in Gujarat, the little know tribes of the State are being given attention for the purposes of anthropological studies. Two students enrolled for M. Phil have completed their studies on Pomla and Bavcha. Earlier, one student had made a detailed study of the Padhar tribe. This department also made a pioneering effort in undertaking a study on Tribal Women in Chhotaudepur

::::

region. A study of migrating tribals was also completed by a student of M. Phil.

The Tribal Research Institute at Gujarat Vidyapith was established in 1962 and by now more than 70 research studies have been completed. But majority of the research works in the Institute are very much of applied nature i.e. specific problem oriented for accommodating to the demand of administration. During the last 2 - 3 years, the Institute has also conducted planning exercises for tribal areas. A special planning and evaluation Cell has been created at the Institute for this purpose. The Institute has conducted studies on a wide variety of topics on different tribal groups. We refrain here from going into details of the research activities of the Institute as these have been enumerated in the note on its functioning.

During the later half of the last decade, there has been sudden a spurt in the research works on tribal communities of this State. Several institutions and University departments have started gearing their research activities on tribal communities. The Indian Institute of Management did an ambitious study - Rural Development for Rural Poor : Dharampur Project and also conducted some studies in tribal areas of Panchmahals district. Dr. (Mrs.) Nirmal Moorthy of the Institute wrote on 'Tribal Demography of Gujarat.' The Gujarat Institute of Area Planning conducted some research

::::

projects in tribal areas such as (i) identification of service centres in tribal talukas, (ii) Health survey in a tribal taluka, (iii) Rural : seasonal migration. Sardar Patel Institute of Economic and Social Research Undertook a study in Chhotaudepur on the subject of Backward area development planning. It also conducted Block Level Planning exercise in a taluka of tribal area. Centre for social studies, Surat has made several studies on tribal people covering a wide range of subjects. In fact the research activities of the centre are largely oriented to tribal situation. Recently it completed a project on re-study of Choudhary tribe, and another on weekly markets in tribal areas. In the past, it also undertook studies on (i) problem of migration, (ii) social stratification among the tribals, (iii) problems of small farmers in the tribal areas, (iv) cultural assimilation among the tribals, (v) growth of primary schools in tribal areas, (vi) slogan of demand of separate State, (vii) Vedchhi movement, (viii) Rehabilitation of uprooted tribal families, etc. It may be mentioned here that this centre does attempt to make serious in depth studies.

Among the university departments, the Deptt. of Sociology, Gujarat University did undertake a study on problem of higher education among scheduled tribes

::::

a few years back. More active in conductive research activities on tribal communities is Department of Economics, M. S. University, which has done more such studies than any other University department. Agro-economic Research Centre and Department of Economic of Sardar Patel University have also been conducting researches in tribal areas, particularly the former one. The Department of sociology of M. S. University, which had pioneered ethnographical and ethnological studies in Gujarat in sixtys has become practically inactive so far tribal research is concerned. The Department of Sociology of South Gujarat University has undertaken a couple of sociological studies on tribal communities. It recently completed a study on the tribals living in the urban areas of Surat City. Bombay University's Department of Sociology also conducted a few studies on tribal communities of South Gujarat. School of Planning, Ahmedabad have also conducted a couple of studies on tribal people. Apart from these University departments, some scholars from foreign universities also made some studies among tribal people of this State. Notable among them are : (i) Patronage and exploitation by Jan Breman (1974); (ii) Contributions to the ethnology of the Choudharys by Augusta Glatter (1972) and; (iii) The Rathwas by Heggal (1969). In recent years, some private research agencies such as operational Research Group

::::

and Jyoti Consultant of Baroda, Indian Research Society for the Backward Classes, Vikas Centre for development and Institute of Urban and Social Anthropology in Ahmedabad, Indian Research Society for Backward Classes has recently completed a study on 'Female labour participation rates in tribal areas.'

From the foregoing discussion, it becomes very much apparent that there are not many institutions and university departments which are actively engaged on a continuous and substained basis in research activities on tribal people. More aggravated is the problem of small number of persons having the right expertise to conduct research on tribal people. If a list is prepared of the institutions and university departments presently concerned with research on tribal people in Gujarat, the following would be included :

(1) Tribal Research & Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad.

(2) Centre for social Studies, Surat.

(3) Indian Institute of Management, Ahmedabad.

(4) Gujarat Institute of Area Planning, Ahmedabad.

(5) Sardar Patel Institute of Economic and Social Research, Ahmedabad.

:::::

(6) Agro-Economic Research Centre, Vallabh Vidyanagar.

(7) Department of Economics, Baroda University.

(8) Department of Economics, Sardar Patel University, Vallabh Vidyanagar.

(9) Department of Social Anthropology, Gujarat Vidyapith.

(10) Department of Sociology, Gujarat University.

(11) Department of Sociology, South Gujarat University.

(12) School of Planning, Ahmedabad.

(13) Department of Sociology, Bombay University.

(14) Operation Research Group, Baroda.

(15) Jyoti Consultant, Baroda.

(16) Indian Research Society for Backward Classes, Ahmedabad.

(17) Vikas Centre for Development, Ahmedabad.

(18) Institute of Urban and Social Anthropology.

(19) Bureau of Economics & Statistics, Gandhinagar.

(20) Directorate of Evaluation Studies,

(21) Gujarat Rural Development Corpn. Gandhinagar.

::::

Apart from these research bodies existing within the State, the Authropological survey of India also undertakes studies among tribal communities of this State. With the establishment of its Western India Station at Udaipur some six years ago, the research activities of the survey among tribals of this State has been accelerated. This organization has conducted studies in tribal areas of Gujarat on the following subjects :

(i) Customary laws among tribals of Gujarat.

(ii) Ethnographic studies on Dublas, Bhils, Siddis, Kutch tribes and Dhodias.

(iii) Urbanization among Dhodias.

Although the list given above looks little bit impressive, majority of the institutes and University Departments only occasionally conduct research on Tribal people. Only one institute in the State i.e. Tribal Research & Training Institute is fully devoted and committed to research on tribal people.

Thus, when taking into account the vast population of the tribunal people in this State, the large number of tribal groups and also the ethic variation found among them, it is not difficult to see that the number of institutes and university departments actively conducting researches on tribals

::::

is quite inadequate. It then requires to do something to make the departments and other Institute more deeply interested in research on tribal people. It is not the question of non-availability of funds in those departments or institutes but rather paucity of scholars who have the requisite training and necessary aptitude of carrying out research on tribal people. It becomes obvious that the tribal communities in the State have not attracted a great deal of interest in so far as actual field research is concerned. The rapid disappearance of the traditional culture of the different tribal communities requires the urgent need to study these societies before it is too late. Further, if we wish to make the process of change among them less destructive and to avoid disintegration of their culture, a series of indepth studies of these societies is needed to be done on urgent basis. The best help which can be given to them is the objective study description and analysis of their culture, only through which a concrete basis, to establish and orient development plans, can be made. In this sense, there will have to be a much greater and more coordinated effort of developing meaningful research. At the same time, there is an imperceptible and unmistakable link between the quality of research and the quality of tribal development. While taking up research projects, it will be necessary for the researchers to keep the objective in mind about

:::::

what and how the contributions of research on tribal people can be to the total process on tribal development. With this end in view we should lay down the pattern of research for the tribal people of Gujarat.

Let us briefly see what is further needed to be done in different aspects of tribal life and culture.

PROBLEMS CONCERNING ECONOMIC LIFE AND ECONOMIC DEVELOPMENT :

Of all the aspects claiming attention, the problems concerning economic life of the tribals and their economic development require to be given top priority. By and large, the occupational pattern among the different tribal groups remains practically same as it was before the development programmes were started. Exceptions of course may be made in case of a few tribal groups. It is, therefore, urgent to understand why the changes needed in the occupational pattern and in consequence their economic development in the desired result is not taking place inspite of the massive efforts being made. This question needs to be thoroughly examined in respect of each tribe.

Secondly, the traditional economy of the tribals is very heavily based on primary production. Greater and most fundamental part of their economic activities takes place in the subsistence sector. The overall picture that emerges is that of a low income population

:::::

in which virtually the entire population is dependent upon agriculture, either as cultivators of agricultural labourers. It will be pertinent to know why the monetory sector of economy is not being pushed among them in a big way. Qualitative research is needed to understand about the reasons for persistence of subsistance sector of economy.

Accompanying this problem is problem of land alienation, indebtedness, and poverty. We all are aware about these but there are not enough studies to pin-point the mechanism by which tribals still are forced to undergo innumerable sufferings. Indepth studies of the sort which give clear picture on which concrete actions can be taken are very much needed. Why the cooperative movement has not succeeded to improve the quality of life although we claim that our State has performed much better in this respect. Careful deep probing of the nature of critical assessment is of utmost necessity.

PROBLEMS CONCERNING SOCIAL AND CULTURAL LIFE :

This is one area which to our mind has been sadly neglected. One reason which appears to be us for this state of affairs is that undertaking this sort of studies require a sound knowledge of authropological and social psychological research techniques. Very few competent expertise is available in the State for this. This sort of studies should actually be taken on regular basis

:::::

by the university departments. There is urgent need to know the stresses and strains of different socio-culture changes through which the various tribal groups are passing. Their attitudes and aspirations have been vastly modified but in absence of means of attainment, there are, in general, facing a crisis of social, cultural, political and economic values. The stigma of aboriginality given to them by non-tribals and blaming their individual inadequacy or inferiority for their low socio-economic status has become social barrier for their integration into main stream of society. This needs to be thoroughly studied with an aim to find out concrete solution for removing the barriers. Research of this kind naturally requires that the non-tribal population in the tribal regions should also be covered.

With the increasing urbanization and industrialization, how the social and cultural life of the tribals are being affected. We have a couple of studies on this but much more is needed for getting a total picture.

PROBLEMS CONCERNING EDUCATION :

Although expansion of educational facilities have been phenomenal in tribal areas, the rate of participation of tribals is still far from adequate. Why this apathy persists ? Why the problem of wastage and stagnation persists on a large scale ? What problems students from tribal community face ? We

::::

have a couple of studies on this aspects but again they lack the rigours of qualitative research and total comprehension of the situation. There has not been any thorough examination of curricula, syllabus, orientation of teachers and administration concerned with tribal education. The gap in our knowledge is indeed great.

PROBLEM CONCERNING HEALTH AND SANITATION :

We practically know little on this which is based on thorough and careful research work. There are two areas which need to be given full attention. First to what extent the tribal pharmacopea had been effective for them, how it sustained them all these centuries when they have no access to modern medical practices ? secondly, how far the modern medical practices have been accepted by them ? A thorough evaluative research is needed on this score in each of the tribal areas, covering both the receivers and givers. Connected with this is the problem of food and nutrition of these people. At this Institute, we have planned a comprehensive survey on this.

PROBLEM OF DEVELOPMENT :

This takes us to a vital but woefully neglected branch of social research. Nothing is more important to the actual success of development programmes than

::::

that we know whether or not they work. Social scientists have shown little interest in evaluative studies. Evaluative studies is then an important aspect of planned change and must be considered as a phase of systematic programme of development efforts. So numerous are the schemes under implementation that a series of evaluative studies can be planned to be undertaken. But it is necessary to warn here that field work for evaluative studies should not be left to the raw or immature field-workers. Since the outcome of such evaluative studies will have serious repercussion, these need to be handled by mature and competent persons.

RESEARCH ON DANCE, MUSIC, FOLK LORE AND FOLK ART :

Research activities on these topics are virtually nil in this State. Under the impact of modernization dances of the tribals are vanishing away, tribal music is being replaced by film music and the number of persons well versed in folk-lore and folk art is gradually declining sharply. It is high time that concerted efforts to record these by careful research by experts must be made.

TRIBAL LANGUAGE :

Not much has been done in this field. Except a few lexicous, we do not have detailed linguistic

: : : : :

studies on different tribal dialects which are so many in our State. A carefully drawn research programme is need of the hour.

There are some of the areas where research activities must be augumented. To have a coherent and total picture of what is happening to tribal communities as a whole, it is necessary to make a multi-disciplinary and inter-disciplinary approaches in conducting research on tribal people. By living within a closed room, research would be less meaningful, less relevant since the problem or set of problems require more than one traditional scientific discipline to be used in their solution. And above all it must be emphasized that there should be a social purpose behind the scientific activity in realm of tribal research. Researches which would in a long run situation prove to potent instrument of practical change and steady improvement in the quality of life of the tribal people have to be given due weightabe.

Research and Extension must go together mere academic research would not be much useful. If it has to be useful it will have to be done immediately with extension. Research as on activity concerned away from the people as if it is of no concern to them in futile. It has to be participatory research.

A RESEARCH PROPOSAL FOR THE STUDY OF TRIBAL COMMUNICATION IN GUJARAT

PROPOSED BY

BINOD C AGRAWAL
ARBIND K SINHA

EDUCATIONAL RESOURCES CELL/SSG
SPACE APPLICATIONS CENTRE
AHMEDABAD-380053

The proposal to be presented in the Seminar on "The Tribal Research in Gujarat" held at Gujarat Vidyapith, Ahmedabad , September 23-24, 1981.

A RESEARCH PROPOSAL FOR THE STUDY OF TRIBAL COMMUNICATION IN GUJARAT

PROPOSED BY

BINOD C AGRAWAL
ARBIND K SINHA

EDUCATIONAL RESOURCES CELL/SSG
SPACE APPLICATIONS CENTRE
AHMEDABAD-380053

The proposal to be presented in the Seminar on "The Tribal Research in Gujarat" held at Gujarat Vidyapith, Ahmedabad , September 23-24, 1981.

TRIBAL COMMUNICATION IN GUJARAT:
A RESEARCH PROPOSAL

The serious efforts of tribal development in India began after Independence in 1947. The indicators of development were characterised by assumptions of high positive correlation between economic growth, capital intensive technology and centralized planning. Three developmental decades have failed to produce improvement expected of them. This failure seems to be chargeable to "strategy rather than tactics" (Schramm 1979:2).

The planners of tribal development in India, broadly used "diffusion model of communication". They thought that "just as the economic benefits of the industry were expected to diffuse down through the levels of society to the poor and the rural landless, so were new knowledge, innovations, and guidance proving agriculture supposed to diffuse through the mass media to the interpersonal channels of society and ultimately to the villages and farmers, who would have the aid and guidance of whatever Third World version of a rural extension service was available". (Schramm 1973:6).

It seems that the role of cultural communication in the process of tribal development, however, has not been the focal point (Dube 1976). Probably this might

have been one of the major antecedents of the failure. Hence, this proposal.

A little over fifty years ago, Edward Sapir thought ".... every cultural pattern and every single act of social behaviour involve communication in either an explicit or implicit sense" (1931:78).

In the recent past some of the anthropologists mostly anthropological linguists became increasingly aware of the importance of the "Ethnography of Communication" (Gumperz and Hymes 1964). While defining the scope of ethnography of communication Hymes (1964:3) thinks

> It is not linguistics, but ethnography - not language, but communication - which must provide the frame of reference within which the place of language in culture and society is to be described. The boundaries of the community within which communication is possible; the boundaries of the situations within which communication occurs; the means and purposes and patterns of selection, their structure and hierarchy, that constitute the communicative economy of a group, are conditioned, to be sure, by properties of the linguistic codes within the group, but are not controlled by them.

A similar interest was shown by psychologist Leonard W Doob who tried to use African ethnographic data to discuss Communication in Africa (Doob 1961). The book deals specially with communications in Africa in order

to locate the significant boundaries of communication in general (Dube 1961: XV).

It is unfortunate that anthropologists in India, though started working on communication researches in early fifties in collaboration with American anthropologists pushed aside this important area of research. The only pioneer outcome of the early efforts on the study of communication is those of Majumdar's study (1958) relating to caste and communication in an Indian village, Lucknow District, Uttar Pradesh. A short review of the ten years (1967-77) of anthropological literature clearly indicates that the so called "pure anthropologists" have not considered researches in the area of communication worthwhile.

In case of tribal communication, the condition is even more precarious as very little is known about it in India at macro level and no specific full length studies are available at micro level. In the existing state, it would be difficult to answer questions like (1) what are some of the important channels of communication among tribes in Gujarat? (2) How are these channels used for strengthening the tribal social structure? (3) What channels are used as disruptive and destructive

to the social structure of the tribes in Gujarat? In other words, what are the negative roles played by these channels of communication? (4) What are the influences of non-tribal channels of communication and mass media on the existing tribal channels of communication? (5) How the tribal channels of communications are being used for developmental programmes? (6) How the tribes maintain the cultural boundaries through communication? (7) How the channels allow the broadening or shrinking of the boundaries?

Answers for these questions are not known to us which would allow in implementing the developmental programmes in a more systematic manner. This study aims to answer some of these questions among selected tribes.

Review of Literature

In a series of reports from Tribal Research and Training Institute, Gujarat Vidyapith, Ahmedabad the anthropologists have indicated the problem of communication between state officials and the tribals while implementing developmental programmes (Lal 1977, Masavi 1977, Lal nd.). These authors have indicated the vital role of communication without seriously suggesting the communication strategy. "The foremost

necessity is to persuade the tribals to discard their age long traditional attitude towards health and sanitation and to switch over to modern way of scientific treatment and hygienic living. This can be achieved with the help of intensive propaganda work giving the right help to the tribals" (Lal nd.:16).

Such findings are common. In another context, Lal suggested that "the tribal must be taught well to construct feeding channels and immediate financial assistance must be given for repair work". Such suggestions are found in several studies but a little effort has been made to investigate the process by which such communication can take place between the tribe and the people involved in the developmental work. In earlier studies conducted among the Bhils of Ratanmal, Nath (1960) pointed out the crucial role of a headman in the village affairs. With the help of a number of case histories, he has described the process of communication in various village gatherings where "matter of sufficient importance" are discussed and decisions are taken (Nath 1960:174). However, little information is available as to what methods are followed in disseminating the vital informations related to development through media . . Even at the national

level there is a paucity of information about tribal communication. In a recent review on applied anthropology no specific mention has been made about the tribal communication (Vidyarthi 1978: 176-253).

In rural Gujarat, Agrawal and Malek (1981) have conducted a detailed study to map out the patterns of cultural communication of a village. In this study, they have indicated three levels of human communication, viz., household communication, jati communication, and village communication fulfilling differential needs of the villagers. They have also indicated possible utilization of cultural communication in developmental programmes. In short, this review of literature indicate real paucity of research in the area of tribal communication.

Keeping the existing literature in mind the following objectives of the study have been drawn:

Objectives of the Study

1. To study the process of existing tribal communication among the selected tribes of Gujarat.

2. To study the process of cultural communication like child rearing practices, symbolic systems and other non-verbal communication.

3. To study the positive and negative roles played by various non-tribal channels of communication in the tribal social structure.

4. To study the non-tribal and mass media channels of communication for tribal development.

5. To study how the tribal channels of communication in the contemporary context have allowed for broadening or shrinking of their cultural boundaries.

Scope of the Study

In order to have a broad and comparative perspective on the tribal communication, it is proposed to take three major tribes of Gujarat, viz., Bhil, Gamit, and Kathodi. These tribes are to be selected from Ratanmal, and Surat because these are the ones about whom we have earlier data.

In each selected tribe an intensive field work for a period of six months with special focus on tribal communication will be done. After the field work is completed, the anthropologists will generate two levels of reports (a) Tribe specific report and (b) General report comparing the main features of three tribes and their communication pattern.

Field Work

Six months intensive field work will be done by anthropologists among each tribe separately. Participant observation and other standard anthropological methods and technique will be followed while collecting the data.

Manpower

Four anthropologists for a period of 12 months will be required. Anthropologists will be selected on the basis of having previous field work experience in the concerned area with ability to speak the local language.

References Cited

Agrawal, Binod C. and M.R.Malek
1981 Television in Kheda: A Social Evaluation of SITE. Ahmedabad: Space Applications Centre.

Doob, Leonard W.
1961 Commuication in Africa. New Haven: Yale University Press.

Dube, S.C.
1976 Social and Cultural Factors in Development. In Asian Rethinking on Development. pp.67-86, New Delhi: Abhinav Publications.

Gumperz, John J. and Dell H. Hymes (eds.)
1964 Ethnography of Communication. Special Publication of American Anthropologist. Volume 66 Number 6 (II).

Hymes, Dell H.
1964 Introduction Towards Ethnographics of Communication. Gumperz and Hymes ed. Ethnography of Communication, pp: 1-34. Special Publication of American Anthropologist. Vol.66 No.6 (II).

Lal, R.B.
1977 Well Irrigation Programme in a Tribal Block. Ahmedabad: Tribal Research & Training Institute.

nd. Health and Sanitation Programme in a Tribal Block. Ahmedabad: Tribal Research & Training Institute.

Majumdar, D.N.
1958 Caste and Communication in an Indian Village. Bombay: Asia Publishing House.

Masavi, M.
1977 A Study of Health Services in Kathla Tribal Development Block. Ahmedabad : Tribal Research & Training Institute.

Nath, Y.V.S.
1960 Bhils of Ratanmal. Baroda: The Maharaja Sayajirao University.

Sapir, Edward
1931 Communication. In Encyclopedia of Social Sciences. New York: MacMillan Co.

Schramm Wilbur
1973 Men, Message and Media. New York: Harper & Row.

1979 Mass Media and National Development. Paper presented for McBride Commission of UNESCO, Paris. Honolulu: East-West Centre.

Vidyarthi, L.P.
1978 Rise of Anthropology in India (two volumes). New Delhi: Concept Publishing Company.

આદિવાસી સંશોધન તાલીમ કેન્દ્ર

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન વિશે પારસંવાદ

ગુજરાતના આદિવાસીઓનો જાતિપંચ

(આદિવાસી સંશોધનનું એક વણખેડાયેલું ક્ષેત્ર)

ગૌરીશ પંડ્યા,
સંશોધન અધ્યેતારી,
આદિવાસી સંશોધન કેન્દ્ર.

ગુજરાતમાં ૧૪ ટકા આદિવાસીઓની વસ્તી છે. બનાસકાંઠાના દાંતા તાલુકાથી ડાંગ ધરમપુર સુધીની પૂર્વ સરહદીય પટ્ટી આદિવાસીઓની સઘન ભરેલી છે. જેમાંના અનેક તાલુકાઓમાંથી ૩૨ તાલુકાઓની કુલ વસ્તીમાં આદિવાસીઓની વસ્તી ૫૦ ટકા કરતા વધારે છે. આ પ્રદેશ સઘન જંગલો, ડુંગરો અને નદીનાળા વાળો છે. અહીં જુદી જુદી ૨૮ આદિવાસી જાતિઓનો વસવાટ છે. તેમાંની મુખ્ય દસ આદિવાસી જાતિઓમાંના દરેકની એક લાખથી વધુ વસ્તી ધરાવે છે.

ગુજરાતની આદિવાસી જાતિઓના સામાજિક સંગઠનને ટકાવનાર પરિબળોમાં જાતિપંચો મુખ્ય છે. સમાજનો નિયંત્રણ લાવનાર પરિબળોમાં ધર્મ અને તેના જાદુ, મંત્ર, તંત્ર જેવા અંગો ઉપરાંત લોકરીતિઓ, નિંદા, સ્તુતિ ની સાથે સાથે પરંપરાગત જાતિપંચોનું સ્થાન આગવું અને વિશિષ્ટ છે. એમના દ્વારા સમાજમાં પ્રવર્તતા નીતિનિયમોનું પાલન તે સમાજના સભ્યો પરંપરાનુસાર કરે છે. જાતિપંચો સામાજિક બહિષ્કાર કે દંડ જેવા સાધનો દ્વારા નિયંત્રણ રાખે છે. અને તેમાંય પોતાના સમાજના સભ્યો દ્વારા સમાજની પરંપરાઓની રખેવાળી થતી હોવાથી સમાજનો એકેએક સભ્ય સજાગતાપૂર્વક કાર્ય કરે છે અને તે પરંપરાઓને ટકાવી રાખવામાં

મદદરુપ થાય છે, તેનું નિયમ આ અનૌપચારિક સંસ્થા દ્વારા થાય છે.

આદિવાસી સમાજમાં જાતિપંચોનું મહત્વનું સ્થાન છે. તેમાં ફાળિયાથી માંડી ૧૨ ગામ કે ગોળના ગામો સુગંધ્ધ રીતે નીચેથી ઉપર સુધી અને આખાયે સમુદાય સુધી એકસુત્રી ગોઠવાયેલા હોય છે. જેમાં લગ્ન, મરણ, છૂટાછેડા, અંદરો-અંદરના ઝઘડા, અનૈતિક જાતિયસંબંધો વગેરે સમાજજીવનનાં સમગ્ર પાસામાં સુસંવાદિતા જળવાઇ રહે અને સમાજની પરંપરા ટકી રહે તે રીતે ન્યાયિક સમાજવ્યવસ્થા ટકાવવાના પ્રયત્નો કરે છે. આ જાતિપંચોના મહત્વને સમજવામાં આવે તો વિકાસ કાર્યમાં ઝડપ લાવી શકાય. તેમજ જે વિકાસ કાર્યો બહારથી લાદવામાં આવેલ હોય તેવી ભાવના સરકારી યોજનાઓ પ્રત્યે અનુભવે છે, જેને પરિણામે સરકારી યોજનાઓ સરકારી જ રહે છે. જે પોતાની બની શકતી નથી. તો જાતિપંચોને નવા સ્વરુપે વૈકાસિક દ્રષ્ટિકોણથી મૂલવવામાં આવે તો ઘણા ઉપયોગી થઇ શકે તેમ છે. પણ આ પ્રકારના અભ્યાસો આજસુધીમાં થઇ શકયા નથી. તેમાંય ગુજરાતના આદિવાસી પંચો ઉપર આંગળીને વેઢે ગણી શકાય તેટલા અભ્યાસો જોવા મળે છે. જેવા કે –

જાતિપંચોના અભ્યાસની સૂચ

અનુસ્નાતક કક્ષાએ થયેલ તપાસાનબંધો:

(૧) દૂબળા જાતિમાં પરંપરાગત પંચો – ગૌરીશ પંડ્યા (૧૯૬૭)

(૨) ઘોડિયા જાતિમાં પરંપરાગત જાતપંચો — સુરેશ વ્યાસ (૧૯૬૭)

(૩) ગામીત જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંચો — વિરમભાઇ પરમાર (૧૯૬૭)

(૪) ચૌધરી જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંચો — પુનમભાઇ પરમાર (૧૯૬૭)

(૫) કોકણા જાતિમાં પરંપરાગત જાતિપંચો — રામલાલ ખોખલા (૧૯૬૭)

(૬) આ ઉપરાંત ડૉ. ટી.બી. નાયકનો "ગુજરાતની જનજાતિઓમાં જાતિપંચો

એક વિકાસલક્ષી તુલનાત્મક અધ્યયન" નામનો લેખ પ્રગટ થયેલ છે.

આ સિવાય માત્ર જાતિપંચોને ધ્યાનમાં રાખીને ભાગ્યે જ વધુ લખાયું હશે. જોકે આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર દ્વારા થયેલ અનેક અભ્યાસોમાં છૂટક છૂટક ઉલ્લેખો થયા છે, અને તેના વિશે લખાયેલ પણ છે. તેમાંય સંસ્કૃતિક અભ્યાસોમાં ખાસ જોવા મળે છે. જેમાં ગરાસિયા (૭૯), કોલચા (૭૯) કાથોડી (૭૭) પઢાર (૮૧) સીદી (૮૧). આદિવાસી ઉપરાંત પરિવર્તન પામતા ગુજરાતના ગામોના અહેવાલોમાં પણ જાતિપંચોની કેટલીક વિગતો અભ્યાસીને મળી રહે છે. આ ઉપરાંત ગુજરાતના આદિવાસીઓ ઉપરના પહેલાના લખાણોમાં ડૉ. ટી.બી.નાયક, શ્રી પી.જી. શાહ, ડૉ. વ્યાસ, શ્રી પી.સી. દવે વગેરેના લખાણોમાં જાતિપંચોના સ્વરુપોની ચર્ચાઓ કેટલેક ઠેકાણે જોવા મળે છે.

મહત્ત્વના વિષય પર કેટલો ઓછો પ્રકાશ પડેલ છે તેની ઉપર ચર્ચા થઇ જો ખરેખર ગંભીરતાપૂર્વક 'જાતિપંચો' વિશે વિચારીએ તો તે આદિવાસી સમાજના વિકાસની કડી બની શકે તેમ છે. એક ઉકેલના એ નિષ્પન્ન થાય છે કે જો તેના જ સમાજના સભ્યો (જાતિપંચના સભ્યો) દ્વારા વિકાસની વાત જાય તો તેમના મનમાં તુરત ઉતરી જાય છે. અને તેમાં વિકાસયોજનાઓને જાતિપંચના માળખા સાથે વણી લઇ તેમના દ્વારા તેનો પ્રચાર અને પ્રસાર કરવામાં આવે તો તેના ધાર્યા પરિણામો આવી શકે. કારણ કે જાતિપંચો સમાજના પરિવર્તનો સાથે પગ મીલાવી પોતાની સમાજ વ્યવસ્થાને ટકાવી રાખવા ચોકકસ પ્રકારના સમાજને લક્ષમાં રાખીને ફેરફારો કરતા હોય છે. અને આ ફેરફારોનો કોઇ સભ્ય વિરોધ કરતો નથી. સહર્ષ સ્વીકારી લે છે. અને તે નવા નીતિનિયમોને પરંપરાનું સ્વરુપ મળી જાય છે. તે જ રીતે વિકાસના માળખાને જાતિપંચના માળખા સાથે જોડવામાં આવે તો આજે વિકાસ કાર્યમાં જે અવરોધો આવે છે તે અવરોધો નાબૂદ થઇ શકે . દા.ત. ધીરાણ દ્વારા લીધેલા પૈસા સરકાર ભાગ્યે જ પરત મેળવી શકે છે. પણ સગા-સંબંધીઓના, શાહુકારના કે અંદરોઅંદરના પૈસા ચોકકસ સમયે પરત થઇ જાય છે. જો ધીરાણ વ્યવસ્થામાં જાતિપંચો દ્વારા અમલ થાય અને પૈસા પરત આપવાની

જવાબદારી સોંપાય તો તે પૈસા પાછા મેળવી શકાય. આ રીતે અનેક ડાર્યા એવા છે કે લોકો વિકાસને નામે સરકારને બનાવી આંકડાકીય અને કેટલાક આગેવાનોની ભાગીદારીમાં આણુ અનૌપચારિક તંત્ર ઊભું થઈ શોષણ કરે છે તે અટકે. અને જરૂરીયાત વાળા વ્યક્તિને જ તેના લાભ મળે. આ રીતે અનેક ડાર્યા દ્વારા વિકાસની સમાજ વ્યવસ્થાનો ભાગ બની જાય તો તે દ્વારા સાચી દિશામાં વિકાસ કરી શકાય અને સરકારને આટલું મોટું વહિવટીતંત્ર ઊભું ન કરવું પડે. જોકે તેના કેટલાક ભયસ્થાનો પણ છે, પરંતુ અત્યારે જે રીતે વિકાસના કાર્યો થાય છે તેના કરતા વધુ કાર્યદક્ષ રીતે થઈ શકે. ક્રિયાત્મક સંશોધનથી આકલ્પનાને વધુ ચકાસવી જોઈએ.

પંચાયતી રાજ્યમાં ગામમાં પંચાયત હોય છે પણ તેના કરતા તે જ ગામમાં જાતિપંચોનું પ્રભુત્વ વધારે હોય છે. અને પરંપરાગત જાતિપંચના સભ્યો નિયંત્રણ પંચાયત કરતા વધારે સારી રીતે કરે છે. પંચાયત દ્વારા તો લોકો પૈસા અને ભય બતાવી ચુંટાઇ આવે છે. જેને પરિણામે અનેક સંઘર્ષો થવા માંડ્યા છે. આજે નાના-માં નાના આદિવાસી ગામોને આ પંચાયતની ચુંટણીઓએ વેરવિખેર કરી નાખ્યા છે. જ્યારે હજારો વર્ષોની પરંપરાગત પંચાયતના સભ્યો નિમાતા તેમાં કોઇ દિવસ ક્યારેય સંઘર્ષો થયા નથી. સમાજને વિભાજીતકરતી, અશાંતિમાં ધકેલતી વ્યવસ્થા સારી કે સામાજિક સંગઠન ટકાવી શાંતિપૂર્ણ સમાજના સભ્યને સમજી ન્યાયી રીતે તેની કોઇપણ પ્રકારની સમસ્યાઓનો ઉકેલ કરતી અનૌપચારિક પધ્ધતિ સારી. આના અંકમ અભ્યાસ થવો જોઈએ.

આ બધાના નિષ્કર્ષ રુપે એટલું જ કહી શકાય કે જાતિપંચોના સ્વરુપનો, તેના કાર્યોનો, તેમાં આવેલ પરિવર્તનોનો વિકાસમાં કેટલા અંશે અને કેવી રીતે તે સહભાગી બની શકે તેના, પંચાયતી રાજ્ય દ્વારા ચાલતી પંચાયતો અને જાતિપંચોના તુલનાત્મક અભ્યાસો કરવામાં આવે તો આ દિશામાં વધુ કંઇક જાણી શકાય. આજના સત્તાના બદલતા સ્વરુપોના તબકકે આવા સંશોધનો ઘણા ઉપયોગી નિવડે તેમ દેખાય છે.

આદિવાસી સંશોધન તાલીમ કેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૯

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન વિશે પરિસંવાદ

આદિવાસીઓના શોષણવિષયક અભ્યાસો

- ડૉ.સિધ્ધરાજ સોલંકી

આદિવાસીઓ સ્વાભાવિક રીતે જ અનેકવિધ રીતે શોષણનો ભોગ બનતા હોય છે. આદિવાસી વિસ્તારોમાં સંસ્કૃતિક સંપર્કના વધતા પ્રમાણની સાથે, વિકાસ અને પ્રગતિના નામે કેટલીકવાર આદિવાસી વિસ્તારમાં અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓના કેટલીકવાર ધમધમાટ વધારાની સાથે, સ્વાભાવિક રીતે જ આવા શોષણના પ્રકાર અને પ્રમાણમાં પણ નોંધપાત્ર વધારો થતો હોય છે. આ નોંધનો હેતુ ગુજરાતના આદિવાસીઓના શોષણ વિષયક અભ્યાસોની આવશ્યકતા અને તેના વિવિધક્ષેત્રો તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરવાનો છે.

જેમ્સ બ્રેમન (૧૯૭૪) ના અભ્યાસને બાદ કરતાં શોષણને જ કેન્દ્રસ્થાને રાખીને ગુજરાતના આદિવાસીઓમાં થયા હોય એવા કોઇ સઘન ક્ષેત્રકાર્યાધારિત નોંધપાત્ર કક્ષાના અભ્યાસ જાણમાં નથી.આવા અભ્યાસો શોષણનું વિષયવસ્તુ સમજવામાં, તેના અસરકારક ઉપાયો કરવામાં અને તેમાંથી અંશત: પણ જે તે જાતિને મુકત કરવાની યા બચાવવાની દિશામાં પ્રમાણિક પ્રયાસ કરવા માગનારને દિશા સંકેત કરવામાં થોડાક પણ તે સહાયભૂત થઇ શકે. આદિવાસીઓના શોષણના અભ્યાસ માટે આવા અનેકવિધ ક્ષેત્રો છે. તેમાંથી કેટલાકનો સંક્ષેપમાં અહીં નિર્દેશ કર્યો છે.

(અ) આદિવાસીઓના આર્થિક શોષણ વિષયક અભ્યાસો:

(૧) આદિવાસી અર્થવ્યવસ્થામાં શાહુકારનું સ્થાન, તેના બદલાયેલા સ્વરુપો, અને તેના દ્વારા થતા આદિવાસીઓના શોષણને આવરી લેતા અભ્યાસો.

(૨) આદિવાસીઓની પરંપરાગત જમીન વિષયક અર્થ વ્યવસ્થા, તેનો બદલાયેલો સ્વરુપો, અને તેના આધારે થના શોષણ વિષયક અભ્યાસો.

(૩) આદિવાસીઓની જમીન વિષયક વિવિધ કાનૂનો, તેમો રહેલી આદિવાસીઓના હિત વિરુધ્ધની કેટલીક છટકબારીઓ અને તેના નિવારણના ચોકકસ ઉપાયો સૂચવતા અભ્યાસો.

(૪) આદિવાસીઓના આર્થિક વિકાસના વિવિધ કાર્યક્રમો, તેના માટે કરવામાં આવતી નાણાંકીય ફાળવણી, અને ખરેખર આદિવાસીઓના હાથમાં જતી રકમ વચ્ચેનું અંતર સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(૫) આદિવાસીઓના વિવિધ ક્ષેત્રોમાંના અપૂરતા પ્રમાણના સ્વરુપ, પ્રકાર, નિયમોમાંની ક્ષતિઓ, અને ઉપાયોને સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(૬) આદિવાસી વિસ્તારમાંના સરકારી તંત્ર, વિવિધ સામાજિક કલ્યાણ વિષયક સંસ્થાઓ, નેતાગીરી, વિકાસ વિષયક એજન્સીઓ વગેરે મારફતે પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ રીતે થના શોષણો , તેમજ તેને કામવાના વાસ્તવિક હકીકતલક્ષી ઉપાયોનો નિર્દેશ કરતા અભ્યાસો.

(૭) આદિવાસી વિસ્તારની વિપુલ વનસંપત્તિના વિનાશને તેના વાસ્તવિક રીતે રાષ્ટ્રના અને આદિવાસીઓના હિતમાં વિકાસને સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(૮) આદિવાસી વિસ્તારનાં થના ઔધોગિકરણને પરીણામે ઉભી થતી અનેકવિધ શોષણને આવરતા અભ્યાસો.

(૯) આદિવાસી વિસ્તારમાં બંધાતા બંધોને કારણે, અને તેના પુર્નવસવાટના કાર્યક્રમોમાં થના શોષણના અભ્યાસો.

(૧૦) આદિવાસીઓ માટે વિવિધ યોજનાઓ દીઠ થતી નાણાંકીય ફાળવણી, તેમાંથી ખરેખર તેમના જ વિકાસ માટે વાસ્તવમાં ખર્ચાતી રકમ, યોજનાના

અંતે તેમાંથી વણવપરાઇ રહી જતી રકમ તેના વાસ્તવિક કારણો વગેરેનો ઘટસ્ફોટ કરતા અભ્યાસો.

(બ) ભાષાવિષયક :

આદિવાસીઓની પરંપરાગત બોલીઓ, તેના તરફના જે તે વિસ્તારની સામાજિક સેવા સંસ્થાઓનો, સરકારનો, અને નેતાગીરીનો અભિગમ, આદિવાસી શિક્ષણમાંના તેના સ્થાન અંગેનો નીતિ અને પ્રત્યક્ષ વ્યવહાર વગેરેને સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(ક) કાનૂનવિષયક :

વિવિધ ધારાઓ, સરકારી નીતિઓને લીધે થના આદિવાસીઓના શોષણને આવરતા અભ્યાસો.

(ડ) સાંસ્કૃતિક સંપર્ક વિષયક :

આદિવાસીઓના સાંસ્કૃતિક સંપર્ક, જાતના અનેકવિધ શોષણના સ્વરુપ વગેરેને સ્પષ્ટ કરતા અને તેમાંથી જે તે સમાજને બચાવવાના અસરકારક ઉપાયો સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

આદિવાસીઓની પરંપરાગત સંસ્કૃતના હકારાત્મક તત્ત્વો માટે હીનભાવ કેળવતા વલણોને સ્પષ્ટ કરતા અને તેના નિવારણના પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમાં અમલી બનાવી શકાય તેવા વાસ્તવિક ઉપાયો સૂચવતા અભ્યાસો.

મસ્વી મુ. ઇ.
સંશોધન અધિકારી.

અંગોઠી

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન

તારીખ: ૨૩, ૨૪ સપ્ટેમ્બર ૧ ૯ ૮ ૧

આદિવાસી સંશોધન(આર્થિક) કેટલાક ક્ષેત્રો.

ગ ગુજરાતમાં ૧૯૭૧ની વસતિ ગણતરી પ્રમાણે આદિવાસીઓની વસતિ ૩૭ લાખની છે, જે રાજ્યની કુલ વસતિના ૧૪ ટકા જેટલી થાય છે. ગુજરાતમાં કુલ ૨૯ આદિવાસી જાતિઓ આવેલી છે. જે ભિન્ન ભિન્ન આર્થિક સ્તર પર જીવન વ્યતિત કરે છે. કેટલીક આદિવાસી જાતિઓ બિનઆદિવાસી સમાજની સરખામણીએ આર્થિક રીતે પછાત છે. જ્યારે કેટલીક આદિવાસી જાતિના લોકો આદિવાસી વસતિના કેટલાક સમુહોનાં આગળ નીકળી ગયા છે. અને તેમને યોજનાઓનો સંપૂર્ણ લાભ લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ભિન્ન ભિન્ન આદિવાસી જાતિઓની આર્થિક સમસ્યા જુદી જુદી છે. તદઉપરાંત જુદા જુદા પ્રદેશમાં વસતાં આદિવાસીઓની સ્થિતિ પણ ભૌગોલિક તેમજ ઇકોલોજીને કારણે જુદી જુદી જોવા મળે છે. કેટલાક સમૂહના લોકો ડુંગરાળમાં વસે છે. અને કેટલાક મેદાનોમાં અને ફળદ્રુપ વિસ્તારોમાં વસે છે. આમ જુદા જુદા વિસ્તારમાં વસતા આદિવાસીઓની આર્થિક સ્થિતિ જુદી જોવા મળે છે. ગુજરાતમાં હજુ પણ કેટલીક એવી આદિવાસી જાતિઓ છે જેમ કે કાથોડી, કોલધા, સીદી, પઢાર, કોલચા, બાવચા, પોમલા વગેરે અલ્પ આર્થિક જીવન (પ્રીમીટીવ) વ્યતિત કરે છે. આ બધી જાતિના લોકોને વર્ષના અર્ધા ભાગના દિવસો ભૂખમરાનો સામનો કરવો પડે છે.

રાજ્યમાં ગુજરાતના આદિવાસીઓના આર્થિક પાસાંને લક્ષમાં રાખીને કેટલાક અભ્યાસો જુદી જુદી શૈક્ષણીક અને સંશોધન સંસ્થાઓ

ધ્વારા કરવામાં આવ્યા છે. મુખ્યતો ગુજરાત વિદ્યાપીઠ સંચાલિત આદિવાસી સંશોધન અને તાલિમ કેન્દ્રએ અને ગુજરાત રાજયના અર્થ-શાસ્ત્ર અને આંકડા બ્યુરો ધ્વારા થયા છે. આ સિવાય ગુજરાત વિદ્યાપીઠના સમાજ માનવ શાસ્ત્ર વિભાગના વિદ્યાર્થીઓ ધ્વારા કેટલાક અભ્યાસો થયા છે. ગુજરાત રાજયના અર્થશાસ્ત્રના આંકડા બ્યુરો મારફતે મુખ્યત્વે આદિવાસી વિસ્તારમાં બેન્ચમાર્ક સર્વે હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. આ સિવાય છેલ્લા દાયકામાં કેટલીક સંશોધન સંસ્થાઓએ આદિવાસી વિસ્તારનો અને તેમના પ્રશ્નોનો વૈજ્ઞાનિક ઢબે અભ્યાસ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જેમ કે ઇન્ડીયન ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ મેનેજમેન્ટ ધ્વારા ધરમપુર તાલુકાની બેકારી પંચમહાલમાં ગરીબાઇ અને બેરોજગારી એ વિષય પર સંશોધન અભ્યાસ થયા છે.

આમ છતાં કેટલાંક વણખેડાયેલા ક્ષેત્રોમાં સંશોધન હાથ ધરવાની જરૂર છે, આદિવાસીઓનો મુખ્ય ધંધો ખેતી છે. અને તેઓ મોટા ભાગની આવક ખેતીમાંથી મેળવતા હોય છે. પરંતુ આદિવાસીઓની પાસે જમીનનું પ્રમાણ ઓછું છે. સાથો સાથ તેમની જમીન ખાડા, ટેકરાવાળી અને બિન-ફળદ્રુપ હોવાથી ખેતીમાંથી સારી આવક મેળવી શકાતી નથી. છેલ્લા કેટલાંક વર્ષોથી આદિવાસીઓ સુધરેલ બિયારણ, ખાતરનો ઉપયોગ કરતા થયા છે. છેલ્લા ચાર, પાંચ વર્ષમાં આદિવાસી વિસ્તારમાં જુદા જુદા પાકો માટેના કીટ્રસ ( ) વાપરવાનું પ્રમાણ વધ્યું છે. કીટ્રસ વાપરવાને લીધે તેમની ઉત્પાદકતા વધી કે કેમ તે જાણવા દરેક પ્રોજેકટ વિસ્તારમાં અભ્યાસ હાથ ધરવો જોઇએ. કેટલાક વિસ્તારના આદિવાસીઓ હજુ સુધરેલું બિયારણ અને ખાતર વાપરતા નથી તે પાછળ કયાં કારણો રહેલા છે. આમ માનવ શાસ્ત્રીઓએ અને

ના કારણોની તપાસ કરી જાતિ ઘડનારાઓ તેમના

વિકાસના કાર્યમાં કયાં પ્રકારની રૂકાવટો આવે છે તે બતાવવી જોઇએ.

આદિવાસી જાતિઓમાં (વિસ્તારોમાં) સિંચાઇનું પ્રમાણ અન્ય વિસ્તારો કરતાં ઘણું જ ઓછું છે. આદિવાસી વિસ્તારમાં નાની અને લઘુ સિંચાઇની શકયતાઓ છે કે કેમ તે અંગે પણ વિસ્તારપૂર્વક અભ્યાસ હાથ ધરવો જોઇએ.

કેન્દ્ર સરકાર તરફથી રાષ્ટ્રીકૃત બેંકો ધ્વારા વ્યાજ રાહત યોજના હેઠળ ૪ ટકાના દરે આદિવાસી ઇસમને જેની કુલ વાર્ષિક આવક રૂ. ૨૦૦૦/- હોય તેને લોન આપવામાં આવે છે. કેન્દ્ર સરકારે આ વ્યાજ રાહત યોજનાનો અમલ રાજયમાં આવેલ આદિજાતિ વિકાસ કોરપોરેશન મારફતે કરવાનું નકકી કરેલ છે. ગુજરાત આદિજાતિ વિકાસ કોરપોરેશન તરફથી હાલના તબકકે દૂધાળાં ઢોર, મરઘાં ઉછેર મત્સ્ય ઉદ્યોગ, બળદ, પાડા, બળદગાડાં, સિંચાઇ તથા ખેતીવાડીનો વિકાસ તથા તેની સાથે સંકળાયેલ અન્ય હેતુઓ માટે આ યોજના હેઠળ લોન આપવામાં આવે છે. આ યોજના હેઠળ જુદી જુદી યોજના માટે આપવામાં આવેલ લોન અંગેનો મૂલ્યાંકન અભ્યાસ દરેક પ્રોજેકટ વિસ્તારમાં હાથ ધરવો જોઇએ. જેથી તેની સફળતા અને નિસફળતા અંગે જાણી શકાય અને ખરેખર આ યોજનાનો લાભ જેને મળવો જોઇએ તેને મળ્યો છે કે કેમ તે પણ જાણી શકાશે. ગુજરાતના આદિવાસી વિસ્તારોમાં જંગલ મંડળીઓનું પ્રમાણ પણ સારા એવા પ્રમાણમાં છે. આદિવાસીનું આર્થિક સ્તર ઉંચું લાવવામાં જંગલ મંડળીઓનો શો ફાળો છે. તેમજ તેમની કામગીરી કેવી છે તે જાણવા માટે જંગલ મંડળીઓનો એક વિગતવાર અભ્યાસ હાથ ધરવો જોઇએ.

આ સિવાય આદિવાસી વિસ્તારમાં તાજેતરમાં અને મંડળીઓની શરૂઆત થઇ ચુકી છે. આ મંડળીઓની કામગીરીનો

મૂલ્યાંકનનો વ્યવસ્થિત અભ્યાસ હાથ ધરવો જોઇએ. જેથી પહેલાં જે ધિરાણ સહકારી મંડળીઓ કામ કરતી હતી તેની સરખામણીએ આ પ્રકારની મંડળીઓને લીધે આદિવાસીઓને શો ફાયદો પહોચ્યો તે જાણી શકાશે.

રાજ્યમાં જમીન સુધારણાનો તેમજ અનુસૂચિત વિસ્તારમાં ૭૩(અ) નો કાયદો હોવા છતાં આદિવાસીઓની જમીન એક યા બીજા પ્રકારે બિન આદિવાસીઓના કબજામાં ચાલી ગઇ છે. આમ આદિવાસી વિસ્તારમાં આજે પણ મોટા પ્રમાણમાં જમીન ફેરબદલીનું પ્રમાણ જોવા મળે છે. આ માટે દરેક વિસ્તારમાં જમીન ફેરબદલીનું પ્રમાણ કેટલું છે. અને કંઇ પધ્ધતિઓ થઇ રહયું છે તેનો વિગતવાર અભ્યાસ હાથ ધરવો જોઇએ. આદિવાસી કેન્દ્ર ધ્વારા આ અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ તેમાં અમુક વિસ્તારને જ આવરી લેવામાં આવ્યો હતો.

આ સિવાય આદિવાસી જાતિઓમાં કેટલીક જાતિઓ આર્થિક રીતે ઘણી જ પછાત છે. તેમની અર્થ વ્યવસ્તાનો વિગત વાર અભ્યાસ હાથ ધરવો જોઇએ આદિવાસી કેન્દ્રે કેટલાક આવા સમુહનો અભ્યાસ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ખાસ કરીને કચ્છમાં વસતી આદિવાસી જાતિઓ પર ખાસ કામ થયું નથી. કચ્છમાં વસતિ પારધી, કોળી, ભીલ અને વાઘરી જાતિનો અર્થ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ.

જે રીતે ઇન્ડીયન ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ મેનેજમેન્ટ ધરમપુર તાલુકાની ગરીબાઇ પર વિગતવાર અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો એજ રીતે એવા બીજા કેટલાક આદિવાસી પછાત તાલુકાનો અભ્યાસ હાથ પર લેવાવો જોઇએ. જેથી આખા પ્રદેશની આર્થિક પરિસ્થિતિનો ખ્યાલ મેળવી શકાય. અને એ રીતે યોજનાનો અમલ થઇ શકે.

આદિવાસીઓના જીવનમાં અઠવાડિક બજારોનું મહત્વ પણ ઘણું છે. હજુ પણ કેટલાક આદિવાસી વિસ્તારમાં આદિવાસીઓ

સાટા પધ્ધતિ ધ્વારા પોતાની જીવન જરૂરીયાતની વસ્તુઓ મેળવે છે. જુદા જુદા આદિવાસી વિસ્તારમાં ભરાતા આદિવાસી હાટોનો અભ્યાસ હાથ ધરવાથી આવા પ્રકારનો અભ્યાસ આર્થિક સમાજ માનવ શાસ્ત્ર ને તેમજ નીતિ ઘડનારાઓને આદિવાસી વિસ્તારમાં બજારની વ્યવસ્થા ઉભી કરવામાં સહાયભૂત થશે. આદિવાસીઓના જીવનમાં બજાર અર્થ વ્યવસ્થાની શું અસર થઇ છે તે પણ જાણી શકાશે.

છેલ્લા કેટલાક વર્ષોમાં આદિવાસી વિસ્તારમાં ઉદ્યોગોનું પ્રમાણ વધતું જાય છે. અને ઘણાં વિસ્તારમાંથી આદિવાસીઓ મજુરી માટે સ્થળાંતર કરતા હોય છે. આને લીધે તેમના જીવન પર ઔદ્યોગિકરણ, શહેરીકરણ, આધુનિકરણની અસર પડી છે. આનો વિગતવાર અભ્યાસ હાથ પર લેવો જોઇએ. કેન્દ્ર ધ્વારા "અતુલ" લીધે અને "વાપી, જી. આઇ. ડી. સી ઔદ્યોગિક સંકુલને" કારણો આદિવાસીઓના જીવન પર કેવી અસર પડી તેનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો છે.

ગુજરાત રાજ્યમાં કેટલીક મોટી સિંચાઇ યોજનાઓને કારણે આદિવાસીઓના ઘણાં ગામો ડુબમાં ગયા છે. તેમની જમીન જતી રહી છે. તેમની જમીન જતી રહી છે. આને લીધે તેમના પુનઃવસવાટના પ્રશ્નો પણ ઉભા થયા છે. નર્મદા પ્રોજેકટને કારણે પણ ઘણાં આદિવાસીઓને અસર થવાનો સંભવ છે. આ બધાને વિગતવાર અભ્યાસ સત્વરે હાથ ધરવો જોઇએ. અને જેથી જાનિ ઘડનારાઓને આવા અભ્યાસમાંથી માર્ગદર્શન મળી શકે.

આ સિવાય અનેક આર્થિક પાસાઓનો ઉમેરો કરી શકાય કે જેનો અભ્યાસ થયો નથી. તેનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ.

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન ઉપરની સંગોષ્ઠી

૨૩, ૨૪, સપ્ટેમ્બર-૧૯૮૧

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ-૩૮૦૦૧૪

ઝાલોદના ભીલોમાં સગાઇ વ્યવસ્થા

અરવિંદ ભટ્ટ
સમાજ માનવશાસ્ત્ર વિભાગ,
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ.

(૧) ગુજરાતમાં સગાઇ વ્યવસ્થામા અભ્યાસની ઉપયોગીતા

માનવશાસ્ત્રનું અડધા ઉપરનું સાહિત્ય સગાઇ વ્યવસ્થા પરનું છે, અને તેનું સૈધ્ધાંતિક માળખું બાંધવામાં આ પ્રકારના અભ્યાસો ઘણા ઉપયોગી થયા છે. આધુનિક માનવશાસ્ત્રમાં આજે પણ સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસો ઘણી બધી રીતે મહત્વના રહયા છે.

(૧) માનવવર્તન અંગેના સિધ્ધાંતોની પ્રકાસણી સગપણ સંબોધના પૃથ્થકકરણને આધારે થઇ છે.

(૨) ચુમુક ખાસ સગાઇ સંબંધો ઐતિહાસિક પુર્નઅનુસંધાન માટે ઉપયોગી બને છે.

(૩) સગાઇ વ્યવસ્થાનું જ્ઞાન માનવશાસ્ત્રીય ક્ષેત્રકાર્ય કરનારને માટે અત્યંત મૂલ્યવાન છે.

આ રીતે જોઇએ તો સગાઇ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ માનવ-શાસ્ત્રમાં હાર્દસમો છે.

ઇ.સ. ૧૯૦૦ પહેલાના માનવશાસ્ત્રીઓ પર ઉત્ક્રાંતિવાદ અને તે પછી ઐતિહાસિક પધ્ધતિની ઘેરી અસર તળે રહયા હતા. પરિણામે સગપણની પરિભાષાઓ ભેગી થઇ પણ સગાઇ વ્યવસ્થા કે તેની સંરચનાને સ્પષ્ટ કરવાનું ખાસ બન્યું ન હતું. એ પછી થી કેટલાક માનવશાસ્ત્રીઓ જેમાં એ. એલ. કેબર, રોબર્ટ લોવી એ, મહદ્‌અંશે માનવ વર્તનના વિસ્તારો વચ્ચે સહસંબંધ જોડવાનો પ્રયત્ન કર્યો. રોલ ટેક્ષે સગાઇ સંબંધોનું વ્યવસ્થિત વૈજ્ઞાનિક પૃથક્કરણ અને સૈધ્ધાંતિક ધાટ આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો. ૧૯૨૦ માં મેલિનોવોસ્કી, રેડક્લીફબ્રાઉનના પ્રયત્નોને પરિણામે સગાઇ વ્યવસ્થાની ક્રિયાવાદી સૈધ્ધાંતિક ભૂમિકાને સ્પષ્ટ કરવામાં આવી. તે પછી સગાઇ

..૨...

વ્યવસ્થાને **એક** " વ્યવસ્થા તંત્ર " તરીકે સ્વીકારી અનેક અભ્યાસીઓ તેવા અભ્યાસો માટે આકર્ષાયા.

આજે માનવશાસ્ત્રના ચાલુ અભ્યાસ પ્રવાહોમાં સગાલ વ્યવસ્થા વિષેના અભ્યાસો તેના સૈધ્ધાંતિક સ્થાનને કારણે પ્રથમ સ્થાન ધરાવે છે. ગીબ્સ : ૧૯૬૪ : જણાવે છે કે તેનો સિધ્ધાંત થેટીક સેન્ટર અને " સગપણ કેન્દ્રી " છે. મરડોક : ૧૯૪૯ : ભૌતિક વિજ્ઞાનની જેમ ઘણા ગૃહિત સિધ્ધાંતો તરીકે પ્રમેયો આપ્યા છે. જે ધ્વારા તે અંગેના નિયમોની આગાહી કરી શકાય છે. સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસોએ ક્રિયાવાદી સિધ્ધાંતોને સમજવામાં મૂલ્યવાન ફાળો આપ્યો છે. તેના ઉપયોગ ધ્વારા સંસ્કૃતિનાં પાસાં પરસ્પર કેવી રીતે આંતર ગૂંફિત અને આંતર સંબંધિત છે તે દર્શાવી શકાય છે.

એકગોત્રીય સિધ્ધાંતોના અભ્યાસ માટે સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસો આજે વધુ ઉપયોગી બન્યા છે. ગુડનગોડ : ૧૯૫૧ : અને લોન્ગબરી : ૧૯૫૬ : એ " ધટકલક્ષી " પૃથક્કરણની નવી પધ્ધતિ વિકસાવી છે તથા વોલેક્ષી અને એટકીન્સ : ૧૯૬૦, ૬૨ : તેમાંથી કેટલાક નવા અભ્યાસો વિકસાવ્યા છે. આ ઉપરાંત સ્ટ્રકચરલ લિંગ્વીસ્ટીકમાં સિમેન્ટીક્સના અભ્યાસોમાં સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસોનું ઘણુ મોટું મુલ્ય આજે વિકસેલું દેખાય છે.

આપ માનવશાસ્ત્રના વિવિધ ક્ષેત્રે સૈધ્ધાંતિક સ્તરને ઉંચુ લાવવા તથા સંશોધકને ક્ષેત્રકાર્યમાં વધુ સજજતા અર્પવવામાં સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસોની અત્યંગ ઉપયોગીતા રહેલી છે. ભારતમાં સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસો અમુક ક્ષેત્રમાં વિકસ્યા છે. પણ ગુજરાતમાં આ પ્રકારના અભ્યાસો અને તેનું પ્રમાણ નહીંવત છે. ગિયર્સન : ૧૯૦૧ : ધ્વારા ભીલી ભાષાના અભ્યાસમાં, ચૈન્યોવન : ૧૯૦૧ : ના મુંબઇ રાજ્યના પ્રજાતિય નોંધોમાં છુટી છવાઇ વિગતો મળે છે. આ પછી મોનોગ્રાફ પ્રકારના અભ્યાસોમાં ડો. ટી.બી. નાયક : ૧૯૫૬ : ની રાજપીપળાના ભીલોનો અભ્યાસ, પી.સી. દવેનો : ૧૯૬૦ : ગરાસિયા નો અભ્યાસ છે જેમાં સગાઇ વ્યવસ્થાનો કોઇ વ્યવસ્થિત અભ્યાસ નથી પણ

સગપણ પરિભાષાની રજુઆત કરવાનો પ્રયત્ન છે તથા કુટુંબ અને રિવાજ નોંધમાં સગપણ સંબંધોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. વાય. વી. એસ. નાથે : ૧૯૬૦ : કરેલા રતનમહાલના ભીલોના અભ્યાસમાં સગાઇ વ્યવસ્થાને કેન્દ્રસ્થાને રાખીને અભ્યાસ કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે. સગપણ સંબંધો ઉપરાંત વિવિધ સગાંઓની સામાજિક ધાર્મિક પ્રસંગોએ દેખાતી વિવિધ ભૂમિકાઓ, પિતૃવંશ, પિતૃપૂજા વગેરે કેટલાંક વિવિધ પાસાંઓની ચર્ચા કરી છે. ડો. હર્ષદ ત્રિવેદી : ૧૯૬૧ : નો સૌરાષ્ટ્રની મેર જ્ઞાતિનો અભ્યાસ આ ક્ષેત્રમાં મહત્વનો ગણાવી શકાય, જેમાં મેર જ્ઞાતિનાં વંશ, કુટુંબ કુલસંગઠન અને સગપણ સંબંધો તથા વિવિધ ભૂમિકાઓની ચર્ચા કરવામાં આવી છે. ડેવિડ કોપોક : ૧૯૬૨ : નો "કણબી પાટીદાર " નો બેડા જીલ્લાના પાટીદારોનો સગાઇ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ છે. જેમાં કુટુંબ, સગઇ જુથો તથા લગ્ન વગેરેની ચર્ચા ધ્વારા સગાઇ વ્યવસ્થાની ગૂંથણી અને તેની વિશિષ્ટતાઓને ચર્ચા કરવામાં આવી છે. ડો. આશા સોલંકી : ૧૯૭૩ : અપ્રગટ પીએચડી. નિબંધ સૌરાષ્ટ્રમાં અલેચ, બરડા અને ગીરના રબારીઓમાં વિવિધ ગોત્રજૂથો, વંશ, કુટુંબની વિસ્તૃત ચર્ચા ઉપરાંત ફોર્મ્સના વિકાસ ક્રમનો ખ્યાલ અપનાવી તેમના સગાઇ સંબંધો અને વ્યવસ્થાને સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ડો. સિધ્ધરાજ સોલંકી : ૧૯૭૫ અપ્રગટ પી.એચ.ડી. નિબંધ : એ પોતાની સાબરકાંઠાની ગરાસિયા જ્ઞતિના સગાઇ વ્યવસ્થાનો અભ્યાસ કર્યો છે. જેમાં સગાઇ સંબંધો અને પરિભાષા ઉપરાંત ઘટકલક્ષી પૃથક્કરણની પધ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો છે. ઉપરાંત ભાષાકીય સંબોધનોમાં વાતાવરણની વિવિધ અસર હેઠળ કેવાં પરિવર્તનો આવી રહયાં છે. તેને લોકસાહિત્યને ધ્યાનમાં લઇને તપાસવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. લેખકનો સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસોને યુનિવર્સિટી કક્ષાએ કોઇ વિશેષ મહત્વ અપાયેલું નથી. વડોદરા યુનિવર્સિટી ધ્વારા અગાઉ દર્શાવ્યા તેવા બે અભ્યાસો અને ગુજરાત યુનિવર્સિટી ધ્વારા બે અભ્યાસો થયા છે. પણ અભ્યાસક્રમોમાં ક્યાંય વિશેષ આગવું સ્થાન અપાયેલું નથી. આ રીતે જોઇએ તો ગુજરાતમાં સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસોનું વિષે કશું જ ધ્યાન અપાયું નથી તેમ કહેવું જોઇએ વિવિધ સંશોધન

સંસ્થાઓ, યુનિવર્સિટિઓ દ્વારા સમાજશાસ્ત્રીય કે માનવશાસ્ત્રીય અભ્યાસો થાય છે તેમાં મહદંશે સમસ્યા મુલક કે પરિવર્તનને લગતા અભ્યાસો તરફનો ઝોક વધુ છે. પણ સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસો કોઇ પણ સમુદાયના અભ્યાસોના મૂળભૂત રચના તંત્રની સમજણ અને પૃથ્થકકરણ આપનારા હોઇ અભ્યાસોની દ્રષ્ટિએ તે પાયાના ચાને અગ્રીમતાનું સ્થાન પામનારા હોવા જોઇએ. આજે જોવા મળતી વિવિધ જૂથ રચનાઓ જેવી કે રાજકીય જૂથો આર્થિક જૂથો, વ્યવસાયીક જુથો દરજ્જા જૂથો વગેરેની રચના અને ક્રિયાને સમજવામાં સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસો અત્યંત ઉપયોગી થાય તેમ છે. ગુજરાત ઘણી જ્ઞાતિ, જાતિ અને સાંપ્રદાયક જૂથો અને રચનાઓથી ભરેલા છે તથા તેમાં સાંસ્કૃતિક વૈવિધ્ય ઘણુ છે. આ સ્થિતિમાં સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસો પાયાની સમજ આપનારા અને અધ્યાયનની નવી દિશા ખોલનારા પણ બની શકે તેમ લાગે છે.

!૨!

સગાઇ વ્યવસ્થાના અભ્યાસોની ગુજરાતમાં આવશ્યકતા અને મહત્વની ચર્ચા કર્યા પછી ગુજરાતની આદિવાસી જાતિઓમાંથી ભીલજાતિમાં કરેલા આવા એક પ્રયત્નમાંથી અહીં સગાઇ વ્યવસ્થાનાં સંદર્ભમાં ગાલોદના ભીલોની સગાઇ વ્યવસ્થાને સમજવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે.

૧૯૭૧ ની વસ્તી ગણતરી અનુસાર ગાલોદ વિસ્તારમાં ૧,૩૪,૦૩૨ જેટલી ભીલ વસ્તી છે. સમગ્ર પંચમહાલ જિલ્લાની ચોથા ભાગની વસ્તી જેટલી છે. આ વિસ્તારના ભીલોમાં કોઇ પેટાજાતિ જુથો જોવા મળતાં નથી. તેઓ વિકસિત ગ્રામ વ્યવસ્થા ધરાવે છે અને પિતૃવંશીય, બર્હિલગ્ન કુળોમાં વહેંચાયેલા છે. તેમનું વંશ અને ગોત્ર સંગઠન ઘણું મજબુત છે. તેઓમાં વિવિધ જોવાં ૬૬ જેટલાં ગોત્રો જોવા મળે છે. આર્થિક સામાજિક, ધાર્મિક , પ્રસંગોએ તથા આફત, બિમારી કે મુશ્કેલીવાળા પ્રસંગોએ એક બીજાને ઉપયોગી થવાની તીવ્ર લાગણી ધરાવે છે. વિવિધ લોહીનાં અને લગ્નસગાં વિવિ પ્રસંગોએ રૂપષ્ટ સામાજિક ભૂમિકા ધરાવે છે.

સગપણ પરિભાષા :

પ્રો. મરડોકના બતાવ્યા અનુસાર સગપણસંબંધોનું તાત્વીક દ્રષ્ટિએ ત્રણ રીતે વર્ગીકરણ થઇ શકે છે. !અ! સગપણ પરિભાષાનું શબ્દાર્થશાસ્ત્ર !બ! ભાષાકીય દ્રષ્ટિએ સગાઇસંબંધોની શબ્દરચનાનું સ્વરૂપ અને !ક! સગપણના ક્ષેત્રનો વિસ્તાર પહેલા પ્રકારમાં સગાંઓને ઓળખવા માટે વ્યવહારમાં રિવાજી રીતે વપરાતા શબ્દોનો સમાવેશ થાય છે. જેમાં !૧! સગપણ શબ્દ !૨! સગપણ સંદર્ભ એમ બે ભેદ પાડવામાં આવે છે. સગપણ શબ્દ એ એક વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિ સાથે કયા સગપણથી સંકળાયેલી છે તેને ઓળખવા માટેની ભાષાકીય અભિવ્યક્તિ છે. જે સગપણ સંબંધ દર્શાવે છે. જ્યારે સબંધોન સંદર્ભ સગપણથી સંબંધ્ધ વ્યક્તિ સાથેની વર્તન-પ્રણાલી ને દર્શાવે છે જે સગપણસંબંધોનો વ્યવહાર નક્કી કરે છે તથા સગપણ સંબંધે સંકળાયેલી વ્યક્તિઓના હકકો, ફરજો, દરજ્જે વગેરેને દર્શાવે છે. આમ " શબ્દ સંબોધન " એ સગપણસબંધનો પારિભાષિક શબ્દ બને છે, જે દ્વારા સગપણ ઓળખાય છે. જ્યારે સંબોધન-સંદર્ભ,સગપણને નાતે સંકળાયેલી વ્યક્તિઓની પરસ્પરની વર્તનપ્રણાલીકાને દર્શાવે છે. જે સગાઇ સંબંધોના સ્વરૂપને વધુ સ્પષ્ટ અને પૂર્ણરીતે પ્રગટ કરે છે. શબ્દસંબોધનનું વારંવાર પુનરાવર્તન થાય છે. જ્યારે સબંધોનસંદર્ભમાં તેમ થતું નથી. સગપણવ્યવસ્થાના અભ્યાસમાં સંબોધન સંદર્ભનું મહત્વ ઘણું છે.

સગાઇ વ્યવસ્થા તથા એકવંશીય સગાઇ વિષેના અભ્યાસીઓ સગાઇની પરિભાષાનો વિવિધ રીતે અભ્યાસ કરે છે.
રેડક્લિફ-બ્રાઉનના મતે સગપણની પરિભાષાનાં ઘણાં પાસાં છે. જે વંશ-જૂથની એકતા પર ભાર મૂકે છે. માતૃવંશીય સમાજમા કોઇપણ એક શબ્દ-સંજ્ઞા હેઠળ બધી વ્યક્તિઓને પિતૃવંશમાં વર્ગીકૃત કરે છે. લોવી સ્ટોસ જણાવે છે કે સગપણ પરિભાષા લોકોને "લગ્ન લાયક " અને " લગ્ન માટે ન લાયક " એવા ભાગોમાં વહેંચે છે. મેલીનોવોસ્કી જણાવે છે તે પ્રમાણે " સગપણનું બીજગણિત" એટલે સગપણ-સંજ્ઞાઓનો અભ્યાસ. જે દ્વારા સગપણ-વર્તનોનો અથવા તેના નિયમોનો અભ્યાસ, નહીં કે ભાષાકીય માળખાનો અભ્યાસ.

સગપણ વ્યવસ્થાનો ઘણાં પાસાંઓ છે. જેમાં સગપણ પરિભાષામાં " સગપણ-સંજ્ઞાઓ " નો અભ્યાસએ આ અભ્યાસની શરૂઆતનું પગથિયું છે. સગપણ પરિભાષા દ્વારા વ્યક્તિ પોતાના સગપણ-વિશ્વને વર્ગીકૃત કરે છે. સગપણ પરિભાષા સગપણ ધરાવનાર વ્યક્તિઓને પરસ્પરનો સગપણ સંબંધ કેટલી કક્ષા, માત્રાનો છે તથા તેમની સમાજ વર્તન અપેક્ષીત વર્તન પ્રણાલીશી છે તે સૂચીત કરે છે. ટૂંકમાં સગપણ વ્યવસ્થા સગપણવિશ્વમાં સમાતી વ્યક્તિઓની સગપણ-સંજ્ઞાનું ચોકક્સ અને સ્પષ્ટ ચિત્ર રજૂ કરે છે. આ સંજ્ઞાઓ સગાંઓને કક્ષા અને પેટા કક્ષાઓમાં વર્ગીકૃત કરે છે. આવું વર્ગીકરણ ક્યારેક સામાજિક વાસ્તવિકતા સાથે સંબંધિત હોય છે ક્યારે ક નથી પણ હોતું. ક્યારેક સગપણ સંબોધન-શબ્દ ન બદલાય અને વાસ્તવિક સંબંધો કે તેની ભૂમિકાઓ બદલાઇ જાય છે, તો ક્યારેક ભાષાકીય માળખું બદલાઇ જાય છે અને ભૂમિકાઓ બદલાતી નથી. આમ સગપણ પરિભાષા ક્યારેક સગપણવિશ્વનું આદર્શ વર્ગીકરણ બની રહે છે.

આ વિસ્તારના ભીલોની સગાઇ વ્યવસ્થા જટીલ છે. તેમનામાં બધા મળી કુલ ૫૦ જેટલાં સંબોધન શબ્દો નીચે પ્રમાણે જોવા મળ્યા છે.

સગપણ સંબોધન શબ્દાવલી

ક્રમ	ભીલી સંબોધન	અંગ્રેજી ટર્મ	વ્યવહારમાં પરિવર્તન	
!૧!	!૨!	!૩!	!૪!	!૫!
!૧!	મુટોબા	FaFa; FaFaFa, MaFa. MaFaFa	મોટોબા પા મુટોબા, બા	દાદા
			ગડોબા, ડુહો	ગ્રાન્ડફાધર
!૨!	મુટીઆઇ	FaMo, MoMo, MoFaMo.	મોટી માં મુટીઆઇ, આઇ	દાદી
			ગડીઆઇ, ડુહી	ગ્રાન્ડમધર
!૩!	બા	Fa.	બા, બાપુજી	બાપા
			પિતાજી	પપ્પા ફાધર

!૧!	!૨!	!૩!	!૪!	!૫!
!૪!	આઇ	Mo	આઇ, માં માતાજી	માં, મચ્ચી મધર
!૫!	બાબો	FaBr(EL)	બાબો બા	મોટોકાકો કાકા
!૬!	કાકો	FaBr.(Yo)	કાકો	કાક, અંકલ
!૭!	કુકી	MoSi(El)	કુક, જીજી,	માસી
!૮!	જીજી	MoSi(Yo)	જીજી, માસી	માસી
!૯!	ફોઇ	FaSi.	ફોઇ, ફઇ	ફઇ
!૧૦!	મામો	MoBr.	મામો	
!૧૧!	બાબી	FaBrWi(El)	બાબી, આઇ	
!૧૨!	કાકી	FaBrWi(Yo)	કાકી	–
!૧૩!	મામી	MoBrWi.	મામી	
!૧૪!	કુવો	FaSiHu	કુવો, કુવા	–
!૧૫!	દાદો	Br(El), FaBrSo(El) FaSiSo(EL), MoBrSo(EL) MoSiSo(EL)	દાદો, મોટાભાઇ	મોટાભાઇ
!૧૬!	ભાઇ	Br(Yo), FaBrSo(Yo), FaSiSo(Yo), MoBrSo(Yo) MoSiSo(Yo)	નામદઇને બોલાવે	
!૧૭!	બાઇ	Si(EL), FaBrDa(EL), FaSiDa(EL), MoBrDa(EL) MoSiDa(EL)	બાઇ મોટી બહેન મુટી બુન	મોટીબહેન બહેન
!૧૮!	બૂન	Si(Yo), FaBrDa(Yo), FaSiDa(Yo), MoBrDa(Yo), MoSiDa(Yo)	બૂન બહેનઅને નામથી સંબોધન કરે છે.	બહેન
!૧૯!	દુરો	So	બેટો, દીકરો સુરો એનેનામથી સંબોધે છે.	દીકરો

!૧!	!૨!	!૩!	!૪!	!૫!
!૨૦!	દીકરી	Da	બેટી, દીકરી, દીકરી કે, નામથી સંબોધે છે.	દીકરી
!૨૧!	ભત્રીજો	BrSo, HuBrSo, WiBrSo.	નામથી સંબોધન કરે છે.	–
!૨૨!	ભત્રીજી	BrDa, HuBrDa, WiBrDa	નામથી બોલાવે છે.	–
!૨૩!	ભાણેજ	SiSo, HuSiSo, WiSiSo	નામદઇને બોલાવે છે.	–
!૨૪!	ભાણી	SiDa, HuSiDa, WiSiDa.	નામથી બોલાવે છે.	–
!૨૫!	દીકરો	SoSo, DaSo, SoSoSo, SaDaSo, DaDaSo.	બેટા, કે નામથી બોલાવે છે.	બેટા
!૨૬!	દીકરી	DaDa, SaDa, DaDaDa, DaSoDa, SoSoDa.	બેટી, કે, નામદઇને બોલાવે છે.	બેટી
!૨૭!	કુકો	MoSiHu(EL)	કુકો, જીજો, માસા	
!૨૮!	જીજો	MoSiHu(Yo)	જીજો, માસો	મોટા માસા મામા
!૨૯!	ભાભી	BrWi(EL)	ભાભી	–
!૩૦!	વહુ	BrWi(Yo), SoWi, WiBrWi(Yo).	વહુ કે નામથી બોલાવે છે.	પુત્રવધુ
!૩૧!	બનવી	SiHu(EL), HuSiHu(EL)	બનવી કે ગોત્રના નામથી સંબોધન કરે છે.	બનેવી જમાઈ

!૧!	!૨!	!૩!	!૪!	!૫!
!૩૨!	જમાઇ	(i) DaHu (ii) SiHu(Yo)	જમાઇ કે ગોત્રના નામથી સંબોધન કરેછે.	જમાઇ
!૩૩!	બજ્યેર	Wi	છોકરા, છોકરી ને નામ લઇને ચૈક બી અનેસંબોધન કરે છે.	પત્ની વહુ
!૩૪!	બાજ્યા હાહુ	WiSi(EL) HuSi(EL)	બાઇસાહુ કે મોટીસાળી ઘુમક્છોકરા છોકરી ની મા	મોટીસાળી
!૩૫!	હાહુ	WiSiHu	ગોત્રથી સંબોધનકરેછે. બનેવી વિ.	બનેવી
!૩૬!	દાજ્યા હાહરા	WiBr(E)	"દાદાસારૂ" કેમોટાભાઇ"	મોટાભાઇ
!૩૭!	ભાભીયા હાહુ	WiBrWi(E)	"ભાભી"	ભાભી
!૩૮!	ધણી	Hu	છોકરા છોકરી નંનામ દઇનેસંબોધન કરે છે.	પતિ
!૩૯!	દેવોર	HuBr(Y)	"ભાઇ" શબ્દ એડી નેનામ દઇને સંબોધનકરેછે. દે. ત. ભાઇ મ્રુ	દિયર
!૪૦!	દેરાણી	HuBrWi(Y)	"વહુ" કે નામ થી બોલાવેછે.	નામથી બોલાવેછે.
!૪૧!	જેઠ	HuBr(E)	રાખી સંબોધન થતું નથી. સગોત્ર કે માન્ય વ્યક્તિ ધ્વારા બોલાવે	"જેઠ" મોટાભાઇ

!૧!	!૨!	!૩!	!૪!	!૫!
!૪૨!	જેઠાણી	HuBrWi(E)	"જેઠાણી" કુટેનાં છોકરાને નામદઈને બોલાવેછે. દા.ત. કોકીન આઇ રાજુની માં,	ભાભી
!૪૩!	નણંદ	HuSi(Y)	નામની આગળ બાઇશબ્દ જોડીને સંબોધનકરેછે. દા.ત. બાઇકલી બાઇદુલ , બાઇ મણી વ.	બહેન કે નાની બેન
!૪૪!	હાળી	WiSi(Y)	નામથી બોલાવેછે.	-
!૪૫!	નણદવો	HuSiHu(Y)	ગોત્રનાં નામથી સંબોધે છે કે "જમાઇ" બનેલી.	
!૪૬!	હાળો	WiBr(Y)	નામથી બોલાવે છે.	-
!૪૭!	વેવાઇ	DaHuFa, SoWi Fa.	"વેવાઇ" વધારેવેવાઇ હોય તો ગોત્રનુંનામ જોડીને બોલાવે. વેવાઇ વૃધ્ધો, વેવાઇ માલીવાડ વેવાઇ મુણી ઓ વ.	-
!૪૮!	વેવાણ	DaHuMo, SoWiMo	"વેવાણ" વધ હોયતોગોત્રનું નામજોડી ને બોલાવે.	-
!૪૯!	હાહરો	WiFa, HuFa.	હાહરો	બાપ, બાપુજી
!૫૦!	હાહુ	WiMo, HuMo.	"હાહુ" મા"	"બાઇ" મા" માતાજી મહતારી, માડી.

શબ્દ સંબોધનો ઉમ્મર, લીંગ,લોહીનો સંબંધ પેઢી વગેરે સાથે સંબંધીત હોય છે. ગ્લોબ વિસ્તારના ભીલોની આ સગાઇ સંબોધન શબ્દાવલી નીચેનાં કેટલાંક લક્ષણો ધરાવતી જોવા મળે છે.

!૧! આ સંબોધન શબ્દાવલી માં વર્ગીકૃત અને વર્ણનાત્મક એમ બન્ને પ્રકારનાં શબ્દ સંબોધનોનો વપરાશ જોવા મળે છે.

!૨! શબ્દ સંબોધનોમાં " ઇગો " ની ઉતરતી પહેલી પેઢી માં "ઍલેમેન્ટરી " શબ્દો વપરાય છે અને હકક તથા વારસાઇ એક જ રેખામાં ગણાય છે.

!૩! "ઇગો " ની ઉતરતી બીજી પેઢી માં વર્ગીકૃત અને "ડીનોટેટીવ " શબ્દો જોવા મળે છે.

!૪! લોહીનાં સગાંઓના સંબોધનોમાં નીચેથી પહેલી તેમજ બીજી બન્ને પેઢીઓમાં નામથી સંબોધન થાય છે.

!૫! લગ્ન સગાંઓ માટે વર્ગીકૃત અને વર્ણનાત્મક એમ બન્ને પ્રકારના સંબંધ દર્શક શબ્દોનો ઉપયોગ થાય છે. દા.ત. "જી " શબ્દનો સહારો લઇને "કાકાજી " હાહરાજી " " હાહુજી " "મામજી " વગેરે સંબોધન થાય છે.

!૬! HuBr(E); HuSi(Y); HuBr(Y) માટે ઍલેમેન્ટરી " શબ્દો વપરાય છે. પણ HuBrWi(E); HuBrWi(Y); HuSiHu .. માટે " ડીસ્ક્રિપ્ટીવ" શબ્દો વપરાત જોવા મળે છે.

!૭! પતિ-પત્ની પરસ્પરને સંબોધનમાં મધ્યસ્થી સંબોધનનો ઉપયોગ કરે છે. એક બીજાના સગાઇ દર્શક સંબોધનોનાં ઉપયોગ કરતાં નથી.

!૮! લગ્ન સગાંમાં- સાસરી પક્ષમાં સ્ત્રીસગાંને સગપણ નામની અગળ " બાઇ " શબ્દ લગાડી "બાઇ મણી " બાઇ મનસુ " એમ વ્યક્તિનું નામ જોડીને સંબોધન કરવામાં આવે છે.

!૯! પુરૂષ પોતાના લગ્નસગાં પુરૂષ વ્યક્તિઓને સગપણ સંબોધન શબ્દો વ્દારા જ સંબોધન કરે છે. કોઇ નવો શબ્દ પ્રયોગ આવતો નથી.

!૧૦! પતિ-પત્ની બન્ને પક્ષે પોતાની નીચેની પેઢીનાં સભ્યોને નામથી જ સંબોધન કરે છે.

!૧૧! એકજ ગામના ભાઇ-બહેન કે સંતાનો તરીકે ઓળખાય છે. સાથે સાથે એકજ ગામના રહેવાસી હોઇ - " ગામ બેઠા એટલે ભાઇ-બેટા " તરીકે ઓળખાય છે. પરિણામે ગામોને ગામમાં લગ્નો થતાં નથી, ઉપરાંત ગામના પુરૂષ અને સ્ત્રીની ઉમ્મરના સંદર્ભમાં નીકટના લોહીનાં સગાંના સંબોધનો પિતા, માતા બેટા, દાદા, વગેરેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

આમ આ સંબોધન શબ્દાવલીમાં લોહીનાં અને લગ્નસગાં વચ્ચે તેમની પેઢી, વય, લીંગ વગરેથી તેમની વચ્ચેના નીકટતા યાને દૂરીતાના સગાઇસંબંધોને સ્પષ્ટ રીતે અભિવ્યક્ત કરતા માલુમ પડે છે. એટલું જ નહીં પણ અમુક ચોક્કસ સગાંને તેમના લીંગ, પેઢી, દરજ્જાના તથા ભૂમિકાના સંદર્ભમાં સંબોધન ધ્વારા જુદા પાડવાની ઝીણાવટ અને તેમને ઓળખવાની ચોક્સાઇ સ્પષ્ટ દેખાય છે. ઉપરાંત ક્યારેક સામાજિક પ્રથાઓ, પ્રણાલી કાંઓ ઝીણાવટમાં ન ઉતરાય તેવી હોય ત્યારે તે પ્રકારના સંબોધન શબ્દો તેમની બોલીમાં જોવા મળતા નથી. અને વર્ગીકૃત સંબોધનોથી તેઓ ચલાવી લેતા જોવા મળે છે.

આ સંબોધન શબ્દાવલી કોબરે દર્શાવેલાં આઠ લક્ષણોમાંથી નીચેનાં છ લક્ષણો ધરાવે છે.

!૧! એક જ અને ભિન્ન ભિન્ન પેઢીઓની વ્યક્તિના સંબંધો વચ્ચેની ભિન્નતા ઓળખી શકાય છે.

!૨! વંશ પરંપરાગત અને તેનો આનુષાંગિક સંબંધો વચ્ચે તફાવત છે.

!૩! એક જ પેઢીમાં વય પ્રમાણે સગાઇ સંબંધો વિકસે છે.

!૪! સગાઇ સંબંધોમાં અતિય ભિન્નતા જોવા મળે છે.

!૫! વ્યક્તિઓની પક્ષિય ભિન્નતાને કારણે સંબંધો સ્થપાતા જોવા મળે છે.

!૬! લગ્ન સંબંધી અને લોહી સંબંધી સગાંઓ વચ્ચે ભિન્નતા હોય છે.

આ શબ્દાવલી ભીલોમાં રચાતાં સગાઇ સંબોધનો અને સ્થપાતાં સગપણ સંબંધો તથા તે ધ્વારા ફાટી કરણ પામતી વિવિધ સગાંઓની ભૂમિકાઓને છતી કરે છે. સમાજમાં વ્યક્તિનું સ્થાન તે જીવંત છે કે મૃત્યુ પામી છે તે પરણી ગઇ છે કે અપરિણીત છે તેથી નહીં પરંતુ વ્યક્તિ સમાજમાં કેવો સામાજિક દરજ્જો ધરાવે છે અને કેવી ભૂમિકા ભજવે છે તેથી નક્કી થાય છે.

સગાઇ સંબંધોનું સ્વરૂપ

સગાઇ સંબંધ વ્યવસ્થા સગપણ ધરાવતી બે વ્યક્તિઓને પરસ્પર હકકો અને ફરજોના સંદર્ભમાં તેમની વર્તન પ્રણાલી ની ઢબથી એક બીજાને જુદા પાડે છે. આ વર્તન પ્રણાલીમાં ચોકક્સ પ્રકારના હકારાત્મક અને નકારાત્મક સ્વરૂપો રચાય છે. હકારાત્મક વર્તન સ્વરૂપોમાં " ઇગો " સગપણ ધરાવતી અન્ય વ્યક્તિની સાથે નિશ્ચિત સગાઇસંબંધના સંદર્ભમાં અપેક્ષિત પ્રકાર્યાત્મક ભૂમિકાઓ રચે છે. જ્યારે નકારાત્મક વર્તન સ્વરૂપોમાં "ઇગો " તેવી વ્યક્તિઓ સાથે કેટલાક વર્તન નિષેધો દર્શાવે છે.

આ ભીલો ગોત્રબર્હિલગ્ન વ્યવસ્થા ધરાવે છે. એટલે પોતાનાં લોહીનાં સગાં અને ગોત્ર કુળનાં સગાંમાં લગ્ન કરતા નથી. ઉપરાંત પોતાની ગોત્રની મોટી વયની વ્યક્તિ સાથે ઠઠ્ઠ મશ્કરી કે અશ્લીલ વાતો પણ કરતા નથી. વિજાતીય વયક્તિઓ સાથે જાતીય સંબંધનો નિષેધ છે. માતા-પિતા અને સંતાનો વચ્ચે અહીં નિષ્ઠાલક્ષી, અનૌપચારિક ' તથા મર્યાદા ભર્યા સંબંધો છે. ઘરના તમામ કામકાજમાં, મિલ્કત, ખેતીવાડી, વગેરેમાં પિતાની આજ્ઞા પ્રમાણે પુત્રો વર્તે છે.

પુત્રવધુ, સસરા, સાસુ, જેઠ અને પતિના મોટાભાઇઓ પ્રત્યે આદર અને માનથી જૂએ છે. સસરા પતિના મોટાભાઇ, કાકા, બાબા તથા ગોત્રના વડીલોની તેણે લાજ કાઢવી પડે છે. તે સીધા દેણતાં તે બોલે નથી, મોઢેથી વાત કરતી નથી. સાસુ પાસે ઘરકામ અંગે એ સલાહ લે છે. સાસુની આજ્ઞાઓ માને છે. કુટુંબના દરેક સભ્યને બોવાનું પીરસવું તેમ જ

ઘરનાં તમામ કામોમાં નાનાકાની કર્યા વિના એણે મદદ કરવી પડે છે. તથા દૂધાળાં ઢોર માટે ઘાસ લાવવું, જંગલમાં બળતણ માટે લાંકડા લેવા જવું, બાળકોની સંભાળ રાખવી રસોઇ બનાવવી, ભાથુ ખેતરમાં મોકલવું વગેરે કાર્યો કરે છે.

પતિ-પત્નીના સંબંધો ઘરના અન્ય સભ્યોના હેબતાં મર્યાદા ભર્યા રહે છે. પતિ-પત્ની એક બીજાને સંબોધવામાં માધ્યમનો ઉપયોગ કરે છે. ક્યારેક નાના ઝઘડાઓમાં પતિ-પત્નીને મોડી માર ઝૂડ પણ કરે છે. પણ અંતે એ સમાધાનમાં પરિણમે છે. જો પત્નીના ચારિત્ર્ય અંગે શંકા જાય તો પતિ તેને બોલાવતો નથી અને ઘરમાંથી પણ કાઢી મૂકે છે. પણ પત્નીને પતિના ચારિત્ર્ય અંગે શંકા જતાં તે પોતાના પિતાને ઘરે ચાલી જાય છે. બે પત્નીઓ હોય ત્યાં તેમની વચ્ચેના સંબંધો માનસિક રીતે તંગદિલીવાળા જણાય છે. સામાન્યતઃ બંને પત્નીઓ અલગ ચૂલે જમતી અને અલગ રહેવા છતાં પતિ પોતાની પાસે વધારે સમય રહે એ માટે કોઇને કોઇ કારણસર તેઓ સતત ઝઘડતી હોય છે. આ ઝઘડો ક્યારેક ગાળાગાળી અને મારામારી સુધી પહોંચે છે. સામાન્યતઃ આવા ઝઘડામાં પતિ નવી પત્નીનો પક્ષ લે છે, ત્યારે જૂની પત્ની નવી પત્નીને અસંખ્ય ગાળો સંભળાવે છે.

પિતૃસંગા :

સગપણ સંબંધથી જોડાવાને પરિણામે બે વ્યક્તિ વચ્ચે હક્કો ફરજો અને શિષ્ટાચારનો નિશ્ચિત પ્રકારનો વ્યવહારવાળો સંબંધ બંધાય છે અને તે પ્રમાણે દરેક પ્રસંગોએ પોતાની સામાજીક ભૂમિકા અનિવાર્ય પણે ભજવવી પડે છે. આ ભૂમિકા વ્યક્તિ લોહીનો સગો છે કે લગ્ન સગો છે, કેટલી પેઢી દૂરનો સગો છે, પરણેલો કે કુંવારો છે, સગપણ ગાંઠ કેટલી મજબુત છે. વગેરે સંબંધ કક્ષા અને તેની મજબૂતી ઉપર આધાર રાખે છે. પરિણામે વિવિધ પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર થતાં કે બનાવો બનતાં ભૂમિકા ભજવવામાં પરીવર્તન આવે છે. આમ છતાં સમાજ અપેક્ષિત ભૂમિકાઓ બધે સરખી જોવા મળે છે. આ વિસ્તારના ભીલોમાં પિતાના મોટા ભાઇઓને

"બાબા" નું સંબોધન કરે છે. જ્યારે નાના ભાઇઓ માટે "કાકાનું સંબોધન થાય છે તેમના પ્રત્યે આદર રાખવો પડે છે. તેમની સાથે એકજ ખાટલા પર બેસી શકાતું નથી. કાકા બાબાના દીકરાઓ કે દીકરીઓ પરત્વે પણ ભાઇ-બહેન જેવો જ સંબંધ રાખવાનો હોય છે. તેઓ એક કુટુંબના છે એવી લાગણી અહીં આ સંબંધોમાં જોવા મળે છે. તેઓ ઘરે આવે ત્યારે કોઇ ખાસ સારી રસોઇ બનાવવાની જરૂર નથી. કાકા-બાબાએ લગ્ન, મરણ, જન્મ, ગુંદરુ, જતર, બાધા, મેળા, આખડી વગેરે જેવા ચોક્કસ પ્રસંગોએ કુટુંબના સભ્ય તરીકેની ચોક્કસ ફરજો બજાવવાની હોય છે, જેવી કે લગ્નની ગોઠવણી કરવી, આયોજન કરવું, આમંત્રણ આપવા સગાંવ્હાલાંને ત્યાં જવું, કાપટામાં આવેલાં સગાંઓને ઉતારાની, જમવાની ભાંગ બીડીની વ્યવસ્થા કરવી વગેરે.

કોઇ ઘરે આવે ત્યારે તેને આદરથી આવકાર અપાય છે, અને તેના માટે સારી રસોઇ બનાવાય છે. કોઇ તેનાં સંતાનોના નામ પાડે છે. અને ઘરનાં તમામ શુભ-અશુભ પ્રસંગોએ હાજરી આપે છે. કુઓ પણ ઘરમાં માન ધરાવે છે. કૂવાએ ઘરના મોટા જમાઇ તરીકે કોઇના મૃત્યુબાદ ઘરનાં સભ્યોને લોકાઇ વખતે શોકમુકત કરવાની ફરજ તેણે બજાવવાની હોય છે. આમ તેઓ ઘરના તમામ શુભ-અશુભ પ્રસંગોએ હાજરી આપે છે.

માતૃસગાં :

માતૃપક્ષનાં સગાંઓ પરત્વે અહીંના ભીલો અંદર અને સ્નેહની લાગણી ધરાવે છે. મામા સાથે ઘોડા મુકત સંબંધો છે. તેઓ એક બીજા ખાટલે બેસી શકે છે અને હળવી મશ્કરી તથા મજાક પણ કરે છે. મામા ઘરે આવે ત્યારે સારું ખાવાનું બનાવવામાં આવે છે. તેવી જ રીતે માતાને મોટી બહેન "કુકી" અને નાની બહેન "જીજી" તેમના પતિ "કુકા" અને "જીજી" આવે ત્યારે પણ સારી રસોઇ બનાવવામાં આવે છે. તેઓ પણ અવારનવાર ખબર લેતા રહે છે. મામાની પણ કેટલીક ફરજો છે. કુટુંબમાં કોઇના મૃત્યુ વખતે મામાએ "લોકાઇ" એ ફરજિયાત આવવુ

પડે છે. ભાણેજના લગ્ન વખતે પણ મામાએ હાજરી આપવી પડે છે. તે પોતાની બહેન માટે મામેરું લાવે છે.

આમ લગ્ન, મૃત્યું, સામાજીક રીતરિવાજો, ધાર્મિક પ્રસંગો, રોજબરોજના વ્યવહારમાં, ઘર સાચવવું, ઘર બાંધવાં, નાચવું, ઝઘડો મેળા હાટ, કાથરું વગેરે વિવિધ પ્રસંગોએ લોહીના સંગાઓની ફરજ અને ભૂમિકા મહત્વની બની રહે છે. ખેતીકામમાં " લાહ " ડોડા ફૂટવા, કુવો કાઢવો, જેવા પ્રસંગે "કાકા " બાબા" પહેલા દોડી આવે છે. મેળાઓમાં હમેંશા "કાકા " બાબાની સાથે જવાનું પસંદ કરે છે.

લગ્ન સગાંઓ

આ વિસ્તારના ભીલોમાં સસરા પક્ષનું સગું ઘરે આવે ત્યારે મોઘેરું મહેમાન બની જાય છે. તેને માટે મરઘું દારૂ ની ખાસ રોઇ બનાવવામાં આવે છે. સસરા-સાસુ, સાળા અને સાળીઓ આદરને પાત્ર છે. સસરા, સાસુ કે મોટી સાળી સાથે મશ્કરી ભર્યાં કે હળવા સંબંધ રાખી શકતા નથી. સસરા સાથે એક ખાટલા પર બેસી શકાતું નથી. સાસુ-જમાઇની લાજ કાઢે છે. અને તેની સાથે વાત કરતી નથી. "બાજયા હાહુ " પણ લાજ કાઢે છે. અને વાત કરવાનું ટાળે છે. તેમની વચ્ચે એકાંત કે જાતીય સંબંધો બાંધી શકાતા નથી. સાળા-બનેવીનાં સંબંધો થોડા મુક્ત છે. છતાં સાળો મોટો હોય તો," દાદજયા હાહશે " તેની સાથે મર્યાદાભરી વાતચીત થાય છે. નાની સાળી સાથે મશ્કરી થઇ શકે છે અને તેની સાથે ક્યારેક જાતીય સંબંધો હોવાના કિસ્સા પણ લોકો સાથેની વાતચીતમાંથી જાણવા મળ્યા છે. સાળી વહુ પણ થાય છે.

આ ઉપરાંત દીકરી માંદી હોય તો સાસુ, સસરો તથા સાળાઓ ખબરઅન્તર પુછતા તાત્કાલિક દોડી આવે છે. ઘરે દૂધ દહીં, ઘી, હોય તો સાથે લાવે છે. દીકરીને પહેલી સુવાવડ આવે ત્યારે સાસુ તેની સંભાળ માટે આગળથી જ આવીને ધામો નાખે છે. કુટુંબમાં કોઇનાં લગ્ન હોય ત્યારે જમાઇ દીકરી માટે મામેરું લઇ આવે છે. જમાઇ-દીકરી અલગ થઇ ગયા હોય અને ઘર બાંધતાં હોય

ત્યારે સસરો, સાસુ, સાળાઓ તથા સાળીઓ મદદ કરવા માટે આવે છે. ક્યારેક નાની સાળી કે સાસુ, જમાઇ-દીકરીનું ઘર સાચવવા પણ આવે છે.

દીકરીનાં સંતાનોનો મેળો, બાધા, આખડી, છોડવાની હોય ત્યારે પણ સસરો-સાસુ તથા સાળા કે સાળીઓ હાજર રહે છે. ઓઠણાં લાવે છે. હોળી દિવાળીના દિવસોમાં દીકરી ન આવે તો તેના માટે અનાજ, ઘી, ગોળ, ચોખા ચૂરમું વગેરે મોકલાવે છે. કાયટામાં પણ લગ્ન પક્ષનાં સગાંઓ મદદ કરે છે. ક્યારેક ઝઘડો થાય છે સસરો સાસુ જમાઇને ધમકી આપે છે. કેટલાક મારે પણ છે. લગ્ન પક્ષનાં સગાંઓ રોજબરોજના વ્યવહારમાં લગ્ન મૃત્યુ, સામાજીક રીત રીવાજો ધાર્મિક પ્રસંગો, કાપડુ, બાંધવામાં ખેતી, નાચવું, ઝઘડો, મેળા, હાટ વગેરે જેવા વિવિધ પ્રસંગોએ પોતાની ફરજ અને ભૂમિકા અદા કરે છે. આમ સગાઇ સંબંધો, સામાજીક સંબંધો પરસ્પરાવલંબનની ભાવના બીજાને મદદ કરવાની પોતાની ફરજ છે. એવી ભાવનાને કારણે સગાઇ સબંધોની એકતા તથા ભીલ સમાજની સામાજીક સરચના ટકી રહે છે અને ગતિશીલ દેખાય છે.

હળવા મળવાના રિવાજો :

ઝાલોદ વિસ્તારના ભીલોમાં હળવા મળવાનો ચોકકસ રિવાજો જોવા મળે છે. બે વેવાઇ, સસરો, જમાઇ, સાળો-બનેવી મળે ત્યારે બંને પુરુષો પરસ્પર પોતાના બંને હાથ જોડીને "એ આવો રામ.....રામ.....રામ " કરે છે. ગોદડું પાથરેલા ખાટલા ઉપર બેસવા આગ્રહ કરે છે. ભાંગ હૂકો પાણી કરે છે. મામો-ભાણેજ મામો, ,ફૂઓ-ભત્રીજો, કાકો- ભત્રીજો બે ભાઇઓ, મળે ત્યારે "રામ....રામ.... કરવામાં આવે છે. જ્યારે ફોઇ ફૂવા ભત્રીજા, ભત્રીજી ભાઇ, બહેન, માતા, પુત્ર, કાકી, બાળી વગેરેને મળે છે. મળતી વખતે તેઓ બંને હાથ ખભા ઉપર પુકી મળવાને ડાબી-જમણા ખભે એકથી બે વાર મુકવામાં આવે છે. સાળો-બનેવી મળતાં નથી સાળી-બનેવી પણ મળતાં નથી, વેવાઇ-વેવણ પણ મળતાં

નથી વેવાઇ-વેવણ પણ મળતાં નથી. રિવાજ પ્રમાણે જેને મળવાનું હોય અને જો તેને મળવામાં આવે ન તો તે મનમાં ખોટું પણ લગાડે છે.

માતા દીકરા-દીકરીને મળે છે. માથે હાથ ફેરવે છે અને ગાલ ઉપર ચુંબન કરે છે. નવી પરણેલી દીકરી કે બહેનનું આણું લેવા જાય ત્યારે આણું લેવા જેટલા ગયા હોય તે બધાજ ગામનાં સૌને બીજા ગોત્રનો હોય તો પણ ગામની કન્યા છે, એવા ભાવથી મળે છે. ઘરમાં નવી આવેલી વહુ સસરા તથા ગોત્રના વડીલોને પગે લાગે છે. વહુ જ્યારે પોતાના પિયરમાં જાય ત્યારે કાકીજી, બાબીજી દેરાણી, જેઠાણી, ફોઇજી વગેરેને નીચે જમીન ઉપર બેસી જઇને સાડીનો એક છેડો બંને હાથ વડે પકડીને સામી નજીક ઉભેલી વ્યક્તિના પગ આગળ તે છેડો પાથરે છે. જેને " પગે પડવું " કહે છે. જ્ઞાત ભીલો " જે ગુરૂ માલેક " કહીને આવકાર આપે છે. ભણેલા ભીલો સભ્યસમાજની જેમ આવકાર આપે છે.

ઘરમાંથી બહાર જતાં તમામ મહેમાનોને તેઓ જાજે. જાજે.. " થી વિદાય આપે છે. તેમણે "જાજે....જાજે... એટલા માટે કહ્યું કે એ ગુણરૂપે ઘરે જાવ, અમે એની પુરી મહેમાનગતિ કરી છે. એ ફરી પ્રસંગો વખતે અમારા ઘેર આવવાના જ છે માટે "આવજે " કહેવાની જરૂર નથી: આમ જાળવા મળવાના રિવાજો પણ ભીલ સમાજમાં સામાજીક દરજ્જે સગપણ સંબંધોની કક્ષા તથા ઉંમરના ધોરણે નિશ્ચિત થયેલા જોવા મળે છે.

સગાઇ સંબંધ અને ગાળાગાળી :

ગાળોમાં બે વ્યક્તિ વચ્ચેના સગાઇ સંબંધ અને તેમના પરસ્પરનાં આંતરસંબંધો વ્યક્ત થતા જોવા મળે છે. પિતા પુત્ર વચ્ચે જ્યારે ગંભીર ઝઘડો થાય ત્યારે ગાળાગાળી ઓછી બોલાય છે. પરંતુ જ્યારેબે પુરુષ લડે ત્યારે અશ્લીલ ગાળો જ દેવામાં આવે છે. જે તેમના બંને વચ્ચેના ઓછા સગાઇ-સંબંધવાળા સામાજીક સંબંધને સૂચવે છે.

ભીલ સમાજમાં બે સ્ત્રીઓ લડે ત્યારે થતી ગાળાગાળી તેમનામાં રહેતી સતત અતીય ઇર્ષાને વ્યક્ત કરે છે. બે સ્ત્રીઓ લડે ત્યારે તેમની તમામ ગાળોમાં આ ઇર્ષા વ્યક્ત થાય છે. જેમ કે

" મારી હોક" કાળિયા કુતરાની રાંડ, ગધેડી, "ધુડારુદી રાંડ
" તને કાળિયા કૂતરા રાખે તુ મરછી તે દાડે લાડુવા કરીને
" ખાઇ બારા કરીને એક પત્નીની બે પત્નીઓ વચ્ચે આવા ઝઘડા થાય છે. અને ત્યારે તેમની ગાળાગાળીમાં આ ઇર્ષા વ્યક્ત થતી હોય છે. પતિ અન્ય કોઇ સ્ત્રી સાથે અતીય સંબંધ ધરાવે છે. એવી ખબર જ્યારે પત્નીને પડે છે ત્યારે આવી ગાળાગાળી પત્ની અને એ સ્ત્રી સાથે છૂટથી થાય છે. એમાં પણ અતીય ઇર્ષાનો ભાવ રહેલો છે. અને અતીય ઇર્ષા પાછળ સગાઇ-સંબંધો એ રીતે વ્યક્ત થતા જોવા મળે છે. આમ ભીલ સમાજમાં સામાજીક સંબંધો, સામાજીક દરજ્જો અને ઉંમરના ધોરણે ગાળાગાળી થતી જોવા મળે છે.

સગાઇ સંબંધ અને મૃત્યુ :

આ વિસ્તારના ભીલોમાં મરણ પ્રસંગે ગામના, ગોલના લગ્ન સંબંધી તેમજ માતૃપક્ષનાં સગાંઓ હાજર રહે છે. કુટુંબમાં કોઇનું મૃત્યું થાય તો ઘરની સ્ત્રીઓ મોટેથી રડવા લાગે છે. આ સાંભળીને ગોલ, ફળિયા તથા ગામની સ્ત્રીઓ આવે છે. પછી ગોલ, ફળિયા ગામ તથા વંશના પુરુષો ભેગા થાય છે. બંદુકો તથા ઢોલ વગાડવામાં આવે છે. જેને કામડિયા ઢોલ " કહેવામાં આવે છે. બહેન ફોઇ અને સગાં વહાલાંને ખબર આપવા કોઇ માણસને મોકલવામાં આવે છે. આવા સમાચાર લઇને જનાર માણસને " હનાન લઇ જનાર માણસ કહેવામાં આવે છે. મરનાર વ્યક્તિ માટે કુવો બનેવી, મામો, બાપણ માટે કપડું લઇ આવે છે. ગામની સ્ત્રી પોત પોતાની સાથે ઘરેથી ચેક લાકડું લેતા આવે છે. માતા-દીકરી, બહેન, ફોઇ ખુબજ રંડુણાં લે છે. કુંવારો મરી જાય તો પીઠી ચોળવામાં આવે છે. પિતા-ભાઇ કે ગોત્ર જ વ્યક્તિ અગ્નિ દોરે છે. ગોત્ર જ ભાઇઓ ને અગ્નિ મૂકે છે.

બાળકને દાટવામાં આવે છે. તથા મોટાને બાળવામાં આવે છે. "કાચટા " ના દિવસે જમાઇ બકરો, દારુ તથા પાડો લઇને આવે છે. અને ઓઢણાં પણ લાવે છે. ફોઇ-બહેન ગોત્ર જ ભાઇઓ માટે સાળુ લાવે છે. કાચટાના વિધિના દિવસે વંશ,

ગોત્ર, જ ફળિયા તથા ગામવાળાઓએ ૧૦૦ ગ્રામ ખાંડ, ૧૦૦ ગ્રામ ઘી, તથા અઢી : ૨ા: કિલ્લો મકાઇની થૂલી ફળા : ભાથા : માં ફરજિયાત આપવાં પડે છે. મામો પણ ઓક્ષાં લાવે છે. વંશ ગોત્ર તથા ફળિયાના તેમજ ગામના લોકોને મરનાર વ્યક્તિની શોકમાંથી મુકત કરવા " રાઇ છુડ્ડા " કરવામાં આવે છે. આ મનોવૈજ્ઞાનિક પાયાના ધોરણે ઉભી કરેલી સાંસ્કૃતિક વ્યવસ્થા છે. જે મામો-ફુઓ બનેવી આ વિધિમાં ન આવે તો આકરી ટીકા પણ થાય છે. કાપટા પહેલાં જમાઇ, ફુઆ, મામા, બનેવી, વગેરે યા ઢોળવા માટે આવે છે. જેને " બેહવા જવું " કહેવામાં આવે છે. રાવળ યા ભાત પાટ પુરીને કાયટાનો વિધિ કરે છે.

મરેલા, પૂર્વજના પાળીયા મુકવામાં આવે છે. ઢોરને રોગ, થાય ખેતરમાં પાક વાવવાનો કે લણવાનો હોય, માણસને તાવ, દાઢ કે લાંબી બિમારી થાય, વરસાદ ન પડે, દિવાળીના ઝાંપા છોડતી વખતે, ભરાડી પૂજતી વખતે, ચૌદશના દિવસે પૂર્વજનો યાદ કરવામાં આવે છે. " બેડના બ્રહ્મી આવેલા જેવા નાતના પરનાતની હે મારા માબાપ મારી ભીડ જે તારા નામનો આ ભોગ આલુ હે આવું કહી દારૂની ધાર દે છે. અને બકરાં કે મરઘાનો ભોગ આપે છે.

શ્રાધ્ધ વખતે લોહીનાં સગાં સુવાળાં ઉતરાવે છે. શાણ-ભાઇઓ કાપટાના દિવસે માથાના વાળ તથા દાઢી મૂછ જ ઉતરાવે છે. જ્યારે ગોત્રજ ભાઇઓ ફકત દાઢી-મૂછ જ ઉતરાવે છે. કાપટાની વિધિ કરવામાં નાણાંકીય મુશ્કેલી હોયતો શાણ તથા ગોત્ર જ ભાઇઓ ફાળો કરીને પણ આ વિધિ પતાવે છે. આમ મૃત્યુ પ્રસંગે પણ વિવિધ સગાંઓની નિશ્ચિત ભૂમિકા અને ફરજો જોવા મળે છે.

આમ આ વિસ્તારના ભીલોની સગાઇસંબંધ વ્યવસ્થા જોતાં એટલું કહી શકાય કે તેમની સગાઇ સંબંધ વ્યવસ્થા વર્ગીકૃત અને વિશિષ્ટ સંબોધન એમ બંને પ્રકારની જોવા મળે છે. શબ્દાવલી તેમની સામાજીક હકકો, દરજ્જો અને ભૂમિકાનો અભિવ્યકત કરે છે. તે દ્વારા તે સમાજની સમગ્ર સંગઠીતતા વ્યકત થાય છે અને તેમની વર્તન વ્યવહારની સામાજીક ભાત એમાંથી છતી થાય છે. સગાઇ સંબંધોના આધારે

..૨૧...

સગાઇજૂથ તરીકે નજીક અને દૂરતાની સગપણ ગાંઠની દઢતા પ્રગટ થાય છે. અને જીવનના શુભ-અશુભ પ્રસંગોએ વિવિધ પ્રકારની ભૂમિકાઓ તેને આધારે ભજવાય છે. તે દ્વારા એક બાજુ વ્યક્તિના ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના સંબંધોના સંદર્ભમાં વિવિધ પ્રસંગોએ સ્થાન પછી ફરજો નકકી કરે છે. તો બીજી બાજુ તેની અનેક વ્યક્તિઓની વર્તન ઢબને આધારે સંબંધોનું એક વ્યવસ્થિત ગુંફન રચાય છે. જે સામુહિક નિયંત્રણ તરીકે અપેક્ષાઓ તરીકે કે ફરજો સ્વરૂપે વ્યક્તિને અમુક પ્રકારે વર્તન કરવા પ્રેરે છે. યા ભૂમિકા ભજવવા પ્રેરે છે. ગાળાગાળી માનમર્યાદા ભર્યા, મરકરી ભર્યા રકતસંબંધ તેમજ લગ્નથી જોડાતાં સગાંઓ વગેરે સાથેના સંબંધોની એક નિશ્ચિત રિવાજવર્તન ઢબ અસ્તિત્વમાં આવે છે, જે દ્વારા સમગ્ર ભીલસમાજ ગતિશીલ બની ભીલ સામાજીક સંરચનાને વ્યવસ્થિત પણે ટકાવી રાખે છે.

સંદર્ભ સૂચિ

(1) Benerjee, Bhavani:
(1966)
Marriage and Kinship of Gangadikar Vokkaliges of Mysore.

(2) Evans-Pritchard EE,
(1951),
Kinship and Marriage among the Nuer.

(3) Firth, Ray Mond
(1936)
We the Tikopia

(4) Leach E. R.
(1951)
Rethinking Anthropology.

(5) Murdock, G. P.
(1949)
Social Structure

(6) Madan, T.N.
(1965)
Family and Kinship

(7) Nath, Y. V. S.
(1960)
Bhils of Ratanman.

::::

(8) Robin, Fox,
(1967)
Kinship and Marriage.

(9) Raelcliffe - Brown &
Forde Daryll
(1950)
African System of Kinship and Marriage.

(10) સોલંકી આશા : ૧૯૭૩ :
ગીર, અલંગ અને બરડાના માલધારીઓ
: અમાટ પી. એચ. ડી. નિબંધ :

[૧૧] સોલંકી સિધ્ધરાજ : ૧૯૭૪ :
શામાજીના ગરાસિયાઓ સગાઇ સંબંધ એક અધ્યયન
: અમાટ પી. એચ. ડી. નિબંધ :

[૧૨] ભટ્ટ, અરવિંદ અને યુનિયા અમરસિંહ : ૧૯૭૪ :
ઝાલોદ વિસ્તારના ભીલોમાં વંશ અને ગોત્ર વ્યવસ્થા
"સ્વાધ્યાય" પુ. ૧૧, અંક ૨.

આદિવાસી સંશોધન ડાર્યશોષ્ઠી - ૨૩, ૨૪ સપ્ટેમ્બર -૧૯૮૧

સમાજમાનવ શાસ્ત્રીય અથવા આદિવાસી સંબંધી આર્દ્રિડ-સંસ્કૃતિડ અહેવાલ

૧ - ડા. ભા. માયડ

ડોઇપણ સમાજમાનવશાસ્ત્રીય અહેવાલમાં શું શું આવે તેના વિષે બામ તો ઘણું ડહેવાયું છે. વર્ગ શિક્ષણમાં પણ એ વિષે ઘણી સૂચનાઓ આપવામાં આવે છે. એટલું બરું ડ એની ડોઇ પૂર્વનિશ્ચિત - સંરચના - યોજના આપી ન શડાય. જેથી અભ્યાસ હેઠળની સમસ્યા તે પ્રમાણે અહેવાલનો સમાવેશ હોય. છતાં જનજાતિઓની સંસ્કૃતિ ડે અર્થવ્યવસ્થા વિષયડ જે મહાનિબંધો, અહેવાલો-મોનોગ્રાફ - તૈયાર ડરવામાં આવે છે તેનું એડ નિયત સ્વરૂપ હોય તો લખનારને તથા અન્ય સંબંધિતોને ઘણી સરળતા થાય છે.

ગુજરાતીમાં આવું ડોઇ ખાસ લખાયું પણ નથી એટલે એ વિષે એડ પ્રયત્ન અહીં ડરું છું. એટલું સ્પષ્ટ ડરી દઉં ડે આમાં આપેલાં પ્રડરણો લખવા માટે ડોઇ બંધી સૂચનાઓ આપી નથી. જે મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ છે, જ્યાં વારંવાર ભૂલ થાય છે / થવાનો સંભવ રહે છે તેવા જ મુદ્દાઓ વિષે ઉલ્લેખ ડર્યો છે. એટલે આ લેખને માર્ગદર્શડ તરીડે જ લેખવાનો છે.

અહેવાલનાં પ્રડરણો :

૧ સામાન્ય રીતે આવી જાતના અહેવાલોમાં નીચે પ્રમાણે પ્રડરણો હોઇ શડે :

૧. ઐતિહાસિડ પૃષ્ઠભૂમિ
૨. પરિવેશ, ભૂગોલિડ પરિસ્થિતિ, સંશાધનો, ઊર્જા
૩. વસ્તી
૪. અર્થવ્યવસ્થા
૫. સામાજિડ સંરચના
૬. ધર્મ
૭. જીવનચડ
૮. પરિવર્તન અને સમસ્યાઓ
૯. ત્યારે ડરીશું શું ?

૨. લોડવાર્તા, લોડગીતો, ઉખાણા, ડહેવતો, લોડજ્ઞાન બહુ એડઠું ડરવું. એનું અલગ પ્રડરણ બનાવવા ડરતાં ઉપર્યુક્તમાંથી સંબંધિત પ્રડરણમાં તે તે વાત જોડવી.

૬. ત. પઢારોની ઉત્પત્તિની વાર્તા મળી હોય તો તેને ધર્મના પ્રડરણમાં જોડવી અથવા ઇતિહાસવાળા માં મૂડવી.

૩. દરેક પ્રકરણ ઉપર સરખો ભાર મૂકવો. બધા પ્રકરણોની લંબાઈ લગભગ સરખી રાખવી.

૪. ભાષા અને વ્યાકરણ બુધ્ધિનો પૂરો ખ્યાલ રાખવો.

૫. પ્રકરણ કે ફાઈલવાર જે માહિતી જેની થઈ હોય તેને વગર સંપાદન કર્યે બધી ફાઈલોને એક સાથે મૂકી, અહેવાલ તૈયાર છે કરીને કોઈ દિવસ ના મૂકવી. એકત્રિત માહિતીમાંથી અહેવાલ બનાવવો એ જ મોટી વાત છે. આમાં જ બુધ્ધિ અને ધૈર્ય, લગનશીલતા અને વિષયરસ બનાવવાનાં છે.

૨

ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ :

૧. બહુ પૌરાણિક વાતો ન આપો તો ચાલે. જેટલી આવશ્યક વાતો હોય તેટલી આપવી. આવશ્યક એટલે જેનાથી વર્તમાન સામાજિક માળખું સમજાવવું જોઈએ તેટલી.

૨. આગળ અપાયેલ ઐતિહાસિક માહિતી ન આપવી. તેનો સંકલન કરવો. તથા જરૂર હોય તો સંક્ષિપ્ત કરી નાખવું.

૩. બધી માહિતી ઐતિહાસિક ક્રમમાં આપવી. ઘણાં સ્ત્રોતો માંથી માહિતી લેવામાં આવે છે તેનું સંમિશ્રણ કરવામાં બુધ્ધિ અને તર્કનો ઉપયોગ કરી બધું સમયક્રમમાં ગોઠવવું, વ્યતિક્રમ ન થવો જોઈએ.

૪. અધ્યતન ઇતિહાસ ખૂબ અગત્યનો છે. દા.ત. કાયોડીઓને કયો ઠક્કર કયા કયા રસ્તે લાવ્યો તે જાણવું જોઈએ.

૫. દંતકથાઓ હોય તો તેની સમજ જરૂર આપવી.

૬. જે સર્વ સંમાનિત, પ્રમાણિક ઇતિહાસકારો હોય તેમના ઉપર આધાર રાખવો.

૭. રાજા રજવાડાંનો ઇતિહાસ આપવા કરતાં લોકોનો ઇતિહાસ જરૂર આપવો જોઈએ. રાજાઓએ લોકજીવનમાં કેટલો ભાગ ભજવ્યો તે આપવું.

૮. સ્થળાંતરો થઈ હોય તે જણાવવું. લોકો કેવી રીતે આગલી હરોળમાં આવી રહ્યા છે તે બતાવવું.

૯. કોઈ જાતિ વિષે લખતા હો, જે બેચાર જગ્યાએ ફેલાયેલી હોય અને તેનો ઇતિહાસ અલગ અલગ લખાયેલો હોય તો આ બધાને સંકલિત કરવું.

૧૦. કોઈ તાલુકા વિષે લખતા હો તો પછી રાજ્યો કે જિલ્લાનો ઇતિહાસ આપવાની જરૂર નથી.

૧૧. એક જ પ્રકારની વર્ષા ગણતરી રાખવી. ઈ.સ. સર્વમાન્ય છે. એટલે તે જ લખવું. જિજરી કે વિ.સં. માં કોઈ માહિતી હોય તો તેને ઈ.સ. માં બતાવવી.

૧૨. માહિતીસ્ત્રોત કેટલો પૂર્વગ્રહપીડિત છે તે સમજવું બતાવવું.

૧૩. ઇતિહાસનું પ્રકરણ અહેવાલનો ભાગ છે તે સમજવું જોઈએ. એ જાતિના / પ્રજાના ઇતિહાસનું પુનરાવર્તન નથી, એ ધ્યાનમાં રહે એ આવશ્યક છે.

૧૪. ઇતિહાસનું પ્રકરણ બીજાં પ્રકરણો સાથે સંકલિત થવું જોઈએ.

પરિવેશ, ભૂગોલિક પરિસ્થિતિ, સંસાધનો, ઊર્જા

૧. કોઈપણ સમાજની અર્થવ્યવસ્થા, સામાજિક સંરચના, રીતરિવાજો, ધર્મ વગેરે ઉપર પરિવેશ, ભૂગોલિક પરિસ્થિતિ, સંસાધનોની ઘણી અસર પડે છે. આ અસરો સીધી હોય છે અને આડકતરી પણ હોય છે. અભ્યાસના સમાજ વિષે પણ આ વાત ખૂબ જ સમજવા અને ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

(૧.૧) અભ્યાસ હેઠળનો સમૂહ, પ્રજા, જ્ઞાતિ, આદિવાસી કે હરિજન જાતિ કયાં રહે છે તેનો પૂર્ણ ખ્યાલ આપવો. જે તે ગામ, તાલુકા, જિલ્લા, રાજ્યનો ઉલ્લેખ કરી તેની ચારે દિશાએ શું છે તે બતાવવું. ત્યાં કેવી રીતે પહોંચાય તે પણ લખવું. નવા જનારને દિશાસૂચન મળે. તે તે સ્થળ સંસ્કૃતિના મધ્યબિંદુથી કેટલું દૂર તે જણાય આવે.

(૧.૨) સંબંધિત સમાજ જે પરિવેશમાં, ભૂગોલિક પરિસ્થિતિમાં રહેતો હોય તેનું આર્થિક અને તત્સ્થ રહ્યું વિવરણ આપવું જ જોઈએ. તે પ્રદેશની ભૂરચના, પહાડો, સમુદ્ર, નદી નાળાં, સરોવર, રણ, જમીનનો તથા ભૂતળનો પ્રકાર, ખનિજો ઇત્યાદિનો ખ્યાલ આપવો જરૂરી છે. જેમની આ સમાજ ઉપર કઈ અસર થાય છે તે જોવું અને તત્સ્થાને વર્ણવવું જોઈએ. ગેઝેટીયરો કે બીજા સ્ત્રોતમાંથી શબ્દશબ્દ ઊતારી લેવાનો કશો અર્થ નથી. લખવું છે તે જાતે જોયું છે ? તેનો તે સમાજ ઉપર કેવો પ્રભાવ પડે છે તે ઊંડાણથી કે ચિંતા રથી જોયું છે ખરું ?

(૨.૩) તેવી જ રીતે તે પ્રદેશના વન અને વનસ્પતિ, પશુ અને પ્રાણીઓનો પણ ઉલ્લેખ હોવો જોઈએ. ઉલ્લેખની સાથે જેમનો પ્રભાવ તે સમાજ ઉપર કેટલો અને કેવો છે તે જોવું અને લખવું જોઈએ. વન આદિવાસીઓ માટે ખૂબ જ મહત્વનું તે કેવી રીતે તે બરાબર સમજવું જોઈએ.

(૨.૪) તે પ્રદેશની આબોહવા, વરસાદ, ઉષ્ણતામાન વગેરેનું પણ વર્ણન હોવું જોઈએ [illegible] આબોહવાથી સમાજ કે [illegible] ઉપર

વરસાદની ખૂબ અસર હોય તો કયા મહિનામાં કેટલો થાય છે તે સમજવું જોઈએ. આબોહવા, ઉષ્ણતામાન આદિના ફેરફારથી સમાજ કે અર્થવ્યવસ્થા ઉપર શો પ્રભાવ પડે છે તે હંમેશા જોવું અને તે પ્રમાણે લખવું.

(૨.૫) તે પ્રદેશમાંથી કયાં કયાં સંસાધનો મળે છે, જેમાંથી કેટલાનો ઉપયોગ થાય છે તે બતાવવું. બધાં બતાવવાં એટલા માટે જરૂરી છે કે તે સમાજના આયોજનમાં નવા સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવાનું કહેવામાં આવશે જ. તેથી આ વાત ખૂબ સારી રીતે સમજવી જોઈએ.

(૨.૬) સમાજ ઊર્જાના કયાં સાધનો વાપરે છે, કેવી રીતે વાપરે છે, જેમાં કાર્યક્રમના કેટલી હોય છે એ જોવું જોઈએ. સામાન્યતયા વપરાતાં ઊર્જાનાં સાધનો ઓછાં થાય ત્યારે એ લોકો શું કરે છે ? દા.ત. બાળવાનાં લાકડાં ન હોય તો આદિવાસી શું કરે છે ? શું બાળે છે ? મુખ્ય બળતણની સાથે છાણાં, ઘાસ, કરાંઠી, ભૂસ્સા વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે ? નવું બળતણ કયું વાપરે છે ? ઘાસતેલ, ગેસ, વીજળી ? મનુષ્ય શ્રમનો કયાં કયાં કેટલો ઉપયોગ થાય છે તેનું એક સિમ્યુલેશન મોડેલ બનાવવું. જેની માટે ઊર્જાનો ઉપયોગ જરૂર જોવો જોઈએ તથા નોંધવો. એમાં પશુપ્રાપ્ત ઊર્જા પણ આવે. વીજળી, કુદરતી વાયુ જે.

ઊર્જાના ઉપયોગમાં સામાજિક રચનાના કોઈ રીતે સંકળાયેલી જોવામાં આવે છે ? પૈસાવાળા અનાદિવાસી પચાસેક વર્ષ પહેલાં ઘોડાગાડી રાખતા, સાબરકાંઠાનાં કેટલાંક આદિવાસી બિનઆદિવાસી એવાં મિશ્રિત ગામોમાં પૈસાવાળા બિન આદિવાસીઓ ટ્રેક્ટરનો ઉપયોગ કરતા થયા છે. જેને ત્યાં વધુ પૈસા હશે તેને ત્યાં વધુ પશુ પણ હશે, તેને ત્યાં મજૂર પણ ઘણાં હશે, ગરીબોને ત્યાં સંસાધનો ઓછાં હશે અને તેની શક્તિ પણ ઓછી હશે.

(૩) અહીં જણાવેલાં બધાં તત્ત્વો સમાજની ક્રિયાશીલતાને કે એની આર્થિક સમસ્યાને સમજવા કે એના વિષે આર્થિક આયોજન ઘડવામાં ખૂબ જ ઉપયોગી છે. અત્યારે બધે જ , ચર્ચામંડળોમાં વિધાનસભાઓમાં કે આયોજન કક્ષાઓમાં આની મુખ્ય નોંધ લેવાય છે અને એના વિષે ચર્ચાઓ થાય છે. માટે કોઈપણ અહેવાલમાં આ તત્ત્વોનો સાર્થ, તત્પૂરતો અને તર્કસંગત ઉલ્લેખ હોવો જોઈએ. આ ત્રણે શબ્દોનો નિહિતાર્થ સમજી લેવો જોઈએ.

(૪) ઉપર્યુક્ત પરિવેશિક તત્ત્વો વિશે સમાજનો કેવો ખ્યાલ છે તે પણ નોંધવું જોઈએ. સમાજે એમાંનાં ઘણાને આત્મસાત્ કર્યા હશે. કેટલાંક વિષે સમાજની સંસ્કૃતિ સજગ ન રહી હોય. સમાજ એમાંનાં કયાં નવાં તત્ત્વોને કેવી રીતે અપનાવે છે તે પણ નોંધવું જોઈએ.

વસ્તી :

૧. અભ્યાસ હેઠળનાં સમૂહ, પ્રજા, જ્ઞાતિ, આદિવાસી કે હરિજન જાતિ કયાં કહે છે, તે વધુ પરિવેશવાળા પરિચ્છેદમાં જણાવ્યું છે. એટલે અને ફરીથી લખવું નહીં. ઘણાં વસ્તી અને વિસ્તારને સાંકળે છે તેથી વિસ્તાર જોવાર લખાઈ જાય છે. આ નોંધ તે કારણે લખી છે.

૨. અભ્યાસેલ સમૂહની વસ્તી યોગ્ય તાલુકા વિકાસ એકમવાર આપવી. (જિલ્લા / તાલુકા અથવા ગામવાર) કોઈવાર રાજ્યવાર પણ આપવી પડે. કયો એકમ ઉપયોગી અને વધુ સાર્થક છે તે બરાબર સમજવું જોઈએ.

૩. દરેકમાં દરેક વસ્તી ગણતરીના આંકડા આપવા. તે પહેલાંના દશકાના કે વીસ વર્ષ પહેલાંની વસ્તી, આજની વસ્તી કે જેમ બતાવવું નહીં. (કોઈ સ્રોત શક્ય ન હોય તો વસ્તીનો પ્રમાણસર વધારો (પ્રોજેક્શન) કરીને અદ્યતન વસ્તીના આંકડા બનાવવા અને તેમ કર્યું છે એમ કહેવું.

૪. વસ્તીમાં કેટલો વધારો કે ઘટાડો થયો છે, તે બતાવવું જરૂરી છે. તે તે એકમોમાં ૧૦, ૨૦, ૫૦ વર્ષ પહેલાં કેટલી વસ્તી હતી તે બતાવી જનસંખ્યાના વધારાની ગતિ કેવી છે તે બતાવવું. કોઈ સમૂહની વસ્તી ઘટી રહી હોય અથવા ખૂબ વધી રહી હોય (જેને માટે સર્વસામાન્ય કારણો લાગુ પડતાં ન જણાય તો) તેનો ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. તે કારણો શોધવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને તે કારણો પણ દર્શાવવાં.

૫. ઉપર બતાવેલ જનસંખ્યામાં

(અ) સ્ત્રીપુરુષવાર

(બ) વયજૂથવાર

(ક) પરિણીત / અપરિણીતવાર

(ડ) કામકરનાર / આશ્રિતવાર કેટલી સંખ્યા છે તે બતાવવું.

૫.૧ તે જનસંખ્યામાં વ્યવસાયવાર કેટલી સંખ્યા છે તે બતાવવું, એટલે ખબર પડશે કે સંબંધિત સમાજમાં મુખ્ય તથા બીજા વ્યવસાયો કયા છે.

૬. શહેરી અને ગ્રામ્ય વસ્તીનો પણ ખ્યાલ આપવો જરૂરી છે.

૭. શિક્ષિત, અશિક્ષિતની સંખ્યા આપવી. જેમાં સ્ત્રી પુરુષોની વયજૂથવાર સંખ્યા આપવી આવશ્યક છે.

૮. જ્યાં સંખ્યા હોય ત્યાં કુલ સંખ્યા આપી ટકા પણ કાઢવા. ટકાને " પ્રમાણ " ન કહેવાય, દા.ત. ૧૦,૦૦૦ની વસ્તીમાં શહેરી/૨,૦૦૦ હોય તો ગ્રામ્યવસ્તી ૮,૦૦૦ થાય. કુલ વસ્તીમાં શહેરી વસ્તી ૨૦ ટકા અને ગ્રામ્ય વસ્તી ૮૦ ટકા છે, પણ એમ ન કહેવાય કે શહેરી વસ્તીનું પ્રમાણ ૨૦ છે.

૯. કટકીકવાર રાખ્યા પૂરેપૂરી જાણતા હોઈએ દા.ત. ૧૦૧ છતાં ગુજરાતમાં આપણે " એક સો એક જેટલી " કહીએ છીએ. આ ખોટું છે,(એ બોલચાલમાં ચાલી જાય, એમાં પણ બંધ થવું જોઈએ.)વૈજ્ઞાનિક અહેવાલોમાં ન ચાલે.

૧૦. ઉપર પ્રમાણે કટકાક મૂળ આંકડા મળે તો પછી એ બધાં ઉપરથી ઘણી જાતના વસ્તી વિષયક ભૌગોલિક કે સમાજશાસ્ત્રીય વિધાનો કાઢી શકાય. દા.ત. ગુજરાતના આદિવાસીઓને લઈએ તો કયા જિલ્લા આદિવાસી બહુલ છે, કયા તાલુકાઓ વધુ શિક્ષિત છે :કયાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા વધુ છે અથવા કઈ જન જાતિમાં સ્ત્રી સાક્ષરતા ઓછી છે, કયાં બાળકોની અને વૃદ્ધોની સંખ્યા વધુ છે ઇત્યાદિ. આમાંથી શું આપવું અને શું ન આપવું એ અભ્યાસ માટે વિશિષ્ટ પ્રશ્ન ઉપર અવલંબે છે. પ્રશ્નને બરાબર સમજી એનાં પાસાંઓનો ફેલાવ કેટલો છે તે જાણી જનસંખ્યાત્મક કોષ્ટકો આપવાં અને વિધાનો કરવાં.

૧૧. ગામોમાં સર્વેક્ષણથી જનસંખ્યા કાઢી હોય તો તેમાં પણ ઉપર પ્રમાણે કરવું. વસ્તીગણતરીમાં આપેલી જનસંખ્યામાંથી આ ગામોની સંશોધક સર્વેક્ષણ દ્વારા કાઢેલી જનસંખ્યામાં કંઈ ફેર માલૂમ પડતો હોય તો તેનો ઉલ્લેખ કરી કારણો બતાવવાં.

૧૨. જનસંખ્યાનાં કોષ્ટકોમાં, ગણતરીમાં, વિશ્લેષણમાં એકમો વસ્તી ગણતરીમાં આપવામાં, અનુસરવામાં આવ્યાં હોય તે જ લેવાં. એનાથી તુલનાત્મક અધ્યયનોમાં મદદ મળે છે.

અર્થવ્યવસ્થા

૧. અર્થવ્યવસ્થા એટલે તેને સમાજનાં અર્થ સબંધી સંસાધનો, કાર્યકરો, પ્રવૃત્તિઓ અને સંસ્થાઓની સમાજના એક અભિન્ન અંગ તરીકે ગોઠવણી. એમ પણ કહી શકાય કે બહોળા અર્થમાં જીવનની આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ માટે કે સંકુચિત અર્થમાં અર્થોપાર્જન માટે સંબંધિત સમાજના સભ્યો તરીકે સંસાધનો, આંતરસબંધો અને સંસ્થાઓનું તેમણે કરેલું ગૂંથન. એનો અર્થ એ થયો કે માત્ર આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ જ અર્થવ્યવસ્થા નથી. અહીં વ્યવસ્થા શબ્દ મહત્વનો છે.ઉપરોક્ત બધાં તત્વો મળીને એક પ્રકારની ગોઠવણી, ભાત કે ગૂંથન થાય છે, તે સ્પષ્ટ રીતે સમજવાનું છે. જ્યાં સુધી આ અર્થ ન સમજાશે ત્યાં સુધી અર્થવ્યવસ્થાની ધારણા ન સમજાશે.

૨. હવે એટલું તો ચોકકસ છે કે પરિવેશ અને ભૂગોલિક પરિસ્થિતિ અને સંસાધનોનો ઉપયોગ જીવનનિર્વાહ માટે કરાય છે. એને કામાં લેનાર યોગ્ય વયનાં સ્ત્રી પુરુષો છે. તે તે પરિચ્છેદમાં એનું વર્ણન કર્યું જ હશે. અહીં એ બનાવવું જોઈએ કે ઉપરોક્ત કાર્યકરો પરિવેશાદિ ઉપર ક્રિયા કરે છે, અને આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ માટે મથે છે.

૩. બાળકો પણ આમાં સહભાગી થઈ ક્રિયા કરતા હોય તો તે બતાવવું જોઈએ.

૪. કઈ કઈ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કરી આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ કરે છે તે બતાવવું. કોઈ જેની કરે, કોઈ જેન મજૂરી કરે, કોઈ ચકીકનો પત્થર ઘસે, કોઈ કારખાનામાં જાય વગેરે આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કહેવાય. ભૂલમાં ચાને કટલાક " જીવન નિર્વાહનાં સાધનો " કહે છે. એ ખોટું છે. સાધનો તો ભૌતિક વસ્તુઓ છે. તે તો પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે વપરાય છે. પ્રવૃત્તિઓને હંમેશની અને તેથી સંસ્થાકૃત હોય તો/તેને વ્યવસાય પણ કેટલાક કહે છે.

૫. હવે પ્રત્યેક વ્યવસાય / પ્રવૃત્તિનું નિર્દેશથી વર્ણન કરવું.એમાં કયાં ખાસ ખાસ સાધનો વપરાય છે તે કહેવું. કોઈ સાધન બીજે વપરાતું હોય,ખૂબ જાણીતું હોય તો/માની ન લેવું કે બધા જાણે છે એટલે એના વિષે ન લખાય તો ચાલશે. આર્થિક પ્રવૃત્તિનો પૂર્ણ ખ્યાલ આપવા માટે સાધનોનો પરિચય આપવો જરૂરી છે.

૫.૧ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે હથિયારો, ખેતીનાં સાધનો જોઈએ. જીવન જરૂરિયાતો માટે પણ વસ્તુ જોઈએ. આ બધીનું વ્યવસ્થિત વર્ણન અને વિવરણ હોવાં જોઈએ. ઘરવખરી, હથિયાર, ખેતીનાં સાધનો, શિકારનાં સાધનો, સંગીત નૃત્યનાં સાધન સામાન, ધર્મ સબંધી ભૌતિક વસ્તુઓ એવા ભાગો પાડી વસ્તુનાં નામ, ચિત્ર અથવા ફોટાઓ, વર્ણન અને ઉપયોગ આપવાં. પહેરવેશ, ઘરેણાં ગાઠાં, છૂંદણાં વગેરેને પણ અલગ મથાળા નીચે મૂકવાં.

૫.૨ સબંધિત સમૂહનું આર્થિક જ્ઞાન કેટલું છે તે લખવું. દિશાઓ, સમય, વજન, અંતર, કીમત, ભાવ વિગેરેના એમના ખ્યાલો બતાવવા. એમાં કોઈ હોય તો તેનો ઉલ્લેખ કરવો જોઈએ. વ્યાવસાયિક પ્રયુક્તિઓ તો સંબંધિત ક્રિયામાં આવી જાય એટલે તેને અહીં લખવી નહીં.

૫.૩ પ્રવૃત્તિઓનો પૂર્ણ પરિચય આપવો દા.ત. મકાઈની ખેતી કરતા હોય તો એને કેમ રોપે તે કહેવું જોઈએ. (ટેકનીકલ જાણકારી મળે અને કદાચ જે રીત ખોટી હોય,સુધારવા યોગ્ય હોય તો ખબર પડે !)

૫.૪ બધી પ્રવૃત્તિઓમાં પુરુષ, સ્ત્રી બાળકનો કેવો ફાળો હોય છે તે બતાવવું.

૫.૫ સબંધિત સમાજનું તર્ક રંગત સમય થેડમો પાડી દૈનિક અને વાર્ષિક ડાર્યક્રમ આપવાં. વાર્ષિક ડાર્યક્રમમાં જયાં જયાં તહેવારો આવતા હોય તે બતાવવું. એટલે સમજ પડી જાય ડ અમુક મોસમમાં અમુક ડામ પૂરું થાય અથવા અમુક ચવખાડો થાય ત્યારે તહેવારો આવે છે.

૬. ઉપરોડત પ્રવૃત્તિઓમાંથી ડટલી આવડ થાય છે તે ડાઢવું. પ્રતિપરિવાર તથા પ્રતિવ્યડિત વાર્ષિક, માસિક, દૈનિક આવડ બતાવવી પણ જરુરી છે. એનાથી સબંધિત સમૂહના ડટલા ટકા પરિવાર ગરીબાઈની રેખા ની નીચે છે તે પણ જ્ઞાત થાય.

૭ તે સમાજમાં ખર્ચ કેમાં કેમાં ડટલો થાય છે તે બતાવવું. પ્રતિ પરિવાર તથા પ્રતિ વ્યડિત વાર્ષિક, માસિક, દૈનિક ડટલું ખર્ચ થાય છે તે બતાવવું.

૭.૧ ઉત્પાદન થયેલ વસ્તુઓનું વેચાણ ડયાં થાય છે, ભાવ ડેટલા મળે છે, ઓછા મળ્યા હોય તો ડેમ તે વિષે તથા બજાર વ્યવસ્થા અથવા પરંપરાગત બજારો વિશે લખવું. દા.ત. હાટવાડા ભરાતા હોય તો તેની વ્યવસ્થા વિષે લખવું. તેનું તે સમાજમાં ડટલું અગત્યનું સ્થાન છે તે બતાવવું.

૭.૨ સબંધિત સમાજમાં શ્રમ અને શ્રમિકોનાં વાર્ષિક મહત્વ અને સંગઠનો વિષે લખવું.

૭.૩ બે સમાજમાં પૂંજી નિર્માણ થાય છે ? ડટલી ? ડેવી રીતે ? તે બતાવવું. એનો દર શો હોય છે તે જણાવવું.

૭.૪ અભ્યાસ હેઠળના સમાજમાં સાહસિકોનું સ્થાન વર્ણવવું. નિયોજડ ડ પ્રબંધડ જેવી ડોઇ વ્યડિત હોય છે ? પરંપરાગત આવેલાનો વાર્ષિક પ્રવૃત્તિઓનું રાંડલન ડરવામાં ડંઈ મદદ ડરે છે ખરા ? આ તપાસવું.

૭.૫ પશુપાલડ સમાજ હોય તો પશુસંખ્યા, તેમાંથી મેવાતાં વિવિધ ઉત્પાદન વગેરેનું વિવરણ બતાવવું.

૮. દવું ડેટલું છે, ડયા સ્ત્રોતમાંથી દવું લીધું છે, ડઈ સરતો એ લીધું છે તે પણ બતાવવું. શોષણના વિભિન્ન તરીકાઓ ડયા છે તેનો ઉલ્લેખ ડરવો.

૯. આર્થિકપ્રવૃત્તિઓને સમાજના અન્ય પાસાંઓ સાથે ગાઢ સબંધ છે તે જોતાં જવું અને બતાવતા જવું.

૯.૧ અર્થવ્યવસ્થા એ સમાજનું ઘણું મહત્વનું પાસું છે. તેથી આ પ્રકરણ લાંબુ થઈ જવાનો સંભવ છે. આખા અહેવાલમાં બધાં પ્રકરણોની સમતુલા હોવી જરુરી છે, એટલે આ પ્રકરણને લખવામાં ઘણી કુશળતાથી કામ કરવાનું છે. ડંઈ રહી ન જવું જોઈએ. બધાં પાસાંનો

વિગતવાર વિચાર આખી સમગ્ર અર્થવ્યવસ્થાને થેડ સંડલિત ચૂંટેલ નમૂનો બતાવવાનો છે.

સામાજિડ સંરચના :

(૧) સામાજિડ સંરચના એટલે સબંધિત સમાજના સભ્યોના વિવિધ સ્થાયી, અર્ધસ્થાયી અંતર સબંધોનું જાળું. એટલે તે સમાજના સભ્યો એડબીજા સાથે ડવા ડવા સ્થાયી અર્ધસ્થાયી સબંધો બાંધે છે તે જોવું ડાઢવું જોઈએ, અને માટે જે જ્ઞાન " ડટેગરીઓ" છે તે દ્વારા તેના વિષે માહિતી એડઠી ડરવી ને લખવું.

(૨) કુટુંબ સાર્વત્રિક સામાજિડ થેડમ છે. સબંધિત સમાજમાં કુટુંબનાં સ્વરુપ અને પ્રડાર્યની પૂરી ચર્ચા ડરવી. કુટુંબદીઠ ડેટલા સભ્યો હોય છે, તેમને આપસમાં શી સગાઇ હોય છે તે નોંધવું. ડેટલી પેઢીઓ સાથે રહે છે ? ડે માત્ર પતિપત્ની ડે તેમનાં અપરિણીત બાળડો જ સામાન્યતયા થેડ થેડમ બનાવે છે? (એને વિભડત કુટુંબ ન ડહેવું. બે જામાંથી વિભડત થયું છે ? બે તો નૈસર્ગિડ છે. બે પ્રાથમિડ અથવા ડેન્દ્રીય કુટુંબ ડહેવાય.) પતિ-પત્ની, પિતા, માતા પુત્ર, પુત્રી, ભાઇ, બહેનનાં અધિડારો, ડર્તવ્યો, ડર્તવ્ય ચૂકવ્યાં વગેર નોંધવાં. સહભોજન, સહરહેઠાણ, સંપત્તિનો ભોગવટો અને વારસો વગેર બધી વિગતો નોંધવી.

કુટુંબમાં વાર્ષિક, સામાજિડ, ધાર્મિડ બાબતોમાં નિર્ણય ડેમ લેવાય છે ? ડોનું વધારે ચાલે છે ? ઝઘડાઓ ડયારે ડવા પ્રડારના થાય છે ? બે લોધી ડાઢી લખવું.

(૨.૧) આમાં બીજી ઘણી વાતો ડ્રમાનુસાર પૂછવી પડે તો તે વિષે લખવું પડે. માત્ર (૨)માં બનેલી વાત ઉપરથી કુટુંબ સંસ્થાનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ ન જ આવે. એને માત્ર માર્ગદર્શિડા તરીકે જ લેવાની છે.

(૨.૨) કુટુંબનું થેડમ સુસ્પષ્ટ અને પ્રડાર્યાત્મડ ચિત્ર ઉપજાવવા પ્રયત્ન ડરવો જોઈએ.

(૩) સગાઇ : સગાં વહાલાંનો પણ થેડ સમૂહ હોય છે જે સમાજના થેડ મહત્વપૂર્ણ થેડમ તરીકે ડામ ડરે છે. સબંધિત સમાજનાં સગાવહાલાંનાં થેડમનો પૂર્ણ અભ્યાસ ડરી તેને થેડ ડ્રિયાશીલ થેડમ તરીકે વર્ણવવાનો છે. " સગાઈનો અભ્યાસ : ડટલાડ સુઝાવો " નામની મારી પુસ્તિડામાં આ વિષે બધી વિગતો આપેલી છે. તેને અભ્યાસના થેડ સાધન તરીકે સાથે રાખવી. તે પ્રમાણે ડામ ડરી પ્રડરણ લખવું.

(૩.૧) ડટલીડવાર સગાવહાલાંની થેડદમ અધૂરી સમજથી ડે માત્ર ગુજરાતીમાં સાંભળેલા અધડચરા સિધ્ધાંતોથી જોખ્ખી માની લેવામાં આવે છે ડે સગાવહાલાંનાં માત્ર બે પ્રડારનાં ડર્તવ્ય હોય છે : પરિહાસ અને પરિહાર. સગાવહાલાં શું શું ડરે છે, તે જાણવું હોય તો

પોતાનાં જ કાકાકાકી, મામામામી, સાસુસસરા, દિયર, જેઠ, માસી, માશિયાઇ ભાઇ વગેરને જોવાં. આપણે માટે તેઓ શું કરે છે, આપણે તેમને માટે શું કરીને છીએ તેની વિગત યાદી બનાવવી. તરત જ ખબર પડે કે આ બેકમ તો ઘણું બધું કરે છે, પરિહાસ કે પરિહારનાં કર્તવ્યો ઉપરાંત ! સમાજમાનવશા સ્ત્રને પોતાનામાં આરોપિત કરી દઈને (જેણે જે કહયું હોય તે સ્ત્રને મધ્યબિંદુમાં રાખી) જોઇ તેવું તો બધું તરત જ બધું સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે.

(૪) ગામ : દુનિયાની બધી પ્રજાઓમાં સમાજનું એક મહત્વનું અંગ છે ગામ,જયાં તેના સભ્યો નિવાસ કરે છે, આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કરે છે, જીવન વ્યતિત કરે છે અને આ સંતતિ દ્વારા સમાજને આયુ રાખે છે. તો સામાજિક સંરચનાના અભ્યાસમાં આ બેકમને તેવું અને તેના વિષે લખવું. જેમાં ગામની રચના, ફળિયાં, મહોલ્લાવાર જોવી. જેમાં કોણ કોણ રહે છે : બેકજ જ્ઞાતિના, ગોત્રના લોકો રહે છે ? તે શોધવું (ફળિયાની યાદી બનાવવી, દરેક ફળિયાનાં ઘરોના વડાના નામ,ગોત્ર,જ્ઞાતિ વગેરેની યાદી બનાવવી.) ગામને, ફળિયાને અને જમીનને શો સંબંધ હોય છે ? ગામ એ જમીન અને ખેતી સાચવવા માટેની વ્યવસ્થા તો નથી ?

(૪.૧)ગામમાં જુદી જુદી જ્ઞાતિઓ રહેતી હોય એ સંભવિત છે. દરેક જ્ઞાતિનું મુખ્ય કાર્ય શું હોય છે ? જ્ઞાતિઓ વચ્ચે કેવી જાતનો સંબંધ હોય છે ? શું એમાં કોઇ પ્રભાવી જ્ઞાતિ હોય છે ? બીજી બધી એની સાથે જજમાનીથી જોડાયેલી હોય છે ? ખેતમજૂર કોણ હોય છે ?

(૪.૨)હરિજનોની અને આદિવાસીઓની ગામમાં સામાજિક સ્થિતિ કેવી છે ? એમની આર્થિક વ્યવસ્થા કેવી છે ?

(૪.૩)ગામના આગેવાનો અને અધિકારીઓ વિષે લખવું. એમની સત્તાનું સ્વરુપ તપાસવું. જ્ઞાતિ અને સત્તા, ધન અને સત્તા વગેરેનો સંબંધ તપાસવો.

(૪.૪)પરંપરાગત ગામપંચાયતનું સ્વરુપ અને કાર્યો વિષે તપાસ કરી લખવું.

(૪.૫)કાયદાથી સ્થપાયેલી ગામ પંચાયતનું સ્વરુપ અને કાર્ય તપાસવાં.

(૪.૬)ગામને બેક કિયાશીલ સામાજિક બેકમ તરીકે રજૂ કરવાનું છે.ઉપરની તથા બીજી બધી માહિતીઓ બેકબીજા સાથે સંકલિત થઇને બેક બેકમ ચિત્ર ઊભું કરે તે જોવું.

(૫) ગામ બહારના બેકમો :

સંબંધિત સમૂહ કે જ્ઞાતિ ઘણાં ગામોમાં, શહેરોમાં રહેતી હોય તો એમનું કોઇ બેકમ છે ? ચૌધરીજ્ઞાતિમાં પંચવાર ગામોનો ચોરો હોય છે, પાટીદારોમાં છ,આઠ,

સત્તાવીસ ગામોના ગોળ હોય છે. કોઇ જગ્યાએ નાયુડા, જિલ્લા, રાજ્ય કરે પણ એમના સંગઠનો હોય છે. આ સંગઠનનાં સ્વરુપ અને કાર્ય જાણવા. એમની બેકમ અભ્યાસ કરી આ માહિતી મેળવી શકાય.

(૬) સંબંધિત સમૂહ કે પ્રજા (અભ્યાસિત બેકમ) બહારની દુનિયા સાથે કેવી રીતે જોડાયેલો છે તે બતાવવું. બાહ્ય દુનિયા સાથેનો એની સંસ્થાકીયો, રાજકીય,આર્થિક,વ્યાપારિક, ધાર્મિક,સામાજિક અથવા મનોરંજન વિષયક પણ હોઇ શકે. આ બધાને સુસ્પષ્ટ રીતે ઉદાહરણ સાથે વર્ણવવી જોઇએ. આ સંબંધોનું વિશ્લેષણ થાય તો વધુ સારું. દા.ત. ગુજરાતના આદિવાસી વિસ્તારોનો દુષ્કરનો પાક મુંબઇ સુધી જોવાઇ જાય છે. તાજા મુંબઇના લોકોને પોષાય એવો હોવાથી અને વધમાં દરકાર હોવાથી આદિવાસી બેકૂતને એના ભાવો પોસાય એવા મળતા નથી પણ એનાથી કંઇ વધ શકતું નથી. ત્રીજા વિશ્વનું આંતરરાષ્ટ્રીય વ્યાપારિક માળખું એવું હોય છે કે એના ગરીબ દેશોને પોતાના ઉત્પાદનના ભાવો બરાબર મળતા નથી અને દુનિયાના સુવિકસિત દેશોમાંથી આવતાં તૈયાર માલ માટ ત્રીજા વિશ્વને ખૂબ મોંઘી કીંમત આપવી પડે છે.

ધર્મ :

(૧) અભ્યાસિત બેકમના ધર્મ વિષે માહિતી બેકત્ર કરતી વેળા ધર્મ એટલે શું તે સમજી લેવું જરુરી છે.ધર્મમાં તેને બેકમની દૈવી તત્વ વિષેની તથા ઇંહ લોકપરલોક વિષેની માન્યતાઓ, દેવી દેવતાઓ, જાદુમંત્ર, આ દૈવી તથા આનુષંગિક માન્યતાઓનું ભૌતિક તત્વ સુંદરતા (દેવળ, ઘાટલુંગટ,ખતરા,દોરાધાગા,માઇમીસરા,નંદુરો વગેરે) તથા પૂજકો રોવડો, કાર્યકરો (મહારાજા, પંડાઓ,પાદરીઓ,બડવા ભૂવાઓ, શિષ્યો મુરીદો વગેરે) અને સંસ્થાઓ આવે. કટલાક માત્ર દેવ દેવી વિષે આપી દે છે તે બોટું. બહુજ આપવું જોઇએ.

(૨) કટલાક અલપમહત્વ સંશોધકો માત્ર દેવ દેવીનાં નામ માત્ર આપી દે છે . બીજુ કંઇ જણાવતા નથી. આનાથી કંઇ ન સમજાય. દા.ત. હું નીચે પ્રમાણે લખું. " મંગૂ " જાતિનાં દેવોનાં નામ આ છે :

" લંગલંગ, રંપલંપ, ઢુકઢુકા, ગબોહબો...."

અને પ્રકરણ બંધ કરી દઉં. વાચના રને બ્રહ્મ અક્ષાર સમજ ન પડે. જેના આ જાતિના ધર્મ વિષેના જ્ઞાનમાં બિંદુમાત્ર વધારો ન થાય. દેવોનાં નામો સાથે તેમને લગતી બધી માહિતી યોગ્ય વિસ્તારમાં આપવી જોઇએ. તેમનાં મહત્વ અને પ્રકારો સમજાવવાં જોઇએ.

(૩) જીવનની ઇહલોક પરલોકની ફીલસૂફી વિષે પણ લખવું જોઇએ. આ વિષે માહિતી મેળવવી મુશ્કેલ છે પણ મળી શકે છે. સંબંધિત સમૂહ જીવ, આત્મા, પરમાત્મા વિષે શું માને છે, ઇશ્વર અને દેવી તત્વો, ઇશ્વરના મનુષ્ય રુપો જેવું કંઇ એની ધાર્મિક ધારણાઓમાં આવે છે ? જીવનનો ઉદ્દેશ્ય શો છે ? મૃત્યુ પછી મનુષ્ય દેહનું શું થાય છે, પશુ પ્રાણીઓ માં જીવ હોય છે કે નહીં, નીતિ અને ધર્મ વિષે શો સંબંધ હોય છે એનો ઉલ્લેખ થવો જોઇએ.

(૪) ધર્મ અને અર્થવ્યવસ્થાનો શો સંબંધ છે તે બરાબર લખવું. પાકના દેવી દેવતાઓ હોય છે. દા.ત. ડાંગમાં કણશરી માતા માં ઘોડો બહુ માને છે. આ બધાનું વિગતવાર વર્ણન કરવું. તહેવારો અને નવા પાકને ઘણો સંબંધ હોય છે. દા.ત. મધ્ય પ્રદેશના ગોંડ નવી મકાઇ પાકે ત્યારે નવાખાઇનો તહેવાર ઉજવે છે. દેવતાને નવી મકાઇ ચઢાવે છે ત્યાર પછીજ પોતે ખાવા માંડે છે. પશુઓના, રોગોનાં દેવી દેવતા હોય છે.

(૫) ધર્મ અને સમાજવ્યવસ્થામાં અથવા ધર્મ અને સત્તાવ્યવસ્થામાં પારસ્પારિક સંબંધ છે. આ વિષે સરસ વિશ્લેષણ કરી બતાવવું.

(૫.૧) તહેવારો, જાત્રાઓ, ઉત્સવો, ધાર્મિકસ્થળો વિષે લખવું. એ બધાનું ધાર્મિક સંકુલ શું છે તે બતાવવું. : (કયા દેવનો કયાં, શા માટે, મેળો ભરાય છે, કોણ પૂજા કરાવે છે, દેવળ દેહરા કેવાં છે વગેરે) એ બધાને સમાજનાં અન્ય પાસાંઓ સાથે વણી લેવાં.

(૬) ધાર્મિક આગેવાનોમાં ભૂવામડવી, દવાદારુ જાણનારા, પૂજારો વગરેની ઓળખાણ આપી એમનાં અધિકાર કર્તવ્યો, જમને તૈયાર કરવામાં ઉપયોગાની પ્રયુક્તિઓનો ખ્યાલ આપવો. એમનામાં કોઇ સંત પુરુષ થઇ ગયો હોય તો લખવું. દા.ત. વાઘરીઓના અહેવાલમાં સંત કહારનાથ વિષે લખવું જોઇએ.

(૭) મંત્રતંત્ર, જાદુટોણા પણ મળે તેટલા ભેગા કરી તથા એમનાં પારિવારિક, ધાર્મિક, સામાજિક, સત્તાકીય પ્રકારો શોધી એના ઉપર લખવું અને આ પ્રકરણમાં આપવું.

(૮) આ વિષય સમજવાનો છે. એને સમજીને લખવાનો છે.

(૯) આ પ્રકરણની સમતુલા પણ જાળવવી જોઇએ. એમાં ચુસ્તનાત્મક રીતે તદ્દન ઓછાં અથવા વધારે પાનાં ન થઇ જવાં જોઇએ.

જીવનચક્ર :
---

(૧) સમાજમાનવશાસ્ત્રીય અધ્યયનો માં વ્યક્તિનાં જીવનચક્રનો એટલે જન્મથી મૃત્યુ સુધીના પ્રસંગોએ એને જે રિવાજો માન્યતાઓમાંથી પસાર થવું પડે છે તે આપવામાં આવે છે. આના વડે

એટલું અવશ્ય જાણી શકાય છે કે જીવનના જે કટોકટીના પ્રસંગો છે - જન્મ, તારુણ્ય પ્રવેશ, લગ્ન અને મૃત્યુ - તે વખતે સંબંધિત સમૂહ શું કરે છે એટલે તત્પુરતું એનું રિવાજોનું માળખું જાણવાનું મળે છે. પણ ઘણાં નવસંસ્કૃતોધડો યામાં માત્ર જન્મ, લગ્ન અને મૃત્યુના રિવાજોનું આછું પાતળું, વર્તમાન થેકડી કરેલી માહિતી આધારિત વર્ણન લખી કાઢે છે. આ પ્રકરણમાં આવું અધકચરાપણું અભિપ્રેત નથી.

(૨) માત્ર રિવાજો લખવા હોય તો ય પૂરા અને ઉમદા લખવા જોઇએ. થોડું અહીંનું થોડું ત્યાંનું ભેળવી દઇને લખવાથી રિવાજો વિષે પણ ખ્યાલ આવતો નથી. દા.ત. અમારા કેન્દ્રના વર્ણનો માં જન્મ વિષેનાં રિવાજોમાં માત્ર એટલું જ લખેલું હોય :
" પ્રસૂતાને હુવાવડી (કે જે શબ્દ હોય તે) કહેવામાં આવે છે. દાયણનું કામ અમુક કરે છે. પ્રસૂતા દાતરડું રાખે છે. કહિન પ્રસૂતિમાં મંત્રોનો, દવાનો આશરો લેવાય છે." બસ. આ ન ચાલે. સંપૂર્ણ, સાર્વક, સ્પષ્ટ, ક્રમિક માહિતી જોઇએ જ.

(૩) પણ માત્ર રિવાજોનો કશો અર્થ નથી. રિવાજો, માન્યતાઓ આદિથી સામાજિક સંબંધો કેવા બંધાય છે, સ્થાયી થાય છે, બગડે છે, વધે છે એ બધું બતાવવું જોઇએ. દા.ત. વાંકડો આપવાનો રિવાજ બંને વેવાઇ પક્ષોની વચમાં, વરકન્યાની વચમાં, વરગામ અને વધૂગામની વચ્ચે કેવા સંબંધો સ્થાપે છે. એ વિગતો રજી કરવું જોઇએ. અથવા કોઇ વ્યક્તિનું મૃત્યુ થયું હોય તો એનાં જે જીવિત સગાંવહાલાં છે તેમની વચ્ચેના સંબંધો આ મૃત્યુને કારણે છિન્નભિન્ન થાય છે, બગડે છે, યથાવત્ રહે છે ? એમાં કયાં કયાં પરિબળો કામ કરે છે ? આ બધું શોધવું ને લખવું જોઇએ.

(૨.૧) નામકરણમાં વિધિ આપી કન્યાઓ, કુમારોનાં નામો કેવાં હોય તે બતાવવું. આની સાથે જુવાનિયાં, અક્કડ, વરડા સ્ત્રી-પુરુષોનાં નામોનો ખ્યાલ આપવો. પઢીવાર બદલાતાં જતાં હોય તો તેનો ઉલ્લેખ કરવો.

(૨.૨) તે સમાજ માટે નામનો મહિમા બતાવવો જોઇએ (જુઓ મારો લેખ "માનવશાસ્ત્રમાં નામનું વિશેષ મહત્વ") નામ કયા માટે પાડવામાં આવે છે ? વ્યક્તિને કેટલી પેઢીનાં નામો યાદ રહે છે? માતાની પેઢીનાં નામો યાદ રાખે છે ? છોકરા મરી જતાં હોય તો જીવે તેનાં નામો કેવા પાડે છે ? નામ અને સામાજિક દરજ્જાને કશો સંબંધ છે ? નામ રાખવું જોઇએ, નામ બદનામ ન થવું જોઇએ વગેરે ધારણાઓ છે ?

(૨.૩) લગ્નની વીગતો લખતી વખતે વિધિઓ બતાવાય છે, પણ બહુપતિ, બહુપત્ની થઇ શકે કે નહીં એની સામાજિક વારંવારિતા કેટલી છે તે બતાવાતું નથી. બહુપત્નીક ઘરના સઘળાં

ડામની વ્યવસ્થા ડેવી થાય ને બનાવવું જોઇએ. શિખવાના અધિકારો દર્શાવિવા જોઇએ. છૂટાછેડા, ફારગતી વિષે, તેની વારંવારિતા તેનાં કારણો વિષે જાણવું જરૂરી છે. વરજમાઇ કે ખંધાડિયા વિષે હજુ કશું ખૂલ્યું નથી. કોણ કયારે રાખે છે? કોણ ચોથી સ્ત્રીઓ માં ખંધા ડિયા રાખવો પ્રસ્તાવિત છે. છતાં એના વિષે કોઇએ પૂર્ણપણે લખ્યું નથી. કોણ કયારે રાખે છે ? કોણ રહે છે ? (કુટુંબમાં દીકરાઓ હોય તોય ખંધાડિયો રાખવામાં આવે છે, પૈસાવાળી વ્યકિત પણ ખંધાડિયા નરીક જાય છે. આમ કેમ ?) એનાં અધિકારો કર્તવ્યો શાં છે ? મૂળગામ સાથે કેવા સબંધો છે ? એની ભવિષ્યની સાધી સાથે એના કેવા સબંધો હોય છે ? એને માટે સસારા પક્ષીઓ કેવી સગાઇ શબ્દાવલીઓ વાપર છે ? એ સબંધોનું અર્થશાસ્ત્ર શું છે ? વગેરે વગેરે ઘણું જાણી શકાય.

(૨.૪)જન્મ, લગ્ન અને મૃત્યુના રિવાજો લખવામાં'વ્યકિત જીવનની કટલીક મહત્વની વાતો આપણે નોંધતા નથી. દા.ત. બાળકોને કેવી રીતે ઉછેરવામાં આવે છે, એમના ઉછેરમાં કયો મુખ્ય સૂર હોય છે ? એમના ઉપર નિયંત્રણો કેવાં હોય છે, લાડકોડ કેવા હોય છે, દીકરા અને દીકરીના ઉછેરમાં ભેદ હોય છે ? હોય તો કયારથી શરુ થાય છે? આવું વ્યકિતત્વ કેમ અને કેવું ઘડાય છે ? આ જોવું જોઇએ. લગ્ન પહેલાંના અને પછીના જાતિય જીવન વિષે નિસ્તારથી લખવું જોઇએ. જીવનનું આ પાસું ઘણું મહત્વનું છે. પણ એની હસ્તી જ ન હોય એમ માનીને કટલીક સંસ્કૃતિઓ ચાલે પણ વૈજ્ઞાનિક ન ચાલી શકે. એ વિષે પણ નિસ્તારપૂર્વકનો ઉલ્લેખ હોવો જોઇએ.

(૩) વૃધ્ધો પ્રત્યે સમાજની દૃષ્ટિ કેવી હોય છે?(જેમને ખૂબ માન અપાય છે, એમની સલાહ લેવાય છે, જેમના વિષે ચિંતા થાય છે અથવા ભારરુપ મનાય છે ? કે ત્રાસ ભાળ્યો હોય તો બધાજ અથવા એક બે વરસનું બાળકની પૂછપરછ નથી કરતા? આવું પૂછવું જોઇએ. કટલાક વૃધ્ધોના એકાંત અભ્યાસો કરવા જોઇએ.)

પરિવર્તન :

(૧) ખરેખર તો લગભગ બધા જ સમાજો પરિવર્તનની સ્થિતિમાં જ હોય છે ને આપણાં નિરીક્ષણો પણ તેમનાં જ હોય છે છતાં પરિવર્તન કયાં કયાં કેવું કેવું આવ્યું છે તે કટલીક સીમારેખા ઓ કોરીને આપવું જોઇએ.

(૨) પરિવર્તનના' પરિબળો કયાં છે તે તપાસવું જોઇએ. એમને જુદા પાડતાં આવડવું જોઇએ.

(૩) સમાજના કયાં કયા ક્ષેત્રોમાં પરિવર્તન આવે છે તેની ચર્ચા ક્ષેત્રવાર કરવી જોઇએ. દા.ત. આર્થિક પરિવર્તન, ધાર્મિક પરિવર્તન, સાંસ્કૃતિક પરિવર્તન (કટલાક નવ લેખકો પોષાક બદલાયો છે - લંગોટીને બદલે ટૂંકી ચડ્ડી પહેર છે એટલું જ બતાવીને પરિવર્તનની વાતો બધે કરે છે.) એમને એટલું દેખાવું જોઇએ કે બધાંજ પરિવર્તનો બધાં જ ક્ષેત્રમાં નથી થતાં, બધાં જ ક્ષેત્રમાં થાય છે : લંગોટીને બદલે ચડ્ડી પહેરે તો કપડાં વેચનારું વગર હાવવવું હોય, દરજી પાસે આવી ગયા હોય, ધોવા ધોલાની વ્યવસ્થા પણ શરુ થઇ ગઇ હોય, નિશાળો ચાલુ થઇ ગઇ હોય(જ્યાંથી બે વાત શીખવાનો પ્રારંભ થયો હોય) વગરે વગેર.

(૩.૧)મનસ્તલ પર કે સાંસ્કૃતિક પરિવર્તન - પહેરવેશ, રીતરિવાજની સાથે સાથે સંરચનાત્મક પરિવર્તનો થાય છે તે બતાવવાં બહુ જરુરી છે.

(૩.૨)બધાં ક્ષેત્રોનાં પરિવર્તનોને બેકબીજા સાથે સંકળાયેલાં જોવાં અને લખવા' જોઇએ. પારકી તાલુકા ની ઘોડિયા અનુસૂચિત જનજાતિમાં રાજકીય જાગૃતિને કારણે વાંસિયા સત્યાગ્રહ થયો : વાંસિયા જમીન મળી તો તેઓ ખેતી કરવા લાગ્યા : એનાથી વધુ પૈસા અને જાગૃતિ આવ્યા'; તેથી શિક્ષણ વધુ શરુ થયું: આમ ધાર્મિક 'સુધારા' કરવાની હોંશ ઉત્પન્ન થઇ એટલે સાત્ત્વિલ્ય કે કલવડા કે મોક્ષમાર્ગનો પ્રચાર શરુ થયો. તેમ તેમ આ આદિવાસીઓ વધુ ને વધુ ગુજરાતી સંસ્કૃતિ અપનાવવા લાગ્યા. પરિવર્તનની પ્રક્રિયા પોતે જ પરિવર્તનનું પરિબળ બની જાય છે. પરિવર્તનનો નાનકડો પ્રવાહ પોતે નદીમાં ફેરવાય જાય છે.

(૩.૩)પરિવર્તન કટલાંક વિપ્રકાર્યો' પણ લાવે છે તે સમજવું, બતાવવું જોઇએ. જયાં નોકરશાહી આવે ત્યાં નકકિંગત વહીવટ ચાલવા માંડે પણ સમય' વિલંબ ખૂબ થાય છે ને વિલંબને લઇને નોકરશાહીને જ લોકો વધુ ભાંડતા થાય છે !

(૪) પરિવર્તનોને લઇને કેવી સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે વીગતે બતાવવું. કેન્દ્રના હાલના જે અભ્યાસો થયા છે તેમાં આ પ્રકારે જ સમસ્યાઓ બતાવી છે.

(૫) સમસ્યાઓ આપ્યા પછી લોકોની સંસ્કૃતિ, વિકાસનીરાર્થિક સંરચના વગેર ધ્યાનમાં લઇ એમને માટે શું કરવું જોઇએ તે વિષે પણ બુધ્ધિપૂર્વક કહેવું જોઇએ.

૦૪૪૪૪૦

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ : અમદાવાદ ૩૮૦ ૦૧૪

આદિવાસી સંશોધન કાર્યગોષ્ઠી - ૨૩-૨૪ સપ્ટેમ્બર '૮૧

આદિવાસીઓ વિષેનાં અથવા અન્ય સામાજિક સંશોધનોનું મૂલ્યાંકન

- ઠા. ભા. નાયક

આદિવાસીઓ સંબંધી જ સમાજમાનવશાસ્ત્રીય અથવા અન્ય પ્રકારનાં સામાજિક સંશોધનો થાય છે તેના પરથી તારણો અહેવાલો નું મૂલ્યાંકન કરવાની એક સર્વમાન્ય વૈજ્ઞાનિક રીત હોવી જોઈએ. આવું મૂલ્યાંકન ન થાય તો સંશોધનની ગુણવત્તાની ખબર ન પડે. માત્ર અફવાઓ ઉપરથી કે કયાંક પ્રકટ થતા સમીક્ષા લેખો ઉપરથી સંશોધનની ગુણવત્તા કદી ન માપવી જોઈએ. વીઓડોર કાપ્સોવે આવા અહેવાલોને માટનું એક માપનપ્રકાર બનાવ્યું હતું. અમરિકન સોશ્યોલોજીકલ સોસાયટીની કમીટી ઓન રીસર્ચ એનું પરીક્ષણ કરતું. (જુઓ 'ઓફિશિયલ રીપોર્ટસ એન્ડ પ્રોસીડીંગ્સ અમરિકન સોશ્યોલોજીકલ રીવ્યુ' ડીસેમ્બર ૧૯૫૮). તેનો આધાર લઈ એક પ્રકાર નીચે આપ્યું છે. એનો ઉપયોગ સંશોધન અહેવાલોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં થાય તો સારું.

આ પ્રકારમાં પાંચ ખાનાં છે. પહેલામાં સંશોધનનું મૂલ્યાંકન કયા કયા મુખ્ય મુદ્દાઓ ઉપર કરવાનું છે તે આપ્યા છે. બીજા ખાનામાં જો સંશોધન ઉણપવાળું હોય તો પ્રસ્તુત મુદ્દો કેવો હશે તે બતાવ્યું છે, ત્રીજા ખાનામાં સંશોધન સ્તરની નીચેનો (પણ કંઈ ઉણપવાળો ન હોય) તો પહેલા ખાનાવાળો મુદ્દો કેવો હશે તેનો ઉલ્લેખ છે. ચોથા ખાનામાં વાંછિત સ્તરના સંશોધન અને છેલ્લા ખાનામાં ઉચ્ચ કક્ષાના સંશોધનમાં આ મુદ્દો કેવો હશે તે દર્શાવ્યું છે. આમ મુદ્દાવાર ચાર સ્તરનાં સંશોધનો ચર્ચ્યાં છે.

સંશોધન મૂલ્યાંકન પ્રકાર

૧	૨	૩	૪	૫
મુદ્દાઓ	ઉણપવાળો	સ્તર નીચેનો	વાંછિત સ્તરનો	ઉચ્ચ કક્ષાનો
(૧) હાથમાં લીધેલ સમસ્યાનો ઉલ્લેખ : ઉલ્લેખ -ની સ્પષ્ટતા	ઉલ્લેખ અસ્પષ્ટ અને અર્થહીન, પક્ષપાતપૂર્ણ કે કે અયોગ્ય, થયેલ સંશોધનને માટે પ્રાસંગિક નથી.	અધૂરા અને અસ્પષ્ટ ઉલ્લેખ ઉપરથી સંશોધન માટે લીધેલા પ્રશ્નની અટકળ કરવી પડે.	સંશોધનના ઉદ્દેશનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ હોય છે.	ઉલ્લેખ ચોકકસ હોય છે. એ ઔપચારિક અને સવિસ્તર બતાવેલું હોય છે અને એ બધાને તપાસવા માટેની વિગતો અહેવાલમાં જ હોય છે.

૧	૨	૩	૪	૫
(૨) પ્રશ્નનું મહત્વ	પ્રશ્નનો ઉલ્લેખ જ નથી અથવા પ્રશ્ન અર્થહીન હોય છે, નજીવો હોય છે અથવા ઉકેલી ન શકાય તેવો હોય છે.	પ્રશ્નના ઉકેલમાં માત્ર થોડા વિશેષજ્ઞોને જ રસ પડે.	પ્રશ્નના ઉકેલમાં સારા એવા સમાજ(માનવ)શાસ્ત્રીઓને રસ પડે.	પ્રશ્નના ઉકેલમાં ઘણા બધા સમાજ(માનવ)શાસ્ત્રીઓને રસ પડે.
(૩) અભિલેખીકરણ	અગાઉ થયેલા કામનું અભિલેખી-કરણ નથી, અભિલેખીકરણ ખોટું છે.	અગાઉ થયેલા કામનું અભિલે-ખીકરણ અધૂરું છે અને કેટલાક ઉતારાઓમાં(અને તેમાંથી કાઢેલ અર્થમાં) કયાંક ભૂલો છે.	અગાઉ થયેલા કામનું અભિલેખીકરણ લગભગ પૂર્ણ હોય છે.	અભિલેખીકરણ એટલું ચોકકસ હોય છે કે અગાઉ થયેલ સંશોધનનાં તારણોમાંથી પ્રસ્તુત પ્રશ્ન સુધી કેમ આવ્યા તે જણાઈ આવે.
(૪) પૃચ્છાનિ, પૃચ્છાનિની પ્રસ્તુતતા	આપેલ પૃચ્છાનિથી પ્રશ્નનો ઉકેલ ન આવે.	આ પૃચ્છાનિથી પ્રશ્નનો આંશિક અથવા કામચલાઉ ઉકેલ જ આવે.	આપેલ પૃચ્છાનિથી પ્રશ્નનો ઉકેલ શકય છે પણ એ વિષે નિશ્ચિત ન કહેવાય.	આ પૃચ્છાનિથી પ્રશ્ન ખરેખર ઉકેલી શકાય છે.
(૫) નિદર્શ/ક્ષેત્રનો વ્યાપ	નિદર્શ ખૂબ નાનો, પક્ષપાતપૂર્ણ અથવા અયોગ્ય, નિદર્શ માટેની સાવચેતીઓ જાણી ન શકાય.	અભ્યાસેલ ક્ષેત્રમો અર્થપૂર્ણ હોય છે પણ એમાંથી તારવેલા નિષ્કર્ષો લાગુ ન પાડી શકાય.	નિષ્કર્ષો લાગુ પાડી શકાય છે પણ એમાં મોટી ભૂલો આવવાની શકયતા.	નિષ્કર્ષો લાગુ પાડી શકાય અને ભૂલો માત્ર નાના પ્રમાણમાં કોકવાર આવે. આખો સમૂહ જ તપાસ્યો હોય એટલે નિષ્કર્ષો લાગુ પાડી શકાય જ.
(૬) પુનઃક્રિયતા (ફરી તપાસી શકાય એવો ગુણ)	ફરીથી તપાસ કરી ન શકાય.	ફરી તપાસ કરી શકાય પણ વિસ્તારથી નહીં.	લેખક પાસેથી વધુ માહિતી મંગાવીને ફરી તપાસ થઇ શકે.	આપેલ માહિતી ઉપરથી જ ફરી તપાસ થઇ શકે.
(૭) સંશોધનની ફલશ્રુતિ-નું આલેખન.	સંશોધનનાં પરિણામો સમજાય જ નહીં, ગૂઢ રહી જાય.	સંશોધનનાં પરિણામો સમજવા વિશેષ જ્ઞાન અને કુશળતા જોઇએ.	પ્રાસંગિક પરિણામો કેટલાંક સંક્ષેપમાં, કેટલાંક વિગતે આપેલાં હોય.	બધું વિગતે સ્પષ્ટ સમજાય એવું આપેલું હોય.

૧	૨	૩	૪	૫
(૮) સમજી શકાય એવી ભાષા અને રીતનો ઉપયોગ	ભાષા કિલષ્ટ, ન સમજાય એવી.	ભાષા કયાંક ઠીક, સમજવા માટે વારંવાર વાંચવું પડે.	ભાષા સારી	ભાષામાં લય, પ્રવાહિતા અને આયાસહીનતા, વિષય સાથે તાદાત્મ્ય.
(૯) ફલપ્રાપ્તિ	સમસ્યાના ઉકેલ માટે કોઇ ફાળો નથી.	સમસ્યાના ઉકેલ માટે ઉપયોગી સૂચનાઓ હોય છે.	સમસ્યાનો ઉકેલ લગભગ પૂરો બનાવી શકે.	સમસ્યાનો નિશ્ચિત ઉકેલ બનાવી શકે.
(૧૦) અર્થઘટન [illegible]	હિસાબની, તર્કની, તથ્યની ઈ. ભૂલો હોય.	વાપરેલી પૃચ્છાનિઓથી ભૂલોની સંભાવના ખરી, મોટી ભૂલો ન આવે.	વાપરેલ પૃચ્છાનિઓથી ભૂલો જ ન થાય, ભૂલો જણાતી નથી.	વાપરેલ પૃચ્છાનિઓમાં જ ભૂલો ન થાય તે માટે તેમાં કોડીઓ મૂકેલી હોય.
(૧૧) પક્ષપાત	સંશોધનનાં પરિણામોના અર્થઘટનમાં અને ઉલ્લેખમાં દેખીતો પક્ષપાત.	અર્થઘટનમાં થોડો પક્ષપાત, પણ ઉલ્લેખમાં જરાય નહીં.	પક્ષપાત જરાપણ જણાતો નથી.	વાપરેલ પૃચ્છાનિઓમાં પક્ષપાતની વિરુદ્ધમાં સાવચેતીઓ બનાવી હોય છે.
(૧૨) ઉપયોગિતા	ઉપયોગી નથી.	આ ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યમાં થનાર કામ માટે ઠીક ઉપયોગી સંભવે છે.	આ ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યમાં થનાર કોઇ કામ માટે ઉપયોગી સંભવિત છે.	આ ક્ષેત્રમાં ભવિષ્યમાં થનાર બધાં કામ માટે ઉપયોગની ઘણી શકયતા.

...

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન ઉપરની સંગોષ્ઠી

૨૩, ૨૪ સપ્ટેમ્બર-૧૯૮૧

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમકેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ-૩૮૦૦૧૪

સંશોધન અંગેનો કાર્યપત્ર

ડો. રિષ્વભાઇ શાહ
રીડર, ગુ. વિ.

પ્રાસ્તવિક

ભારતમાં ૧૯૪૯ થી શરુ થતો પ્રૌઢ શિક્ષણનો રાષ્ટ્રવ્યાપી કાર્યક્રમ ૧૯૮૪ સુધીમાં ૧૫ થી ૩૫ ની વયના તમામ નિરક્ષરો સામાજિક અને વ્યવહારિક ચેતનાની અભિવૃદ્ધિ સહિતની સાક્ષરતા પ્રાપ્ત કરીને અને વાંચતા, વિચારતા અને સંગઠિત થાય તેવી પરિસ્થિતિ નિર્માણ કરવા માટેનો ગણી શકાય.

પ્રૌઢ શિક્ષણ માટે ભારતમાં અને અન્ય પ્રદેશોમાં ઘણા વર્ષોથી વિવિધ પ્રયાસો, કાર્યક્રમો અને સંશોધનો પણ થયેલાં છે. તેનાં પરિણામોથી સાવધાન બનીને વધારે અસરકારક પ્રયાસો યોજવા માટે આ નવા કાર્યક્રમનું સ્થાનિક, રાજ્ય તથા રાષ્ટ્રકક્ષાએ નિગરાની, મુલવણી અને તપાસ કાર્ય સતત ચાલુ રહે તેવી કાર્યક્રમમાં જ વ્યવસ્થા ગોઠવાયેલી છે.

આ માટેની વિચારણા વિમર્શ માટે તા. ૨૮-૩૧ ઓગસ્ટ ૧૯૮૧ ના રોજ રાષ્ટ્રીય કક્ષાની કાર્યસભા પણ મળી હતી. તેમાં ચાર જૂથમાં મળીને દેશના વિવિધ ક્ષેત્રોના નિષ્ણાતોએ પોતાના ચિંતનનો બૌધડક ઉમેરો કરેલો છે. એ ચાર જૂથે પોતાની વિચારણાને સંકલિત કરીને, રોકાણ પ્રક્રિયા અને પેદાશના તાણાવાણા જોડવા માટે પ્રારંભ, મધ્ય, પરિણામ અને અનુકાર્ય જેવા તમામ તબક્કાઓ અને પ્રૌઢથી માંડીને પ્રધાનો સુધીના ભાગીદારોને આવરી શકાય તેવી નિગરાની,મુલવણી અને તપાસના અંકોડાઓ જોડવાનું માળખું સૂચવ્યું છે.

આ કાર્યસભાનો અહેવાલ પ્રગટ થયેથી તેની માહિતી સંબંધિત સૌને પહોંચશે પણ દરમ્યાન ગુજરાતના ક્ષેત્રીય કાર્યકરો, સંશોધકો અને પ્રશિક્ષકો આ બાબતમાં પોતાનું મૌલિક તળપદું ચિંતન કરીને જરૂરી વ્યવહારુ કાર્યક્રમો યોજી શકે તે માટે હાલની

..૨..

કાર્ય શિબિર માટી રહી છે.

આ ક્ષેત્રમાં થઇ ગયેલાં સંશોધનો અંગેની શક્ય રજુઆત ભાગ લેનારા મિત્રો દ્વારા થશે પણ હવે કરવાનાં સંશોધનો માટેની વિચારણા માટે સામાન્ય પરિભાષા વાપરી શકાય તે માટે આ કાર્યપત્ર તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે.

મુદ્દાવાર વિગતો :

મુદ્દો : ૧ : <u>૨ાષ્ટ્રકક્ષાની કાર્યશાળાએ કઇ કઇ બાબતમાં કેવા કેવા સાધનો સૂચવ્યાં છે કે તૈયાર કર્યાં છે ?</u>

જૂથ નં. ૧ : ફોમેટીવ રિસર્ચ : પ્રોજેકટ કે જીલ્લા કક્ષાએ પ્રૌઢોની સમસ્યાઓ અને આવશ્યકતાઓ નો અંદાજ કાઢી તેને આધારે રચેલા અભ્યાસક્રમની પ્રવૃત્તિઓ, સાધનો અને પધ્ધતિઓની સુધારણા માટેનાં સાધનો : !૧! ગામની વિકાસ બાબતે માહિતી મેળવવાનું પત્રક. !૨! લોકોની મુશ્કેલીઓના સર્વેક્ષણનું પત્રક !૩! શીખવા-શીખવવાનાં સાધનો મેળવવાનું પત્રક. !૪! સાધનોની મુલવણી માટેનું પત્રક !૫! આવશ્યકતાઓ અને મુશ્કેલીઓના ઉકેલમાં અભ્યાસક્રમને મુલવવાનું પત્રક.

જૂથ-૨ <u>કોન્કરન્ટ મોનિટરીંગ</u> : : આરંભથી અંત સુધી સતત નિગરાની માટે :

પ્રૌઢ શિક્ષણના આરંભ, મધ્ય અને અનુકાર્ય દરમ્યાન જે તે વખતે નિગરાની રાખવા માટેની માહિતી મેળવવા માટેનાં સાધનો !૧! પ્રૌઢોની શરૂઆતની પરિસ્થિતિની માહિતી બૅચ માર્ક માટેનું પત્રક : !૨! પ્રૌઢ શિક્ષણ કેન્દ્રની માસિક પ્રગતિનું પત્રક !૩! વર્ગ સંચાલકની પ્રગતિનું પત્રક. !૪! પ્રોજેકટ ઓફિસરની પ્રગતિનું પત્રક. !૫! પ્રૌઢો અને સ્થાનિક લોકો દ્વારા કેન્દ્રની મુલવણીનું પત્રક.

જૂથ નં. ૩. <u>ક્વીક એપ્રેઇઝલ</u> : ઝડપી મૂલવણી માટે :

તમામ પ્રોજેકટની દરખાસ્તથી શરૂ કરી ને તેના અનુકાર્ય સુધીના ગાળા દરમ્યાન કયારેય અચાનક જઇને ઝડપી તપાસ માટેની માહિતી મેળવવાનાં સાધનો :

... ૩ ...

!૧! પ્રોજેકટની દરખાસ્ત કરવાનું ફોર્મ : ઉપર જૂન-૧ નાં. ૧, ૨, ૩, ની માહિતી મેળવ્યા બાદ જ ભરી શકાય તેવું !૨! કેન્દ્રની પ્રગતિ અને પરિસ્થિતિનું ઝડપી અવલોકન !૩! વર્ગ સંચાલકની મુશ્કેલીઓ સવલતોનું અવલોકન. !૪! કેન્દ્ર અનુકાર્યની પરિસ્થિતિનું અવલોકન પત્રક, આ જુથમાં સાધનોની વિગતો ખાનગી અને બદલતાં રહેવાનું જરૂરી મનાયું છે. પણ નિરીક્ષકો અને પ્રોજેકટ ઓફિસર કે જેઓ પોતે પોતાના મૌલિક સાધનોનો ઉપયોગ કરીને સૌને સતર્ક રાખી શકે છે.

જૂથ-૪ <u>મેનજમેન્ટ ઇન્ફર્મેશન સિસ્ટમ</u> (વ્યવસ્થા તંત્રને જરૂરી માહિતી માટે)

કાર્યક્રમનાં તમામ પાસાં અને કક્ષાઓને લક્ષતાની આવશ્યક સપાટીએ રાખવા માટે રાષ્ટ્રવ્યાપી માહિતી અને નિયંત્રણ માટેનાં સાધનો :

!૧! પોરૂટકાર્ડ દ્વારા માહિતી મેળવવાનું પત્રક

!૨! પ્રોજેકટનાં કેન્દ્રોમાંથી સેમ્પલ સર્વેનું પત્રક

!૩! સફળ નિષ્ફળ પ્રોજેકટની તલસ્પર્શી તપાસ માટેનું પત્રક.

મુદ્દો : ૨ <u>કક્ષાવાર કોની પાસેથી કઇ કઇ માહિતી મેળવીને તેનો તપાસમાં ઉપયોગ કરી શકાય ?</u>

૧. <u>પ્રૌઢો પાસેથી મેળવવાની માહિતી અને સ્પષ્ટતા</u>

૧. આવશ્યકતા, પ્રેરણો, આર્થિક-સામાજિક, પરિસ્થિતિ, સાધનો અને પધ્ધતિઓની યોગ્યતા.

૨. સામાજિક સભાનતા, વ્યવહારિક દક્ષતામાં ઉમેરો, કેન્દ્રની અને વિકાસ યોજનાઓની સેવાઓની પર્યાપ્તિ.

૩. વાચન, લેખન, ગણન, ક્ષમતા.

૪. પ્રૌઢોના સમાજમાંથી પોરૂટકાર્ડ દ્વારા માહિતી.

૨. <u>વર્ગસંચાલકો પાસેથી</u> :

૧. કેન્દ્રની ભૌતિક સગવડો, ઉપયોગી કાર્યકર્તાં માહિતી, પ્રૌઢોની આર્થિક, સામાજીક સ્થિતિ કાર્યક્રમની ફાળવણી શીખવા-શીખવવાનાં સાધનોની યોગ્યતા, અભ્યાસક્રમમાં

.. ૪ ..

જરૂરી ફેરફારો.

૨. કેન્દ્રની મુશ્કેલીઓ, સામાજિક સભાનતા તથા વ્યવહાર દક્ષતામાં વધારો.

૩. લખતા વાંચવા, ગણવાની કસોટીઓની માહિતી, કેન્દ્રની મુશ્કેલીઓ.

૪. રોજનિશી – વિગતવારની.

૩. સુપરવાઇઝર પાસેથી

૧. શીખવા–શીખવવાનાં સાધન સામગ્રી વિકસાવવાની પ્રક્રિયા અંગે માહિતી, અભ્યાસક્રમમાં જરૂરી ફેરફારો અને સ્પષ્ટતાઓ.

૨. કેન્દ્રોની પ્રવૃત્તિઓ અને પ્રગતિ અંગેની માહિતી સામાજિક તથા વ્યાવસાયિક દક્ષતા અને સંગઠન કાર્યોની માહિતી.

૩. લેખન વાંચન, ગણનની કક્ષાઓ.

૪. આર્થિક અને અન્ય વિકાસ અંગેની સાચી માહિતી સમાંતર માહિતી શ્રોત.

૪. પ્રોજેક્ટ ઓફિસર પાસેથી :

૧. સાધનો, સામગ્રી પધ્ધતિઓની યોગ્યતા વિશે જરૂરી સ્પષ્ટતાઓ

૨. સમગ્ર કાર્યક્રમની પર્યાપ્તિ ચકાસવા માટે સામાજિક માહિતી.

૩. સંકલિત વિકાસ જેવી એજન્સીઓની સેવાઓની પર્યાપ્તિ અને તરાહ વિશે માહિતી, સારાં નબળાં કેન્દ્રોની તલદર્શી તપાસ.

૪. તલસ્પર્શી તપાસોનું પૃથ્થકકરણ, તમામ કક્ષાએ માહિતીનું ગડપી આદાન પ્રદાન.

મુદ્દો–૩ સામાજિક વિકાસના કાર્યક્રમમાં કયા તબક્કે કઇ કઇ તપાસો થઇ શકે તેનો સામાન્ય નકશો કેવો હોઇ શકે ?

દુનિયાભરમાં લાંબા ભૂતકાળની સાવધાની પ્રેરતો અનુભવ હોવા છતાં, અતિ વ્યાપક ઉદ્દેશ્યોવાળો અને કરોડો માણસોને પાંચ વર્ષમાં આવરી લેવાનો કાર્યક્રમ દોઢેક વર્ષની સાધન તૈયારી વગર શરૂ કરી દેવામાં આવેતો અગાઉના ચીલામાં પડવાની બધીજ શકયતા છે. એવો ચોક્કસ માર્ગ ચોકકસ નકશો અને સુધરતા જતા નકશાઓ સંશોધનના સાહિત્યમાંથી તુલના

.. ૫ ..

માટે ઉપયોગી બની શકે છે. આયોજકો, પ્રશિક્ષકો અને સંશોધકોએ તે નકશામાં પોત પોતાની પોઝિશન સમજીને સંકલિત, સમયસારની સહકારી ભાગીદારીથી પ્રૌઢ શિક્ષણની શ્રેષ્ઠ સેવા કરવાની તમામ શકયતા વિચારવાની રહે છે.

!૧! આયોજનનો ચોક્કસ માર્ગ નકશો :

૧. જરૂરિયાત ઉભી થઇ ૨. કાર્યક્રમનો નિર્ણય લેવાયો
૩. ઉદ્દેશો અને લક્ષાંકોની નિયતિ. ૪. સાધનોનો અંદાજ અને હેરફેર ૫. કાર્યક્રમની શરૂઆત અને અમલ
૬. અહો રૂપમ અહો–ધ્વનિ

!૨! કક્ષાવાર તબક્કાવાર સંશોધનોના પ્રકારો સૂચવતો સામાજિક વિકાસ સંશોધનનો નકશો

નકશો
"આયોજન, અચલ મૂલવણીનું માળખું"

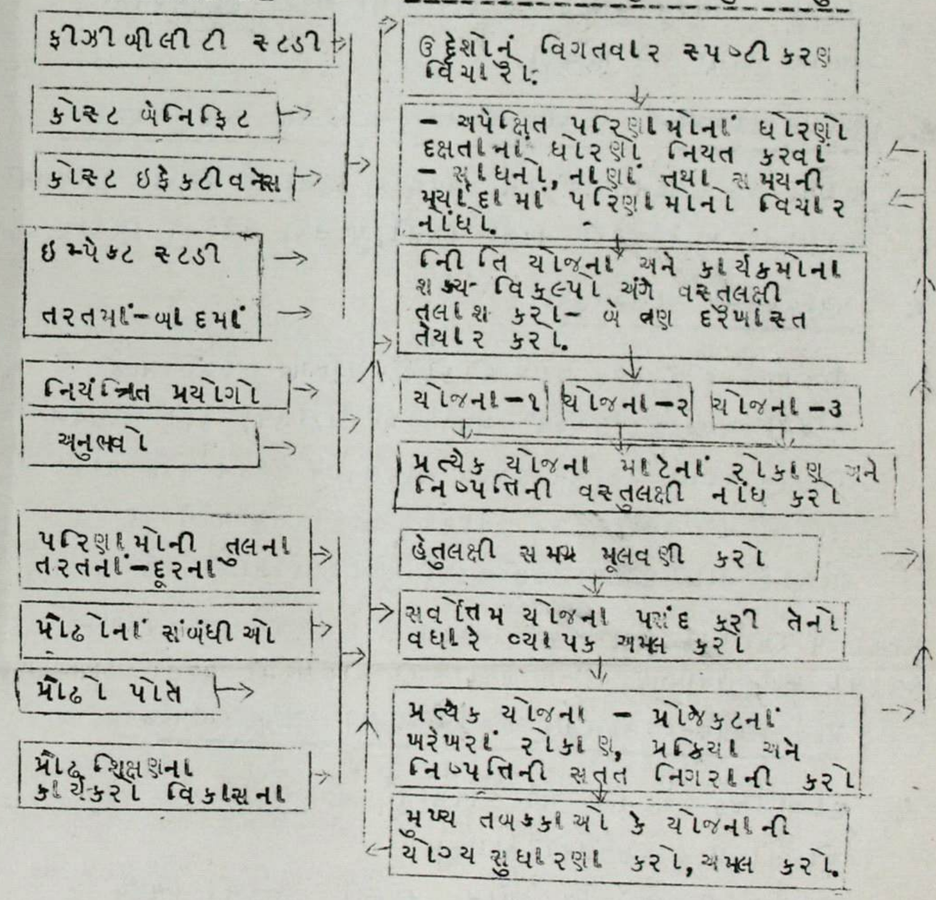

મુદ્દો: ૪: પ્રૌઢ શિક્ષણને એક " તંત્ર ": વિષય : ગણીને તેનાં કયાં ઘટકોનો તથા પરિબળોનો અભ્યાસ કરી શકાય ?

પ્રૌઢ શિક્ષણના કાર્યક્રમની સફળતા માટે તેનાં મુખ્ય નીચેનાં ઘટકો ગણાવી શકાય :

૧. વિવિધભૂમિકા ધ્વારા કરવાનાં કાર્યો :

પ્રૌઢ વર્ગસંચાલક, નિરીક્ષકો, પ્રોજેકટ ઓફિસર, સંસ્થા કે વિભાગના કાર્યકરો, વિકાસણાતાના કાર્યકરો એસ. આર.સી. ના કાર્યકરો વગેરે ધ્વારા પાર પાડવાનાં કાર્યોની રૂપષ્ટતા ,સોંપણી, તાલીમ અને મુલવણી .

૨. વહીવટી વ્યવસ્થાનાં માળખાં :

દરેક કાર્યકરની વિવિધ, ભૂમિકાઓ, સંબંધો, નિયમો, કાર્ય દિશાઓ વગેરેનું પૃથ્થકકરણ કરી તેમાં જરૂરી ફેરફારોની તલાશ તુલના અને મુલવણી.

૩. સાધન સામગ્રીનો વિકાસ, વિતરણ, અજમાયેશ અને સુધારણા :

સામાજિક સભાનતા, સંગઠન, વ્યવહાર દક્ષતાના વિકાસ સહિતની સાક્ષરતા માટે જરૂરી નકશા ચિત્રો, પુસ્તકો વગેરેનો વિકાસ.

૪: પર્યાવરણની આંતરક્રિયા :

પ્રૌઢો, કેન્દ્ર સંચાલક ગામ લોકોની પરસ્પર સારી માઠી અસરના અભ્યાસો ઉપરથી અપવ્યયમાં ઘટાડો, કરી આજીવન શિક્ષણનું વાતાવરણ અને સમાજ નવરચનાનું સંગઠન ગોઠવવાનાં પરિબળોનો અભ્યાસ કરી તારણો કાઢી શકાય જે ના આધારે તાલીમ તથા વહીવટમાં સુધારણા લાવી શકાય.

મુદ્દો-૫ સ્થાનિક કક્ષાએ કરી શકાય તેવા સંશોધનનાં સામાન્ય સ્વરૂપો કયાં કયાં ?

પ્રૌઢ શિક્ષણના કાર્યક્રમ અંગે નિર્ણય લેવા અંગેની તપાસ :

સામાજિક સભાનતા અને વ્યવહારુ દક્ષતાના વિકાસ માટે યોગ્યતો પ્રૌઢ શિક્ષણનો કાર્યક્રમ
વિકસાવતી વખતે વિકલ્પોની પસંદગી કરવાનો નિર્ણય

લેવામાં તપાસનો આધાર જરૂરી બને છે. કાર્યક્રમ વિકસાવવાના તમામ તબકકે સંભવિત વિકલ્પોમાંથી આશારૂપ વિકલ્પો અને શ્રેષ્ઠ વિકલ્પની શોધ સતત ચાલતી રહે છે. તેમાં મૂલ્યો સ્થાનિક, પરિસ્થિતિ અને તાજેતરના અનુભવોનો સંદર્ભ પણ જોવા પડે છે. ઉદાહરણ તરીકે પ્રૌઢ શિક્ષણનો અભ્યાસક્રમ રચવામાં ખેડૂતો સ્ત્રીઓ, આદિવાસીઓ કે ઔદ્યોગિક કામદારો માટે આર્થિક સામાજિક ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ વિશિષ્ટ સમસ્યાઓ અને આવશ્યકતાઓ જે તે સમુદાયને માટેની ઉપલબ્ધ વિકાસ યોજનાઓ અને સાધન-સામગ્રીઓનો અલગ અલગ રીતે વિચાર કરીને અભ્યાસક્રમ અને તેની પ્રવૃત્તિઓ વિકસાવવાના નિર્ણયો લેવા પડે છે. અને આને માટે ફિઝિબિલિટી, કોસ્ટ બેનિફિટ, કોસ્ટ ઇફેકટવનેસ અને ટૂંકા કે લાંબા ગાળાના પ્રભાવ : ઇમ્પેકટ : ની તપાસ કરવી જરૂરી બને છે. આવા અભ્યાસો માટે વિવિધ વિદ્યાશાખાના અનુભવી લોકોની ટૂકડી ધ્વારા તપાસ ચલાવવી જરૂરી બને છે. જેમાં મનોવિજ્ઞાન અને શિક્ષણ ઉપરાંત કૃષિ, અર્થશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્ર, વિકાસશાસ્ત્ર, વ્યવસ્થાપન જેવા ક્ષેત્રના લોકોનો પણ સહકાર મેળવી શકાય. કોલેજ યુનિવર્સિટીના સંશોધકો તથા ક્ષેત્રીય કાર્યકરોનો સહકાર જરૂરી બને છે.

૨. સફળ નિષ્ફળ કાર્યક્રમોના કેસ સ્ટડીઝ

કોઇપણ કાર્યક્રમ અભિગમ, પધ્ધતિ, સાધન સંસ્થા કે વ્યકિતની નોંધપાત્ર સફળતા કે સરીયામ નિષ્ફળતા કેસ સ્ટડી માટે ઉપયોગી પાત્ર ગણી શકાય, ભૂલો નિવારવા અને સફળતા વધારવા માટે મોલી માહિતીના ભંડારમાં ઉતરવાથી ઉપયોગી સૂચનો તારણો મેળવી શકાય છે. વર્ગસંચાલક પ્રૌઢોનો, નિરીક્ષક કેન્દ્રો અને વર્ગસંચાલકોના પ્રોજેકટ ઓફિસર વૈકલ્પિક કાર્યક્રમોનો કેસ સ્ટડી કરી શકે. સમાન વાતાવરણમાં થયેલા અન્ય દેશોના કેસ સ્ટડીઝ પણ ઉપયોગી સૂચનો આપી શકે.

૩. વિશિષ્ઠ પાસાંની સફળતા માટેની પરિસ્થિતિની તપાસ :

કયા સંજોગોમાં સાક્ષરતા સ્થાપી બને છે. સામાજિક સભાનતા સક્રિય સંગઠનમાં પરિણમે છે. વ્યાવસાયિક દક્ષતા ઝડપી બને છે, કોયડા ઉકેલની સૂઝ કેળવાય છે. એવા વિશિષ્ઠ ઉદ્દેશો પાર પાડવા માટેનો રસ્તાઓ અને પધ્ધતિઓ ખોળવા માટે ક્રિયાત્મક તપાસો કરી શકાય નિરીક્ષકો તથા વર્ગસંચાલકોને ઉપયોગી તાલીમથી ખાસ તૈયાર કરીને આવી તપાસો માટે વધારે સફળ ભાગીદાર બનાવી શકાય.

૪. પરિવર્તનની પ્રક્રિયા અંગેની તપાસ :

સ્વરૂપ સાંસ્કૃતિક ભૌગોલિક વાતાવરણવાળા બે ચાર ગામના સમુદાય ઉપર અપેક્ષિત પરિવર્તનની પ્રક્રિયાનો સળંગ સર્વાંગી અભ્યાસ કરીને પરિવર્તન માટે પૂર્વ તૈયારી, સંક્રમન અને અનુકાર્યનો પ્રભાવ ખોળનારાં અવલોકનો યોજી શકાય. વિકાસ અને ચેતનાની જાગૃતિ માટેની પ્રક્રિયા કે શોષિતમાંથી સ્વાવલંબી થવાની પ્રક્રિયાના તબક્કાઓને ઓળખીને તેને અનુરૂપ સતત શિક્ષણનો પ્રબંધ યોજી શકાય.

૫. ક્ષેત્રીય પ્રયોગો :

અન્ય પરિબળોને નિયંત્રિત રાખીને મહત્વનાં બે ત્રણ પરિબળોને વારા ફરતી કે વિવિધ જોડાણોમાં અજમાવતાં રાખીને કાર્યકારણના સંબંધો સમજવી શકાય. તેને આધારે પધ્ધતિ, સાધનની ફાંદગી યોગ્ય રીતે કરી શકાય. પ્રાદેશિક ભાષા સાથે આદિવાસી બોલીના ઉપયોગનો ક્રમ ગણન કૌશલ્ય માટે વિવિધ સાધનોનો ઉપયોગ, કોયડા ઉકેલની ટેવો માટે વિવિધ માધ્યમોનો ઉપયોગ વગેરેની ચકાસણી કરી શકાય.

૬. ઉપયોજન સંશોધન :

કામદારોનાં શિક્ષણ કેન્દ્રો, કૃષિ યુનિવર્સિટીનાં વિસ્તરણ કેન્દ્રો, આરોગ્ય શિક્ષણનાં સેવા કેન્દ્રોમાં અન્ય ક્ષેત્રમાં

..૯...

શોધેલી રીતોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. તેમ પ્રૌઢ શિક્ષણના વર્ગોમાં કે તાલીમી વર્ગોમાં વ્યવસ્થાપન, સમાજકાર્ય, નૃવંશશાસ્ત્ર, જેવા વિષયની પધ્ધતિઓ અને અભિગમોનો ઉપયોગ અજમાવી શકાય. ઔપચારિક શિક્ષણની જડતામાંથી અનૌપચારિક શિક્ષણની સુનમ્યતા, ભાગીદારી અને વ્યવહારૂતામાં પ્રવેશવા માટે માનવસંબંધો પરિવર્તન, વિસ્તરણ અને નવીકરણના સિધ્ધાંતોનો શિક્ષણ, તાલીમ અને મૂલ્યાંકનમાં ઉપયોગ કરવાનું અજમાવી શકાય. આ રીતે આ કાર્યપત્રમાં પ્રૌઢ શિક્ષણમાં મૂલ્યાંકન સંશોધનની ઉપયોગીતા (૧) રાષ્ટ્રકક્ષાની કાર્યસભાએ સૂચવેલાં ચાર કાર્યકારી જૂથ અને તેમના માટે સૂચવેલાં માહિતી પત્રો, (૨) કાર્યકરની કક્ષા મુજબ તેની પાસેથી એ ચારે જૂથોએ મેળવવા ધારેલી માહિતીઓ (૩) સામાજિક વિકાસ માટેનાં સંશોધનોનો સામાન્ય નકશો (૪.) પ્રૌઢ શિક્ષણ તંત્રનાં ઘટકો અને પરિબળો (૫.) સ્થાનિક કક્ષાએ કરી શકાય તેવાં સંશોધનોનાં સ્વરૂપોની આછી રૂપરેખા આપવામાં આવી. ઉપયોગી સંદર્ભની સૂચિ તૈયાર કરેલી છે, તે અલગ રાખેલી છે.

-.-.-.-

આદિવાસી સંશોધન તાલીમ કેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૪

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન વિશે પરિસંવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠના મહાદેવ દેસાઇ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલય દ્વારા આદિવાસીઓ પર થયેલ સંશોધનો

લે.ભારતીબેન દેસાઇ

રાષ્ટ્રિય શિક્ષણના ધ્યેયને સિધ્ધ કરવા માટે ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ૧૯૨૦ માં ગુજરાત મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. આ મહાવિદ્યાલય ૧૯૩૦ થી ૧૯૪૭ સુધી અસહકારની લડત દરમ્યાન સરકારે બંધ કર્યું હતું. ત્યારપછી ૧૯૪૭ માં ગાંધીજીના અંગત મંત્રીશ્રી મહાદેવભાઇ દેસાઇના નામ ઉપરથી મહાદેવ દેસાઇ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલયની સ્થાપના કરવામાં આવી. ૧૯૪૭માં ૨૫ વિદ્યાર્થિઓ સાથે સ્નાતક વિભાગ શરુ થયો. ૧૯૬૫માં મહાદેવ દેસાઇ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલયમાં અનુસ્નાતક વિભાગો શરુ થયાં. તેમજ ૧૯૬૫ થી સ્નાતક કક્ષાએ શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય શરુ કરવામાં આવ્યું. ૧૯૭૮ થી વિદ્યાવાચસ્પતિની પદવી મેળવવા માટે અનુપારંગત અભ્યાસક્રમ શરુ કરવામાં આવ્યો. સ્નાતક, પારંગત, અનુપારંગત અને વિદ્યાવાચસ્પતિની ઉપાધિ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થિઓએ શોધનિબંધ ફરજિયાત લખવાનો હોય છે. આ શોધ નિબંધ સ્નાતક કક્ષાએ કોઇપણ આર્થિક-સામાજિક પ્રશ્ન ઉપર તપાસ કરીને લખવાનો હોય છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાંથી અપાતી સ્નાતકની પદવી બીજી યુનિવર્સિટીઓની જેમ માત્ર રચેલા અમુક અભ્યાસક્રમની ઉપર પરીક્ષાઓ પાસ થવાથી મળતી નથી પરંતુ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીએ આ પદવી મેળવવા માટે ક્ષેત્રકાર્ય દ્વારા જાતતપાસ કરી (અથવા સંશોધન કરી) સ્વભાષામાં નિબંધ લખવાનો હોય છે. તપાસનિબંધ વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થિઓનો અભ્યાસ માટે આગ્રહી, ક્ષેત્રકાર્ય માટે તત્પર અને વિષય વિષે સમજુ

ડરનાર સાધન છે.

૧૯૪૯ થી ૧૯૭૯ ના ૩૦ વર્ષના ગાળામાં સ્નાતક કક્ષાએ ૧૬૮૭ નિબંધો રજૂ થયા છે. ઉપર જણાવ્યું તે મુજબ આ નિબંધો સમાજની કોઇને કોઇ આર્થિક અને સામાજિક બાજુની રજૂઆત કરે છે. પરંતુ ૧૯૭૨ પછી ત્રીજા વર્ષમાં વિશેષ વિષયો તરીકે સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ, સમાજકાર્ય, ગુજરાતી, હિન્દી, અંગ્રેજી વિશેષ વિષયો તરીકે આવ્યા; તેથી તપાસનિબંધો તે તે વિષયોને સંગત રહી સમાજશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર, ઇતિહાસ સાહિત્ય, કાવ્ય, નૈતિક, ચારિત્ર્ય, શિક્ષણ, ધર્મ, ગ્રંથાલય સંગ્રહાલય, જ્ઞાન, વૈદક એમ અનેક પાસાંઓ ઉપર થયા છે. એમ છતાંય આ નિબંધોને ચાર પેટા વિભાગોમાં વહેંચી શકાય: સમાજશાસ્ત્રમાં ૯૯૦, અર્થશાસ્ત્રમાં ૩૨૦, શિક્ષણમાં ૧૮૭ અને ભાષામાં ૧૯૦ નિબંધો થયા છે.

વિદ્યાપીઠમાં જે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરી ગયા તેમાં ૭૦ ટકા જેટલા વિદ્યાર્થીઓ તો અનુસૂચિત જનજાતિના છે. તેઓને સ્નાતક ઉપાધિ મેળવવા માટે તપાસ નિબંધ લખવાનું હોય ત્યારે સ્વાભાવિક છે કે તેમાંના મોટાભાગના પોતાના ગામ, જાતિ, ધર્મ, સંસ્કારને લગતા વિષયો જ પસંદ કરતા હોય છે. આથી વિદ્યાપીઠમાં રજુ થયેલા નિબંધોમાં આદિવાસી ક્ષેત્રની ઘણી માહિતી ઉપલબ્ધ થતી હોય છે. આદિવાસીઓની કોઇપણ જાતિ વિષેની માહિતી વિદ્યાપીઠમાં લખાયેલા તપાસ નિબંધોમાંથી ન મળી શકે એવું ભાગ્યે જ બનવા પામે. આમ આદિવાસી અંગેના માહિતીપ્રધાન નિબંધો ગુજરાત વિદ્યાપીઠની સ્નાતક કક્ષાએ પ્રાપ્ત થાય છે.

વિદ્યાપીઠમાં જે પારંગત વિભાગ છે, તેમાં પણ પદવી મેળવવા માટે સંશોધન કરીને ઉચ્ચસ્તરીય નિબંધ લખવાનો હોય છે. વિદ્યાપીઠમાં કુલ ૮ અનુસ્નાતક વિભાગો ચાલે છે. તેમાં ૧૯૬૫ થી ૧૯૮૦ સુધીના ગાળામાં અનુસ્નાતક કક્ષાએ ૫૩૧ નિબંધો રજૂ થયા છે. તેમાં ગુજરાતીમાં ૫૬, હિંદીમાં ૬૪, સમાજશાસ્ત્રમાં ૬૬, સમાજકાર્યમાં ૧૬૧, ગ્રામઅર્થશાસ્ત્રમાં ૬૦, ઇતિહાસમાં ૨૦, ગાંધીદર્શનમાં ૩૨ અને શિક્ષણમાં ૬૨ છે. આ બધાં પૈકી લગભગ ૩૮૦ જેટલા નિબંધો સમાજ વિજ્ઞાન (સોશ્યલ સાયન્સ) ના છે.

સમાજવિજ્ઞાનના નિબંધોને મુખ્ય ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી શકાય: સામાજિક, આર્થિક, અને શૈક્ષણિક. વધુમાં આ ત્રણ વિભાગના નિબંધોનું વર્ગીકરણ જૂદા જૂદા પેટાવિભાગોમાં થઇ શકે: સામાજિક વિભાગના નિબંધોને ૧૨, આર્થિક નિબંધોને ૯, અને શૈક્ષણિક ને ૧૦ પેટા વિભાગમાં મૂકી શકાય. સામાજિક વિભાગના પેટા વિભાગ અને દરેકની નીચે થયેલા નિબંધો આ પ્રમાણે છે:

સમાજશાસ્ત્ર

ક્રમ	વિભાગનું નામ	નિબંધની સંખ્યા	ક્રમ	વિભાગનું નામ	નિબંધની સંખ્યા
(૧)	ગ્રામ સમાજ	૪	(૭)	લોક સાહિત્ય	૨
(૨)	જાતિઓ	૪૯	(૮)	વ્યાવસાયિક	૬
(૩)	જ્ઞાતિઓ	૭	(૯)	સામાજિક પ્રશ્નો	૪૧
(૪)	પછાત વર્ગ	૧૩	(૧૦)	ધર્મ	૭
(૫)	સાંપ્રદાયિક જાતિઓ	૩	(૧૧)	આરોગ્ય અને તેને લગતા પ્રશ્નો	૧૨
(૬)	મેળા હાટ	૨	(૧૨)	સંસ્થા સંગઠનો	૧૯
		૭૮			૯૭

કુલ ૧૬૫

ઉપર મુજબના વર્ગીકરણમાં સમાવિષ્ટ થયેલા નિબંધોની વિષયવાર વિગતો ચૂંડાણમાં જોઇએ તો ગ્રામસમાજને લગતા નિબંધોમાં ગ્રામદાન પ્રવૃત્તિ, ગ્રામબાયોજિન, વગેરે બાબતોનો ઉલ્લેખ થયો છે. જાતિઓમાં આદિવાસી જાતિઓ કુંડણા, કોટવાળ, ગામીન્ન, ચૌધરી, કળપતિ, ધોડિયા, ભીલ, રાઠવા, વસાવા, વારલી, પઢાર જાતિઓનો સમાવેશ થાય છે. વિષયો વિવિધ છે. આ જાતિઓમાં આવેલાં પરિવર્તનો, એમની

સમસ્યાઓ, જાતિપંચની રચના તથા ઉપયોગિતા, એમનું સાંસ્કૃતિક જીવન, ડોંગુબંડ જીવન, ધાર્મિક જીવન, એમની લગ્નપ્રથા તેમજ કુટુંબ નિયોજન જેવી પ્રવૃત્તિઓ પ્રત્યેનું તેમનું વલણ તપાસવામાં આવ્યું છે.

જ્ઞાતિઓમાં ગોપાલક, પાટીદાર, ભારવા, બ્રાહ્મણ અને તેમની પેટાજ્ઞાતિઓ વિષે આપ્યું છે: તેમજ પછાતવર્ગમાં હરિજન, ચમાર, વાઘરી, રોહિત, વણકર, તેમજ સાંપ્રદાયિક જ્ઞાતિઓમાં મુસ્લીમ સમાજની વહોરા મલેક અને બુખારી જેવી જ્ઞાતિઓનો સમાવેશ થયો છે. આ નિબંધોમાં આ જ્ઞાતિઓ પછાતવર્ગ અને સાંપ્રદાયિક જાતિઓના સામાજિક જીવનને આવરી લેતાં તમામ પાસાંઓનો, રીત-રિવાજો તહેવારો વગેરેનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે.

સામાજિક જીવનમાં મેળા હાટવાડાનું મહત્ત્વ ઘણું છે. એટલે સામાજિક નિબંધોમાં એનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ખાસ કરીને ભાલ્ય અને આદિવાસી જીવનમાં મેળા-હાટની અસરો અને ઉપયોગિતા વિશેષ જોવા મળે છે. સમાજ જીવન ઉપર લોકસાહિત્યની અસરો તપાસવા આ વિભાગમાં નિબંધોનો લોકગીતો તેમજ પશુ આકૃતિઓનો ઉલ્લેખ થયો છે. વ્યાવસાયિક વર્ગો ઉપરના નિબંધોમાં સફાઇ કામદાર, કુલીઓ, મોસમી સ્થળાંતર કરનારાઓ, ડાઇવર, કંડક્ટર, પારચારિકાઓનો સમાવેશ થયો. એમાં એમના વ્યવસાયની, એમના સામાજિક જીવન ઉપરની અસરો તપાસવામાં આવી છે. ભક્તિ મંડળો, ખ્રીસ્તી મશીનરીની પ્રવૃત્તિઓ, ધાર્મિક માન્યતાઓના અભ્યાસોને ધર્મવિષયક નિબંધોમાં ગણતરી કરવામાં આવી છે. આરોગ્ય વિષયક નિબંધોના આરોગ્ય કેન્દ્રની પ્રવૃત્તિઓ જુદા જુદા પ્રકારના દર્દીઓ અને તેમના કુટુંબ જીવન, કુષ્ટ રોગ, ક્ષય રોગ અને માનસિક બિમારીવાળા વગેરેનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પારંગત કક્ષાએ સમાજકાર્ય વિભાગમાં સામાજિક પ્રશ્નો અને તેનો ઉકેલ મહત્ત્વના હોય છે. તેથી સામાજિક પ્રશ્નો જેવા કે દામ્પત્યજીવન, બાળઉછેર, બાળ સંરક્ષણ, બાળગુના બાળલગ્નો, દારુબંધી, અસ્પૃશ્યતા જેવા વિષયો પર સારું એવું સંશોધન થયું છે. છેલ્લે સંસ્થા અને સંગઠનોમાં પંચાયત, હળપતી સેવા સંઘ, લાયન્સ કલબ, સદ્‌વિચાર પરિવાર, વનિતા આશ્રમ, વિકાસગૃહ, નારીગૃહ, ઘર કાવર જેવી

જેવી સંસ્થાઓ અને તેમની પ્રવૃત્તિઓનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો છે.

હવે અર્થશાસ્ત્ર વિભાગના પેટાવિભાગો નીચે આપેલ કોઠામાં જોઇએ.

અર્થશાસ્ત્ર વિભાગ

ક્રમ	વિભાગ	સંખ્યા	ક્રમ	વિભાગ	સંખ્યા
(૧)	ગ્રામ અર્થશાસ્ત્ર	૮	(૬)	મજૂર પ્રવૃત્તિ	૭
(૨)	ગ્રામોદ્યોગ	૭	(૭)	સહકારી પ્રવૃત્તિ	૨૪
(૩)	કૃષિ અર્થશાસ્ત્ર	૩૦	(૮)	કૃષિ ધિરાણ	૧૧
(૪)	રોજગારી	૧૦	(૯)	બજાર	૧૧
(૫)	મજૂરી	૬			
કુલ		૭૬			૫૩

કુલ ૧૨૯

આ કોઠામાં જે નિબંધો છે તેમાં ગ્રામ અર્થશાસ્ત્ર વિભાગમાં ગામની આર્થિક તપાસને લગતા નિબંધોનો સમાવેશ થાય છે. ગ્રામોદ્યોગમાં ડેરી ઉદ્યોગ, હાથશાળ ઉદ્યોગ, પશુપાલન, પાવરલુમ, હીરા ઉદ્યોગ, અને તેમના પ્રશ્નો વિષે માહિતી ઉપલબ્ધ થાય છે. કૃષિ અર્થશાસ્ત્ર વિષે આ વિભાગમાં સૌથી વધુ નિબંધો લખાયા છે. કારણકે ગ્રામઅર્થશાસ્ત્ર વિભાગમાં કૃષિ અર્થશાસ્ત્ર એક વિષયતરીકે મહત્ત્વનું સ્થાન પામ્યું છે. તેથી કૃષિને લગતી બાબતો જેવી કે નિર્વાહ પ્રધાન ખેતી, ખેતીમાં મૂડી, બંધારણ, ખેતીની સ્થગિતતા, પાક અને તેના ભાવો ખેતીનું નવીનીકરણ ખેતમજૂર સિમાંત ખેડૂત નાના ખેડૂત, તેમની સમસ્યાઓ વગેરે વિષે સંશોધન થયેલું છે. રોજગારીમાં ખાસ કરીને જે મજૂરો એક જગ્યાએથી સ્થળાંતર કરી રોજગારી મેળવે છે તે અને મોસમી સ્થળાંતર કરી રોજગારી મેળવતા છૂટક મજૂરો, હમાલો, હોટલ કામદારો, મોચી કામ કરનાર

ડારીગરોની રોજગારીને આવરી લેનો અભ્યાસ ડરવામાં આવ્યો છે. મજૂરો અને મજૂર પ્રવૃત્તિમાં ખેતમજૂરો, છૂટડ મજૂરી ડરતી બહેનો, મીલમાં ડામ ડરતા મજૂરો, મજૂર મંડળો તેમની પ્રવૃત્તિ તેમની પ્રવૃત્તિની ડારોગરો પર પડતી અસરો વગેરે બાબતોનો અભ્યાસ ડરવામાં આવ્યો છે.

સહડારમાં સહડારી પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે સહડારી બેડ, જંગલ ડામદાર મંડળી, ખરીદ વેચાણ સંઘ, દૂધમંડળી સહડારી મંડળીઓ, વગેરે નિબંધોનો સમાવેશ ડરવામાં આવ્યો છે.

કૃષિ ધિરાણમાં સહડારી મંડળી તરફથી મળતું ખેતી વિષયડ ધિરાણ જે ધિરાણની આવશ્યડતા કેટલી છે તે ડયાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. ટુંડા અને લાંબા ગાળાના ધિરાણોની અસરો શું છે તે તપાસવામાં આવી છે.

બજારમાં નિયંત્રિત બજારો, અનિયંત્રિત બજારો, જુદા જુદા તાલુડાના હાટ બજારો તેની પધ્ધતિ, તેમાં મળતી વસ્તુઓ તેની સમાજજીવન પર પડતી અસરો વગેરે જાણવા મળે છે. આદિવાસીઓના પ્રશ્નો જાણવા માટે આ નિબંધો વાચવા જરુરી છે. ભલે એમના ક્ષેત્રમાં ન થયા હોય.

શિક્ષણ :

ક્રમ	વિભાગ	સંખ્યા	ક્રમ	વિભાગ	સંખ્યા
(૧)	શિક્ષણ અને તેની સમસ્યા	૧૧	(૫)	પ્રૌઢ શિક્ષણ	૫
(૨)	પ્રાથમિડ કેળવણી	૩૯	(૬)	ઉત્તર બુનિયાદી	૧૦
(૩)	અંકવ્યય અને સ્થગિતતા	૫	(૭)	વિદ્યાર્થી સંગઠનો	૪
(૪)	માધ્યમિડ કેળવણી	૫	(૮)	છાત્રાલય	૩
			(૯)	વિદ્યાપીઠ	૫
		૬૦			૨૭

કુલ : ૮૭

ઉપરના કોઠામાં શિક્ષણ વિભાગના જે નવ પેટાવિભાગો જોયા તેમાં "શિક્ષણ અને તેની સમસ્યા" માં ગાંધીજીના કેળવણી વિષયડ વિચારો, અભ્યાસડ્રમને લગતા પ્રશ્નો, શાળાડીય પ્રશ્નો, ઉચ્ચ શિક્ષણના પ્રશ્નો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. શિક્ષડમાં શિક્ષડ અને શિક્ષિડાઓની સમસ્યાઓ તેના લેડેલ વગેરેનો સમાવેશ થયો છે. પ્રાથમિડ કેળવણી એ શિક્ષણ જગતનો મહત્વનો પ્રશ્ન છે. ડારણકે બાળડ જેવી પ્રાથમિડ કેળવણી લીધી હશે તે પ્રમાણે તે આગળ અભ્યાસ ડરશે. તેથી આ નિબંધોમાં બાળમંદિરથી માંડી ૭ માં ધોરણ સુધીના અભ્યાસડ્રમ, તેને લગતા પ્રશ્નો, પ્રાથમિડ શાળામાં ભણતા બાળડો ઉપર ઘરના વાતાવરણની અસર તપાસવા અંગેના આ બાળડોની આર્થિડ સામાજિડ સ્થિતિ તેમના વિષયવાર પ્રશ્નો વગેરે બાબતોનો સમાવેશ ડરવામાં આવ્યો છે. અપવ્યય અને સ્થગિતતામાં પ્રાથમિડ કેળવણીમાં અપવ્યય સ્થગિતતા કેટલી છે. તેના ડારણો તેની સમાજશાસ્ત્રીય અસર વગેરે તપાસવામાં આવ્યું છે. માધ્યમિડ કેળવણીમાં માધ્યમિડ શાળાઓના બાળડોને અને તેના અભ્યાસડ્રમને લગતી તપાસના નિબંધો લેવામાં આવ્યા છે. તેમાં મુખ્યત્વે બાળડોની આર્થિડ-સામાજિડ-બૌધ્ધિડ તેમજ શારીરિડ તપાસનો સમાવેશ થાય છે. પ્રૌઢ કેળવણીમાં આદિવાસીઓ પછાત જાતિઓમાં નવ સાક્ષરતાનું પ્રમાણ, પ્રૌઢ શિક્ષણની જરુરીયાત અને તેની અસરોને લગતા નિબંધો લેવામાં આવ્યા છે. બુનિયાદી કેળવણી અથવા અન્ય પ્રડારની કેળવણીનો આશય, શિક્ષણની પ્રવૃત્તિઓ, ઔદ્યોગિડ પ્રવૃત્તિઓ, સમાજ નવનિર્માણની પ્રવૃત્તિઓ તેમજ તેમના વહિવટી પ્રશ્નોને લગતા નિબંધોનો સમાવેશ થાય છે. "વિદ્યાર્થી તેમની પ્રવૃત્તિ અને સંગઠનોના" વિભાગમાં વિદ્યાર્થીઓની પ્રવૃત્તિ તેમની આર્થિડ શારીરિડ તપાસ તેમના બુધ્ધિમાંડ, વિદ્યાર્થીની સામાજિડ તપાસ વગેરેનો આવી જાય છે. એ જ રીતે "છાત્રાલય" માં છાત્રાલયમાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓના જીવન ઘડતરમાં છાત્રાલયની અસરો વગેરે તપાસવામા આવ્યા છે. "વિદ્યાપીઠ શિક્ષણ" માં ગુજરાત વિદ્યાપીઠમાં ચાલતી શૈક્ષણિડ સંસ્થાઓ તેમના વિદ્યાર્થીઓ અને તેમની પ્રવૃત્તિને લગતી માહિતી પ્રાપ્ત થાય છે. આ પણ આદિવાસી પ્રશ્નોને સમજવા માટે જરુરી સાહિત્ય છે.

પારંગત ડક્ષાએ થયેલા આ નિબંધો પૈડી લ્પ નિબંધો આદિવાસી જાતિ અને તેના વિસ્તારને લગતી માહિતી પૂરી પાડે છે.

છેલ્લા ત્રણ વર્ષ દરમ્યાન અનુ પારંગત (એમ.ફીલ) પદવી માટે તૈયાર થયેલા કુલ ૨૯ લઘુ શોધ નિબંધોમાંથી ઉપર જે ત્રણ મુખ્ય વિભાગોમાં વર્ગીડરણ ડર્યુ તે મુજબ ૮ સમાજશાસ્ત્રના, ૨ અર્થશાસ્ત્રના અને ૫ શિક્ષણના નિબંધો છે. આ પૈડી ત્રણ નિબંધો પૂર્ણપણે આદિવાસી વિષેના છે. જેમાં (૧) રાઠવા આદિવાસી સ્ત્રીઓનો સામાજિડ દરજ્જો (૨) ડાંગોડી આદિવાસીઓની ગરીબી અને (૩) જામનગર શહેરના સીદી આદિવાસીઓના અભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે.

વિદ્યાવાચસ્પતિ (પી.એચડી) ડક્ષાએ થયેલા ૨૨ જેટલા સંશોધન નિબંધોમાં અમદાવાદના ભીલો — સામાજિડ, આર્થિડ તથા સાંસ્કૃતિડ જીવન પરિવર્તન વિષેના શોધ નિબંધનો સમાવેશ થાય છે.

ઉપર ચર્ચા ડરી તે પ્રમાણે આ નિબંધોથી વિદ્યાર્થીઓને માત્ર જ્ઞાનપ્રાપ્તિ જ નથી થતી, એ જ લોડોનો ગાઢો સંપર્ડ થાય છે અને એમની સમસ્યાઓ હલ ડરવાને માટે એ ભાવનાત્મડ અને વ્યવહારુ રીતે તૈયાર થાય છે. આ સાહિત્ય સર્જનથી ગુજરાતના આદિવાસીઓ વિષેના ક્ષેત્ર આધારિત આ સાહિત્યમાં વધારો થાય છે. આ વિષે વિધાનોમાં અને વિશ્વવિદ્યાલયોમાં વાત થવી જોઈએ. એને પ્રોત્સાહન મળવું જોઈએ. આવું ઉદાહરણ બીજી સંસ્થાઓ, વિશ્વવિદ્યાલયો લે એ ઇચ્છનીય છે.

વિદ્યાપીઠમાં આ નિબંધો તો તૈયાર ડરવા એંગેની પ્રડ્રિયા ચાલુ છે. એને વધુ વેગીલી તથા વધુ ફળદાયી બનાવવી જોઈએ. આદિવાસી સંશોધનના ક્ષેત્રોને ફાળવણી વિચારાય ત્યારે વિદ્યાપીઠના વિભાગોને પણ અમુડ ક્ષેત્ર સોંપવા જોઈએ. આમ ડરવાથી સડલ ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધનનું સંડલન વધુ સાર્થડ થશે. જાણડારો અને અનુભવીઓનો આપણને સમાગમ થશે. એમને પણ નવા ક્ષેત્રો મળવાથી આનંદ થશે અને સંડલિત પ્રયાસના ભાગ રુપે આ ડરવાનું હોવાથી એમને મહાન ઉદ્દેશ પણ સાધશે.

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન ઉપરની સંગોષ્ઠી

૨૩, ૨૪, સપ્ટેમ્બર-૧૯૮૧

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ ડેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ-૩૮૦૦૧૪

આદિવાસીઓના પ્રશ્નો વિષેનાં સંશોધનો : એક ટૂંકનોંધ

- રમેશ શ્રોફ

સમાજમાનવશાસ્ત્ર વિભાગ, ગુજરાતવિદ્યાપીઠ

૧૯૭૧ ની વસ્તિગણતરીના પત્રક અનુસાર ગુજરાતમાં આદિવાસીઓની વસ્તિસંખ્યા ૩૭ લાખની હતી તેમાં હાલ, ૧૯૮૧ ના વર્ષમાં હાથ ધરાયેલી મોજણીના મળતા પ્રાથમિક આંકડાઓ પ્રમાણે, ૮ લાખ જેટલો વધારો નોંધાયો હોવાનું જણાય છે. આમ, લગભગ ૪૫ લાખ જેટલી વસ્તિ ધરાવતા આદિવાસીઓના વિકાસના પ્રશ્નો પણ વસ્તિસંખ્યામાં વધારો થતાં વધારે જટિલ બને તેમજ નાણાંકીય ખર્ચ અને વહીવટી દૃષ્ટિએ બીજા પ્રશ્નો પણ ઉભા કરે તે સ્વાભાવિક છે.

ગુજરાતના આદિવાસીઓમાં ૨૬ જેટલી નાની મોટી ૮ જાતિઓ છે. સંખ્યાની દૃષ્ટિએ કેટલીક જાતિઓ નાની તો કેટલીક મોટી છે. પરંતુ પ્રશ્નો તો દરેકના લગભગ સરખા છે. વસ્તિ સંખ્યા ઓછી માટે પ્રશ્નો ઓછા અને વધારે તો મોટા એવું નથી બનતું. ઉલ્ટું નાની સંખ્યાવાળી જાતિના પ્રશ્નો ક્યારેક ઘણા જટિલ અને તત્કાળ ઉકેલ માંગી લે તેવા સ્વરૂપના હોય છે.

ગુજરાતમાં આદિવાસી વસ્તિ રાજ્યના પૂર્વ ભાગે ડુંગરાળ વિસ્તારમાં પથરાયેલી છે. ભૌગોલિક રીતે તેઓ એકાંતમાં વસે છે તેવું કહી શકાય. તેઓ જ્યાં રહે છે તે પ્રદેશ ઊંચોનીચો હોવાથી એમના વસવાટના ઘરો એકબીજાથી છૂટાંછવાયાં અને દૂરદૂર હોય છે, એમના પ્રદેશની જમીન પણ પથરાળ હોય છે. વિસ્તાર મોટેભાગે ખાડાખૈયાવાળો કે ઊંચોનીચો હોવાથી એકબીજાની નજીક ઘરો બાંધવામાં મુશ્કેલી પડે છે. સાથેસાથે પથરાળ જમીનમાં ખેડવાની અને સારી જાતના વધારે પ્રમાણમાં પાક પેદા કરવાનું મુશ્કેલ બને છે. આદિવાસી વિસ્તારમાં વરસાદ ઘણો અનિયમિત

અને પ્રમાણમાં વર્ષો ઓછો પડે છે. ડુંગરો પણ અવિચારી કટાઇ જવાથી ઝાડપાન અને વનસ્પતિ વગર લગભગ બોડા થઇ ગયા હોવાથી ડુંગરાળ પ્રદેશમાં જમીનનું ધોવાણ ઘણું થાય છે. તળાવો કે કુવાઓ પુરતા પ્રમાણમાં ન હોય તેથી સીંચાઇના સવાલો પેદા થાય છે, આમ, આદિવાસી વિસ્તારમાં ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ અને સંજોગો ત્યાં વસતા લોકો માટે જીવનનિર્વાહના અને આર્થિક વિકાસના અનેક પ્રશ્નો પેદા કરે છે.

આમ, આદિવાસીઓના પ્રશ્નો મુખ્યત્વે આર્થિક છે એ હકીકતનો આજે આયોજકો, વહીવટકર્તાઓ અને સમાજશાસ્ત્રીઓ એકમતે સ્વીકાર કરે છે. એટલે જ આદિવાસીઓના આર્થિક પ્રશ્નોને ધ્યાનમાં રાખી તેમનો આર્થિક વિકાસ સાધવાના હેતુથી તેમના જીવનના આર્થિક પાસાંઓ અને તેને લગતા પ્રશ્નો વિષે સંશોધન કરવા પર વિશેષ ધ્યાન આપવાનું જરૂરી બને છે. બધી જ પંચવર્ષીય યોજનાઓમાં આદિવાસી વિસ્તારમાં ખેતીના વિકાસ માટે સીંચાઇની સગવડો વધારવા માટે, જંગલો સુધ્ધ કરવા અને જંગલોની પેદાશો વધારવા માટે ખાસ ભાર મુકવામાં આવ્યો છે. તેમ છતાં આર્થિક વિકાસની દૃષ્ટિએ હજી ઘણું કરવાનું બાકી રહે છે, વળી આ વિષે વિસ્તૃત અને સઘન એમ બે પ્રકારના સંશોધનકાર્યો થયાનું પ્રમાણ અપૂરતું છે, પ્રશ્નો અનેક છે અને સંશોધનો ઓછાં છે આયોજન અને સંશોધન પરસ્પર સંકળાયેલા રહેવા જોઇએ.

આદિવાસી જીવન, સંસ્કૃતિ અને સમસ્યાઓ વિષે આજસુધી જે સંશોધનો થયાં છે તેમાં પધ્ધતિસર અને સમગ્રાલક્ષી સંશોધનકાર્યોનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું છે વળી, આદિવાસી જીવન અને સંસ્કૃતિને લગતાં સમાજશાસ્ત્રીય અભ્યાસો તો લગભગ આંગળીને વેઢે ગણાય એટલા છે. આદિવાસીઓની પરિસ્થિતિ અને રહેણીકરણી વિષે પ્રાથમિક માહિતી પણ પૂરતા અને આધારભૂત પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ ના હોય તો તેમના જીવનના કયાં આર્થિક પાસાંઓ વિકાસની દૃષ્ટિએ ખાસ ધ્યાન માંગી લે છે તે કેવી રીતે નક્કી કરી શકાય ? આયોજનની દૃષ્ટિએ કઇ યોજનાઓને અગ્રતા આપવી અને તેને માટે કેટલાં પ્રમાણમાં નાણાંકીય ફાળવણી તે કયા આધારે નક્કી કરવું ?

આના જવાબરૂપે આદિવાસીઓના આર્થિક પ્રશ્નો કયા તેની એક યાદી તૈયાર કરી તેમાંથી આયોજન અને વિકાસની દૃષ્ટિએ કોને પહેલા હાથ ધરવા તે વિચારી લેવાની જરૂર છે.

૬૦ ટકા જેટલો આદિવાસીઓ ખેતી પર આધાર રાખે છે અને તેમાંથી અધા જેટલા પાસે જમીન છે અને બાકીના જમીનવિહોણા છે. જેમની પાસે જમીન છે તેનું પ્રમાણ જીવન નિર્વાહની દૃષ્ટિએ ઘણું ઓછું છે અને જે જમીન છે તેમાં ઝાઝો ફલ નથી. વળી ખેડવા માટે પૂરતાં સાધનો પણ લોકો પાસે નથી. નબળી આર્થિક સ્થિતિને કારણે જમીન સુધારણા કરવા કે ખેતી વિકસાવવા માટે જરૂરી નાણાંકીય રોકાણ કરવાની પૂરતી સગવડ નથી. જમીનસંરક્ષણ કરવા અને ખેતીસુધારણા કરવા જોઇતી જાણકારી પણ નથી. જેમની પાસે જમીન નથી તેઓ મજૂરી કરી માંડમાંડ પેટીયું રળી ખાય છે. બારેમાસ એકધારી મજૂરી મેળવવામાં મુશ્કેલી પડતી હોવાથી આદિવાસી મજૂરોને દિવસો સુધી લગભગ ભૂખમરાની સ્થિતિમાં ગુજારો કરવો પડતો હોય છે. પરિણામે જે લોકો પાસે જમીન છે તેમને અને જેમની પાસે જમીન નથી તે બન્ને પ્રકારના આદિવાસીઓને જીવનનિર્વાહ માટે દેવું કરવું છે. વળી, તેમના કેટલાક સામાજિક રીવાજોને લીધે જમીન ગીરવે મુકવાની કે વેચી દેવાની સ્થિતિમાં મુકાવું પડે છે. જમીન એક વખત ગીરવે મુકયાની પાછી છોડાવી શકે તેવી સ્થિતિ કાયરેય આવતી નથી. જે શાહુકારોનું દેવું કર્યું હોય તે લોકો દેવાદાર આદિવાસીઓને સાવ નીચોવી કાઢે છે. "ટીપું લોહી આપ્યું હોય તો લોચો માંસ પાછું લેવું" તેવી શાહુકારોની નીતિ હોય છે.

આ સાથે જ આદિવાસીઓના સાંસ્કૃતિક પ્રશ્નો પણ ધ્યાન માંગી લે છે. આદિવાસીઓમાં છૂટથી દારૂ પીવાય છે જેની એમના આરોગ્ય પર અને કૌટુંબિક જીવન પર વિપરીત અસર પડતી હોય છે દારૂની લત પણ દેવું કરવાની સ્થિતિમાં મૂકી દે છે. લગ્નના પ્રસંગોએ દારૂની નાં કરાવવામાં જનમાં ~~વધા~~ આવવામાં, જમણવાર પાછળ ઠીકઠીક ખર્ચા કરતા હોય છે.

મરણ પ્રસંગે મૈતભોજન પાછળ પણ લોકલાજની દૃષ્ટિએ ખર્ચ કરવો પડતો હોય છે. આદિવાસીઓમાં છૂટાછેડા લેવાનું પ્રમાણ વિશેષ હોય છે, તેથી તે પ્રસંગે પણ અમુક ખર્ચ થતો હોય છે. ખર્ચો કરતા આવકનું પ્રમાણ ઓછું અને અનિશ્ચિત હોવાથી શાહુકારોના સંકજામાં આવવું પડે છે. આદિવાસીઓ રોજિંદા જીવનની જરૂરિયાતો માટે તેમના વિસ્તારમાં ભરાતા હાટવડાઓ પર આધાર રાખતા હોય છે. આ હાટવડાઓનું સામાજિક દૃષ્ટિએ પણ ઘણું મહત્ત્વ હોય છે. હાટવડામાં સગા-સંબંધીઓ મળી શકે છે અને યુવાન છોકરા-છોકરીઓ એકબીજાની પસંદગી કરી શકે છે. નાચ-ગાનનું પણ આદિવાસીઓના સાંસ્કૃતિક જીવનમાં ઘણું સ્થાન છે. તેમના જીવનના આ અને આવા અનેક સાંસ્કૃતિક પાસાંઓ અને તેની સાથે સંકળાયેલા પ્રશ્નો વિશે પણ સંશોધન કરવાની તાતી જરૂર છે.

આદિવાસીઓના જીવનમાં આઝાદી પછી પરિવર્તનની પ્રક્રિયા શરૂ થઈ છે. આ પરિવર્તન લાવનારાં પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખી પરિવર્તનના નીચે જણાવેલાં પાસાંઓ અને પ્રશ્નો વિશે પણ સંશોધન હાથ ધરવાની જરૂર છે.

!૧! શિક્ષણનો ફેલાવો અને કેળવણી વિષયક પ્રશ્નો/ તેના મત વ્યવસ્થાનો લાભાલાભ.

!૨! શહેરીકરણ અને ઉદ્યોગીકરણની અસરો

!૩! પુખ્તમતાધિકાર અને એને કારણે મળતું "રાજકીય ઉચ્ચાલનબળ""

!૪! હિંદુ, ખ્રિસ્તી અને અન્ય સાંપ્રદાયિક આંદોલનોની અસરો.

!૫! સામાજિક સુધારણાની ગતિ અને સાંસ્કૃતિક પુનરુત્થાનને લગતી ચળવળો.

!૬! જ્ઞાતિ અને સાંપ્રદાયિકતાનો પ્રભાવ

!૭! સામુહિક વિકાસ અને કલ્યાણના કાર્યક્રમોની અસરો

!૮! વાહનવ્યવહાર અને સંદેશાવ્યવહારની તથા વિજળી અને સિંચાઈની સગવડોનું પ્રમાણ.

!૯! વિકેન્દ્રિત પંચાયતી રાજની અસરો.

આદિવાસી સંશોધન તાલીમ કેન્દ્ર

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૯

ગુજરાતમાં આદિવાસી સંશોધન વિશે પરિસંવાદ

આદિવાસીઓના શોષણવિષયક અભ્યાસો

- ડૉ.સિદ્ધરાજ સોલંકી

આદિવાસીઓ સ્વાભાવિક રીતે જ અનેકવિધ રીતે શોષણનો ભોગ બનતા હોય છે. આદિવાસી વિસ્તારોમાં સંસ્કૃતિક સંપર્કના વધતા પ્રમાણની સાથે, વિકાસ અને પ્રગતિના નામે કેટલીકવાર આદિવાસી વિસ્તારમાં અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓના કેટલીકવાર ધમધમાણ વધારાની સાથે, સ્વાભાવિક રીતે જ આવા શોષણના પ્રકાર અને પ્રમાણમાં પણ નોંધપાત્ર વધારો થતો હોય છે. આ નોંધનો હેતુ ગુજરાતના આદિવાસીઓના શોષણ વિષયક અભ્યાસોની આવશ્યકતા અને તેના વિવિધક્ષેત્રો તરફ અંગૂલિનિર્દેશ કરવાનો છે.

પ્રો.સ બ્રેમન (૧૯૭૪) ના અભ્યાસને બાદ કરતાં શોષણને જ કેન્દ્રસ્થાને રાખીને ગુજરાતના આદિવાસીઓમાં થયા હોય એવા કોઈ સઘન ક્ષેત્રકાર્યાધારિત નોંધપાત્ર કક્ષાના અભ્યાસ જાણમાં નથી.આવા અભ્યાસો શોષણનું વિષયક્ષ સમજવામાં, તેના અસરકારક ઉપાયો કરવામાં અને તેમાંથી અંશત: પણ જે તે જાતિને મુક્ત કરવાની યા બચાવવાની દિશામાં પ્રમાણિક પ્રયાસ કરવા માગનારને દિશા સૂચન કરવામાં થોડાક પણ તે સહાયભૂત થઈ શકે. આદિવાસીઓના શોષણના અભ્યાસ માટે આવાં અનેકવિધ ક્ષેત્રો છે. તેમાંથી કેટલાકનો સંક્ષેપમાં અહીં નિર્દેશ કર્યો છે.

(અ) આદિવાસીઓના આર્થિક શોષણ વિષયક અભ્યાસો:

(૧) આદિવાસી અર્થવ્યવસ્થામાં શાહુકારનું સ્થાન, તેના બદલાયેલા સ્વરુપો, અને તેના દ્વારા થતા આદિવાસીઓના શોષણને આવરી લેતા અભ્યાસો.

(૨) આદિવાસીઓની પરંપરાગત જમીન વિષયક અર્થ વ્યવસ્થા, તેનો બદલાયેલો સ્વરુપો, અને તેના આધારે થના શોષણ વિષયક અભ્યાસો.

(૩) આદિવાસીઓની જમીન વિષયક વિવિધ કાનૂનો, તેમાં રહેલી આદિવાસીઓના હિત વિરુધ્ધની કેટલીક છટકબારીઓ અને તેના નિવારણના ચોકકસ ઉપાયો સૂચવતા અભ્યાસો.

(૪) આદિવાસીઓના આર્થિક વિકાસના વિવિધ કાર્યક્રમો, તેના માટે કરવામાં આવતી નાણાંકીય ફાળવણી, અને ખરેખર આદિવાસીઓના હાથમાં જતી રકમ વચ્ચેનું અંતર સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(૫) આદિવાસીઓના વિવિધ ક્ષેત્રોમાંના અપૂરતા પ્રમાણના સ્વરુપ, પ્રકાર, નિયમોમાંની ક્ષતિઓ, અને ઉપાયોને સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(૬) આદિવાસી વિસ્તારમાંના સરકારી તંત્ર, વિવિધ સામાજિક કલ્યાણ વિષયક સંસ્થાઓ, નેતાગીરી, વિકાસ વિષયક એજન્સીઓ વગેરે મારફતે પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ રીતે થના શોષણને , તેમજ તેને ડામવાના વાસ્તવિક હકીકતલક્ષી ઉપાયોનો નિર્દેશ કરતા અભ્યાસો.

(૭) આદિવાસી વિસ્તારની વિપુલ વનસંપત્તિના વિનાશને તેના વાસ્તવિક રીતે રાષ્ટ્રના અને આદિવાસીઓના હિતમાં વિકાસને સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(૮) આદિવાસી વિસ્તારનાં થના ઔધોગિકરણને પરીણામે ઉભી થતી અનેકવિધ શોષણને આવરતા અભ્યાસો.

(૯) આદિવાસી વિસ્તારમાં બંધાતા બંધોને કારણે, અને તેના પુર્નવસવાટના કાર્યક્રમોમાં થના શોષણના અભ્યાસો.

(૧૦) આદિવાસીઓ માટે વિવિધ યોજનાઓ દીઠ થતી નાણાંકીય ફાળવણી, તેમાંથી ખરેખર તેમના જ વિકાસ માટે વાસ્તવમાં ખર્ચાતી રકમ, યોજનાના

અંતે તેમાંથી વણવપરાઇ રહી જતી રકમ તેના વાસ્તવિક કારણો વગેરેનો ઘટસ્ફોટ કરતા અભ્યાસો.

(બ) ભાષાવિષયક:

આદિવાસીઓની પરંપરાગત બોલીઓ, તેના તરફના જે તે વિસ્તારની સામાજિક સેવા સંસ્થાઓનો, સરકારનો, અને નેતાગીરીનો અભિગમ, આદિવાસી શિક્ષણમાંના તેના સ્થાન અંગેનો નીતિ અને પ્રત્યક્ષ વ્યવહાર વગેરેને સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

(ક) કાનૂનવિષયક:

વિવિધ ધારાઓ, સરકારી નીતિઓને લીધે થતા આદિવાસીઓના શોષણને આવરતા અભ્યાસો.

(ડ) સાંસ્કૃતિક સંપર્ક વિષયક:

આદિવાસીઓના સાંસ્કૃતિક સંપર્ક, જાતિના અનેકવિધ શોષણના સ્વરુપ વગેરેને સ્પષ્ટ કરતા અને તેમાંથી જે તે સમાજને બચાવવાના અસરકારક ઉપાયો સ્પષ્ટ કરતા અભ્યાસો.

આદિવાસીઓની પરંપરાગત સંસ્કૃતના હકારાત્મક તત્ત્વો માટે હીનભાવ કેળવતા વલણને સ્પષ્ટ કરતા અને તેના નિવારણના પ્રત્યક્ષ વ્યવહારમાં અમલી બનાવી શકાય તેવા વાસ્તવિક ઉપાયો સૂચવતા અભ્યાસો.